

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra žurnalistiky

**Diskurz socializačního působení československých televizních
pořadů pro děti a mládež 60. až 80. let 20. století**

Discourse on the socialization effects of Czechoslovak television programs for
children and young people from the 1960s to the 1980s

Magisterská diplomová práce

Bc. Jana Nevrlá

Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Šloboda

Olomouc 2013

„ Prohlašuji, že tato diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, řádně cituji a uvádím v seznamu použité literatury.

Práce obsahuje 213 911 znaků.“

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Tímto děkuji vedoucímu mé práce Mgr. Zdeňku Slobodovi za cenné rady a nápady, které mi poskytl během psaní této práce.

ABSTRAKT

Tato práce je analýzou československého diskurzu 60. až konce 80. let, utvářejícího se kolem tématu socializačního vlivu pořadů pro děti a mládež vysílaných Československou televizí. Sledovány jsou především názory a diskuze týkající se výchovných a vzdělávacích cílů těchto pořadů, metody a doporučené způsoby jejich tvorby, navrhované a realizované mediálně-výchovné praktiky a hodnocení jejich účinků. Práce se zabývá také rolí televize jako výchovného nástroje a jeho uplatňováním v rámci mimoškolní výchovy. Pro dosažení stanoveného cíle byla použita analýza historických dokumentů. Jednalo se zejména o publikace, které byly vydány ve sledovaném období, odborné publikace a studie autorů zaměřujících svou činnost na výchovu a vzdělávání, publikace vydané pracovníky Československé televize, interní dokumenty Československé televize a odborné a populárně-naučné časopisy. Z rozboru daných dokumentů bylo zjištěno postavení hromadných sdělovacích prostředků vůči škole, role televize v podmínkách tehdejší politické situace, pozice a úkoly pracovníků televize, pedagogických a výchovných pracovníků a rodičů. Dále byla věnována pozornost také tomu, jaké místo televize zaujímal ve volném čase dětí a mládeže a jaké konkrétní pořady vstupovaly do jejich každodenního života. Zde byly sledovány zejména cíle a úkoly, které měly tyto pořady naplňovat. Výsledná interpretace jednotlivých aspektů diskurzu socializačního působení pořadů pro děti a mládež poskytuje nástin toho, jak byly tyto cíle navrhovány, stanovovány a realizovány v kontextu dané doby, jak byla hodnocena tehdejší situace kolem hromadných sdělovacích prostředků, zejména televize, a jak o této situaci pojednávali tehdejší pracovníci v oblasti výchovy, vzdělávání a televizního vysílání.

Klíčová slova: diskurz, socializační vliv, pořady pro děti a mládež, mediálně-výchovné praktiky, účinky, československá společnost, televize.

ABSTRACT

This thesis is the analysis of the Czechoslovak discourse from the 1960s until the end of the 1980s being created around the subject of the socializing impact of programmes for children and youth broadcasted by the Czechoslovak Television. Opinions and discussions concerning educational and instructional targets of these programmes, methods and recommended ways of their creation, proposed and implemented media and educational practices and the evaluation of their effects are monitored here. The thesis also deals with the role of television as an educational tool and its application in after-school upbringing. In order to achieve the set target, the analysis of historical documents was used. It included especially publications that were published in the monitored period, specialized publications and studies of authors focusing their activities on upbringing and education, publications published by the Czech Television staff, internal documents of the Czech Television and specialized and popular science magazines. The position of mass media towards school has been ascertained from the analysis of the given documents as well as the role of television under the conditions of the political situation at that time, positions and tasks of television staff, pedagogical and educational employees and parents. Further, the attention was paid to the fact what position was held by television in leisure time of children and youth and what specific programmes entered their everyday life. Such targets and tasks were particularly pursued here that these programmes should have fulfilled. The resulting interpretation of the individual aspects of the discourse of the socializing impact of programmes for children and youth provides the outline of how these targets were proposed, determined and implemented in the context of the given period, how the situation at that time around mass media was assessed, especially television, and how employees in the sphere of upbringing, education and television broadcasting at that time dealt with this situation.

Key words: discourse, socializing impact, programmes for children and youth, media and educational practices, effects, the Czechoslovak society, television.

OBSAH

1. ÚVOD.....	9
1.1. VOLBA TÉMATU A CÍLE.....	9
1.2. OBSAH PRÁCE.....	10
1.3. POUŽITÉ ZDROJE.....	10
1.4. METODA.....	11
1.5. NÁVRHY NA DALŠÍ ZPRACOVÁNÍ TÉMATU.....	11
2. ÚVODNÍ CHARAKTERISTIKA PRÁCE.....	12
2.1. VYMEZENÍ ZÁMĚRU VÝZKUMU.....	12
2.2. OBJASNĚNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	15
2.3. UVEDENÍ DO PROBLÉMU.....	16
2.3.1. <i>Diskurz</i>	16
2.3.2. <i>Socializační působení (televize)</i>	17
2.3.3. <i>Československá televize</i>	18
2.4. METODA PRÁCE.....	19
2.5. SPECIFIKACE ZDROJŮ.....	22
2.5.1. <i>Historické prameny</i>	24
2.5.2. <i>Literatura o dosavadním vědění k danému tématu</i>	28
2.6. HISTORICKÝ KONTEXT.....	29
2.6.1. <i>Politická situace</i>	29
2.6.2. <i>Televize v područí komunistického režimu</i>	31
3. DISKURZ KOLEM POŘADŮ PRO DĚTI A MLÁDEŽ.....	33
3.1. MASOVÉ SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY - VYCHOVATEL DĚTÍ A MLÁDEŽE.....	33
3.1.1. <i>Masové sdělovací prostředky versus škola</i>	36
3.1.1.1. <i>Shrnutí</i>	39
3.2. TELEVIZE – PŘÍTEL KAŽDÉHO DÍTĚTE.....	40
3.2.1. <i>Malá televizní historie</i>	40
3.2.2. <i>Socialistická vs. kapitalistická televize</i>	41
3.2.3. <i>Programová skladba v rukou ideové politiky</i>	44
3.2.4. <i>Televizní výchova</i>	47

3.2.5.	<i>Diskutovaný vliv televize na děti a mládež</i>	50
3.2.6.	<i>Role televize v životě dítěte</i>	56
3.2.7.	<i>Televize a mimoškolní výchova</i>	60
3.2.8.	<i>Regulace televizní konzumace</i>	63
3.2.1.1.	<i>Shrnutí</i>	67
3.3.	POŘADY PRO DĚTI A MLÁDEŽ	68
3.3.1.	<i>Tvorba a klasifikace televizních pořadů</i>	68
3.3.1.1.	<i>Navrhované metody tvorby pořadů</i>	71
3.3.2.	<i>Spolupráce s televizí</i>	73
3.3.3.	<i>Oblíbené žánry</i>	74
3.3.3.1.	<i>Žánrová skladba, její (ne)úspěchy a cíle</i>	74
3.3.3.2.	<i>Žánrová skladba pořadů pro děti a mládež</i>	74
3.3.4.	<i>Oblíbené pořady a jejich charakteristika</i>	79
3.3.4.1.	<i>Televizní studio Praha dětem</i>	79
3.3.4.2.	<i>Televizní studio Brno dětem</i>	80
3.3.4.3.	<i>Televizní studio Ostrava dětem</i>	81
3.3.4.4.	<i>Oblíbené pořady na Slovensku</i>	82
3.3.4.5.	<i>Pořady pro děti a mládež a socializační efekt</i>	83
3.3.4.6.	<i>Pan Tau, Arabela a další oblíbené seriály</i>	91
3.3.1.2.	<i>Shrnutí</i>	93
4.	ZÁVĚREČNÁ INTERPRETACE	94
4.1.	HROMADNÉ SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY A JEJICH POZICE V ŽIVOTĚ DĚTÍ A MLÁDEŽE	94
4.2.	TELEVIZE V KONTEXTU VÝCHOVY	95
4.3.	POŘADY PRO DĚTI A MLÁDEŽ – DŮLEŽITÝ NÁSTROJ	98
4.4.	SCHEMATICKÉ ZNÁZORNĚNÍ SITUACE HROMADNÝCH SDĚLOVACÍCH PROSTŘEDKŮ, TELEVIZE A TELEVIZNÍCH POŘADŮ	100
4.5.	GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ SITUACE HROMADNÝCH SDĚLOVACÍCH PROSTŘEDKŮ, TELEVIZE A TELEVIZNÍCH POŘADŮ	102
5.	ZÁVĚR	104
6.	POUŽITÁ LITERATURA	105

1. ÚVOD

Název mé práce – *Diskurz socializačního působení československých televizních pořadů pro děti a mládež 60. až 80. let 20. století* – má vyjadřovat diskuzi o povaze tehdy velmi významné oblasti mediální produkce, a to oblasti tvorby pro nejmladší generaci televizních diváků. Hlavním předmětem mého zájmu bude sledovat tuto diskuzi, především odbornou, ale také laickou, která ustavovala pozici televizní tvorby pro děti a mládež ve společnosti Československé republiky v 60. až 80. letech minulého století. Chtěla bych co nejkomplexněji pokrýt souhrn témat dané diskuze, tedy nejen jak byla jejich socializační, neboli výchovně-vzdělávací funkce hodnocena, ale také jaký význam měly tyto pořady mít, za jakým účelem vznikaly, s jakým očekáváním a s jakými prostředky se k jejich tvorbě přistupovalo. Vzhledem k tomu, že důležitou roli hrála politická situace, je třeba na tuto diskuzi nahlížet z perspektivy tehdejšího kontextu. Tento historický aspekt nelze opomenout. „Diskurzem“ je zde myšleno veškeré názorové i faktické prostředí, které se utvářelo ve vztahu k tématu. Podstatné je pochopit a uvést do souvislostí, jak vypadala tehdejší situace kolem sledovaného tématu, jak se na dané téma nahlíželo, z jaké perspektivy a proč, jak se o něm hovořilo.

1.1. VOLBA TÉMATU A CÍLE

Téma jsem si vybrala vzhledem ke skutečnosti, že debaty ohledně televize jakožto hlavního výchovného činitele tehdejší společnosti byly v současné době překonány diskuzí o vlivu internetu a jeho užívání dětmi a mladistvými. Nicméně vliv jakéhokoli média na výchovu a vzdělání nejmladší části populace je zjevný a stále aktuální a ani televize jakožto médium neztratila v současnosti své postavení. Proto jsem se volbou tohoto tématu chtěla vrátit do období předchozího a nastínit, jaké postavení měla televize a její obsahová náplň jakožto významný výchovně-vzdělávací nástroj. Svou prací jistě nepokryji všechny oblasti a témata, která byla do tehdejší diskuze zahrnuta. Pokusím se zde alespoň část těchto témat představit.

Cílem práce je analýza odborné a populárně-vědecké diskuze o socializačním (výchovně-vzdělávacím) vlivu těchto pořadů. Při analýze se zaměřím především na to, jaké skutečnosti se v daném diskurzu objevují, tedy jaké je poslání a úkoly těchto pořadů, jaká jsou nejčastější témata pojící se s těmito pořady, metody a doporučené způsoby jejich tvorby, navrhované

a realizované mediálně-výchovné praktiky, jakým způsobem byla podporována konzumace těchto pořadů a jak byly hodnoceny jejich účinky. Budu zjišťovat, jak byla realizována tehdejší myšlenka televize jakožto výchovného nástroje a jak byla uplatňována především při mimoškolní výchově, částečně ale také i ve škole. Chtěla bych tedy ze souboru poznatků o tomto tématu, které z daných zdrojů získám, vyvodit zjištění, jakým způsobem bylo na tuto problematiku nahlíženo ve společnosti 60. až konce 80. let především výzkumníky, dramaturgy ČST a pedagogickými pracovníky.

1.2. OBSAH PRÁCE

Práce bude rozdělena do tří částí. První část bude úvodní charakteristikou práce. V této části objasním záměry práce, představím použitou metodu, analyzované historické prameny a zdroje pro analýzu. Osvětlím také historická hlediska, která s daným tématem bezesporu souvisejí. Druhá část bude tvořena analýzou a rozbořem daného diskurzu. Zaměřím se nejprve obecně na postavení masových médií v socialistické společnosti, poté postupně přejdu k postavení televize, k její pozici v socialistické společnosti versus společnosti kapitalistické a k televizní tvorbě v rukou ideové politiky. Zaměřím se na vztah dětí a televize v kontextu jejího užívání ve volném čase dětí, na roli televize jako výchovného nástroje a na diskutované pozitivní a negativní účinky televizní konzumace. Především půjde o pozici televize při mimoškolní výchově, přičemž v rámci kontextu ideové politiky zmíním také televizi školskou. Pro úplnost do této části zařazuji i kapitolu o regulaci dětské televizní konzumace. V závěru této části věnuji prostor pořadům pro děti a mládež, jejich vymezení, kritériím jejich rozdělení a také některým konkrétním pořadům. Ve třetí, závěrečné části představím interpretaci poznatků.

1.3. POUŽITÉ ZDROJE

O daném tématu bylo napsáno již několik prací, ze kterých budu vycházet. Jedná se o práce jak současné, které se danou problematikou také zabývají, tak práce, které vyšly ve zkoumaném období a které pro mě budou cennými dokumenty, jež budu podrobovat analýze. Při svém rozboru budu tedy čerpat také z archivních pramenů. Analyzovat budu především odborné publikace a studie autorů Holinové, Feldsteina, Masopusta a dalších, materiály Československé televize a odborné a populárně-naučné časopisy. Pozornost zaměřím také na

současné exemplární studie věnující se úspěšným dětským televizním pořadům té doby, například studie Heleny Srubar o československých televizních seriálech.

1.4. METODA

K dosažení stanoveného cíle použiji analýzu historických dokumentů, pomocí které budu zkoumat, jakým způsobem se o tématu socializačního působení pořadů určených pro děti a mládež pojednávalo v československé společnosti od 60. do konce 80. let. Pro správnou aplikaci zvolené metody vyjdu především z publikací Hendla a jeho kvalitativní analýzy dokumentů a z Hrochovy analýzy historických pramenů. Jedná se tedy o teoretickou práci, jejímž hlavním předmětem výzkumu budou dokumenty a texty o sledovaném tématu.

1.5. NÁVRHY NA DALŠÍ ZPRACOVÁNÍ TÉMATU

Vzhledem k tomu, že se jedná o analýzu diskuze, která se vztahuje k velmi širokému tématu, není možné pokrýt veškeré spektrum názorů a oblastí. Některé významné aspekty nemusejí být vůbec zahrnuty, což vybízí k další pozornosti orientované k tomuto tématu nebo tématům příbuzným. Mnoho autorů minulých, ale i současných se věnovalo a nejspíš i v budoucnu bude věnovat vlivu médií na výchovu a vzdělání dětí. Do budoucna bude jistě zajímavé sledovat, kam se posune dětská televizní produkce a jestli si televize jako médium i nadále zachová v tomto ohledu své významné postavení.

2. ÚVODNÍ CHARAKTERISTIKA PRÁCE

První část práce je zaměřena na uvedení do problematiky, kterou se celá práce bude zabývat. V této části bude věnován prostor odůvodnění výběru zvolené metody a její charakteristice, dále pak samotným analyzovaným dokumentům a vymezení tématu v kontextu dané doby, tedy v kontextu stěžejních historických souvislostí, jejichž výklad je pro lepší porozumění důležitý. Je nutné zde stanovit hlavní problém, kolem něhož se bude následná analýza odehrávat, a vytýčit výzkumné otázky vymezující záměr celého výzkumu. Dále zde budou také definovány některé klíčové pojmy, jejichž pochopení je vzhledem k danému tématu nezbytné.

2.1. VYMEZENÍ ZÁMĚRU VÝZKUMU

Jak napovídá název práce, spojením *Diskurz socializačního působení* je myšlena diskuze odvíjející se kolem nástupu televizního vysílání určeného k výchově a vzdělávání dětí a mládeže, především v duchu tehdejší vládnoucí politické ideologie. Po zahájení pravidelného televizního vysílání se rychle zdokonalovala technologická základna. Počet diváků rostl rychlým tempem. Televize tehdy plnila zcela specifickou roli, pokud jde o výchovné a vzdělávací působení, a podněcovala k utváření názorů společnosti. Odborná veřejnost složená z pedagogů, ale i lékařů, psychologů či pracovníků Československé televize vystupovala se svými postoji a přispívala do této diskuze. Kritické či naopak pochvalné názory se ozývaly také z řad neoborníků, tedy především z řad rodičů, jejichž děti měly být v rámci televizního vysílání vychovávány a vzdělávány. Televize v té době plnila funkci plnohodnotného média, jehož místo jako výchovně-vzdělávacího nástroje i jako běžné součásti každé domácnosti bylo jasně stanoveno.

Dané téma bylo tedy v minulosti velmi často diskutováno a zdůrazňováno také v rámci nejrůznějších periodik, k nimž patřily například tituly *Socialistická škola* nebo *Učební pomůcky ve škole a v osvětě: metodický časopis pro otázky názorného vyučování* vydávané Státním pedagogickým nakladatelstvím v Praze. Časopisy měly sloužit jako pomůcka při uplatňování komunistické výchovy v rámci školní i mimoškolní výchovy dětí a mládeže. Zaměřovaly se na plnění výchovných úkolů v duchu politické ideologie. V příspěvcích

odborníků, převážně z oborů, do jejichž kompetence se řadila i výchovná činnost, se nezdálo, že by se vyskytla témata úzce související s využitím médií, především televize, právě k účelům vzdělávání a vlivného působení na děti a mládež. Také samotná Československá televize vydávala vlastní časopis¹, ve kterém představovala názory odborníků, ale i herců či populárních osobností působících na televizní scéně. Nejen názory však zaplňovaly stránky těchto periodik. Jakožto odborné příručky určené všem, kteří se podílejí na výchovné či pedagogické činnosti, se měly také spolupodílet na utváření výchovně-vzdělávacího systému a na přestavbě tehdejšího školství. K tématu se vyjadřovala také řada autorů, kteří své publikace věnovali právě vztahu dětí a televize. Mezi tyto autory patřil například Otto Čmolík, Valter Feldstein, který působil jako pracovník v Československé televizi, Hilda Holinová, Prokop Masopust a mnoho dalších.

Podle množství hlasů, které se zapojovaly do této diskuze, je možné vyvodit, že se nejednalo o téma nikterak marginální, ale naopak vysoce diskutované. Cílem této práce je tedy vytvořit ucelený rámec, jenž shrnuje uvedené názory a postoje do jakéhosi nosného „schématu“ vypovídajícího o situaci československé televizní tvorby pro děti a mládež v období působení komunistické ideologie. Na dané téma bude nahlíženo z perspektivy uplatňované komunistické výchovy a přípravy dětí a mládeže na život v socialistické společnosti. Z dílčích závěrů sestavená výsledná interpretace má co nejkompaktněji pojednávat o situaci kolem televizní tvorby zaměřené na výchovu a vzdělávání dětí a mládeže.

Hlavními oblastmi zájmu, které tvoří osu této práce, jsou masová média obecně a jejich pozice v socialistické společnosti. V tomto případě se nejedná o vymezení pozice jednotlivých médií, čímž by byl překročen záměr této práce, ale o nastínění situace prostředků hromadného sdělování v socialistické společnosti. Podrobněji je pak nahlíženo na pozici televize, a to jak ve smyslu televizoru jakožto přístroje, který byl v tehdejší době již poměrně dostatečně rozšířen, tak ve smyslu televize, která svým vysíláním zasahuje do života společnosti. Pro úplnost je nutné uvést historický vývoj tohoto média, aby bylo zřejmé, jakého stupně vývoje bylo v dané době dosaženo, a to z hlediska jejího rozšíření a technických aspektů. Vhodné je také zmínit rozdílné postavení televize v socialistické a kapitalistické společnosti a jak bylo pojmáno možné „narušení“ výchovy západními

¹Časopis *Československá televize*. Praha: Orbis, 1965-1990.

tendencemi. Vzhledem k tomu, že i televizní tvorba byla v rukou ideové politiky KSČ, která měla vliv na programovou skladbu a obsahovou náplň jednotlivých pořadů, je důležité zmínit i tento politický aspekt. V souvislosti s tím bude v práci zahrnuta také problematika školské televize, i když pouze v rámci zmíněné ideologie vzhledem k tomu, že k tomuto tématu se již v minulosti dostatečně vyjádřila například Lucie Česálková ve své diplomové práci *Pan učitel televize – Hra vs. disciplína v raném vysílání pro školy ČSTV (1958–1969)*. V závislosti na sledovaných diskuzích nelze opomenout ani to, jaká očekávání od televize jakožto osvětového nástroje byla zmiňována a jaké požadavky byly kladeny. Dále také jaké úkoly měla televize plnit, jaké hodnoty měla přinášet a jak mělo být jejím prostřednictvím formováno vědomí v duchu ideologie. Spolu s očekáváním přicházelo i hodnocení funkce televize ze strany společnosti vyjadřující se k možným negativním důsledkům, které by televize mohla na děti mít. V analýze je potřeba zohlednit i tato hodnotící stanoviska, ať už pozitivní nebo kritická. Pokud jde o roli a postavení televize ve společnosti, je nutné se zvlášť zabývat nejmladší částí populace vzhledem k tomu, jakou roli televize zastávala přímo v životě dětí a mládeže, především v jejich volném čase. Z tohoto důvodu je zásadní vědět, kolik času děti sledování televize věnovaly nebo které pořady upřednostňovaly. Tomu byla poté přizpůsobována i televizní nabídka. Televize musela brát v potaz, že mimo školu přebírá značnou část zodpovědnosti za výchovu dětí a mládeže právě ona. Zde se zaměřím na to, jaká kritéria byla uplatňována při tvorbě pořadů pro děti a mládež. Část zodpovědnosti spočívala mimo televizi, potažmo stát, také na rodičích. Z tohoto důvodu bude potřeba věnovat pozornost i jim a tomu, jakým způsobem děti při jejich televizní „konzumaci“ vedli, a také tomu, jaká doporučení byla na rodiče v tomto ohledu směřována. Sledovány budou dále také konkrétní pořady určené dětem a mládeži, a to z hlediska žánrového a z hlediska typu pořadu, podle kategorie vhodnosti, podle věku, pohlaví a účelu, jakému měly pořady sloužit.

Výše zmíněné oblasti budou základním parametrem pro analýzu, ačkoli je možné, že v průběhu analýzy se naskytnou i jiná, důležitá témata, která budou následně také zahrnuta. Stejně tak je možné, že některé důležité oblasti vzhledem k rozsahu tématu zahrnuty nebudou, což by mohlo podnítit další zájem o možné budoucí rozšíření tématu.

2.2. OBJASNĚNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Podobně jako v případě metody zakotvené teorie je vzhledem k cíli této práce výzkumná otázka formulována jako výrok vypovídající o záměru práce, který tedy identifikuje zkoumaný jev.² Na základě analýzy historických dokumentů se pokusím interpretovat hlavní oblasti diskuze vedené o tématu socializačního působení československých televizních pořadů pro děti a mládež v 60. až 80. letech minulého století. Ze zkoumaných dokumentů budu zjišťovat, jak byly tyto pořady pojímány, hodnoceny, jaká očekávání na ně byla kladena. Zároveň se pokusím odpovědět na otázky týkající se role televize ve společnosti, ve volném čase dětí a mládeže a ve výchově a vzdělávání. Během své analýzy se zaměřím především na to, jaké skutečnosti se v daném diskurzu objevují, tedy jaké je poslání a úkoly těchto pořadů, jaká jsou nejčastější témata pojící se s těmito pořady. Dále budu zjišťovat, jaké byly metody a doporučené způsoby jejich tvorby a navrhované a realizované mediálně-výchovné praktiky. Bude mě také zajímat, jakým způsobem byla podporována konzumace těchto pořadů nebo zda byla nějakým způsobem určována „bezpečná“ divácká konzumace. Dále se budu zabývat také tím, jak byly hodnoceny účinky televizního vysílání, jak byl diskutován jejich vliv. Neměly by být opomenuty ani osoby, které se do diskuze zapojovaly. Jedná se zejména o výzkumníky, dramaturgy Československé televize a pedagogické pracovníky. Proto věnuji během analýzy prostor také jim, ačkoli spíše v rámci oblasti jejich působnosti a politického profilu. Zaměřím se zejména na jejich názory a postoje vůči zkoumanému tématu. Hlavním polem mého zájmu bude především oblast mimoškolní výchovy, tedy pořady vysílané Československou televizí kromě školské televize a pořadů určených školám.

² STRAUSS, A. L.; CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*, s. 24.

2.3. UVEDENÍ DO PROBLÉMU

Pro lepší orientaci a porozumění by měly být vysvětleny některé důležité pojmy a skutečnosti. V následující podkapitole budou objasněny klíčové body práce, které je potřeba uvést hned v úvodu, aby nedocházelo k pozdějším nejasnostem. Především je však nutné znát historická fakta, o nichž bude informovat samostatná kapitola věnující se historickému kontextu.

2.3.1. DISKURZ

Důležitý termín použitý v názvu práce může být pro některého čtenáře obtížně definovatelný. Vysvětlení termínu „diskurz“ může být komplikované vzhledem k množství jeho definic a pojetí. Reifová definuje „diskurz“ jako „termín pocházející z latinského slova *discurrere*, tedy rozbíhat se, promlouvat, mluvit. Jedná se o termín označující skupinu výroků, výpovědí a formulací, které poskytuje jazyk k hovoru o určitém druhu vědění, o nějakém námětu“.³ Barker termín „diskurz“ ve svém *Slovníku kulturních studií* chápe jako „soudržný úsek textu nebo promluvy v podobě smysluplného výkladu. Ve Foucaultově pojetí je ‚diskurzem‘ myšleno ‚sjednocení‘ jazyka a praxe a vystihuje usměrněné formy hovoru o určitém subjektu, jejichž prostřednictvím objekty a praktiky získávají význam. Podle Foucaulta ‚diskurz‘ neřídí jen to, co a za jakých sociálních a kulturních podmínek může být řečeno, ale i to, kdo, kdy a kde mluví. Vzorec diskurzivních událostí se vztahuje k různě rozloženému předmětu běžného vědění nebo mu dává vzniknout“.⁴

Termín „diskurz“ nemá univerzální definici a jeho vymezení není zcela jednoznačné. Nicméně pro tuto práci je nezbytné jej alespoň stručně vysvětlit.

³REIFOVÁ, I. a kol. *Slovník mediální komunikace*, s. 46.

⁴BARKER, Ch. *Slovník kulturních studií*, s.41–42.

2.3.2. SOCIALIZAČNÍ PŮSOBENÍ (TELEVIZE)

Hromadné sdělovací prostředky patří mezi faktory napomáhající formovat a utvářet mladou osobnost. Svým působením s velkými možnostmi dosahu slouží jako nástroje vychovávání člověka, v prizmatu komunistické výchovy jakožto plnohodnotného člena socialistické společnosti. Tato média, ať už se jedná o tisk či televizi, působí jako socializační činitel mající významný podíl na vytváření dětského myšlení. Václav Soukup definuje termín „socializace“ takto: „jedná se o proces začleňování člověka do systému společenských vztahů, jehož jádro tvoří interiorizace sociálních rolí a zvládnutí základních způsobů chování v typických sociálních situacích“.⁵

Otto Čmolík, autor knihy zabývající se prostředky hromadného sdělování a jejich vztahu k dětem píše: „Sociální podobu mladého člověka utváří zejména prostředí a výrazně působí na vývoj jeho světového názoru.“⁶ Čmolík hovoří o úloze masových médií v socialistické společnosti, které působí na myšlení, postoje a jednání dětí a mládeže a současně je také spoluvytvářejí. Masová média díky své intenzitě a technickým možnostem umožňují prohlubovat vztah dětí a mládeže k socialistické společnosti, čímž naplňují svůj výchovný zřetel.⁷

Na předních příčkách se mezi nevlivnějšími socializačními činiteli spolu s rodinou a kolektivem, jímž je jedinec obklopen, umísťuje také televize. Zvláště po svém masovém rozšíření, kdy televize vstupuje do většiny domácností, aby zde mohla plnit funkci plnohodnotného společníka všech členů rodiny, získává status významného socializačního činitele. Výstižně o postavení televize ve společnosti píše Feldstein: „Nikdy v minulosti nebyla mladá generace tak dobře podrobně seznámena se skutečností, v níž vyrůstá, se všemi politickými a veřejnými událostmi, s novými objevy vědy a techniky, s celým kulturním životem. Zásluha o to patří především rozhlasu a v poslední době zejména televizi.“⁸

⁵ SOUKUP, V. *Přehled antropologických teorií kultury*, s. 204.

⁶ ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*, s. 5.

⁷ Tamtéž, s. 49.

⁸ FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 191.

2.3.3. ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE

Jelikož tvorbu televizních pořadů a jejich následné promítání zajišťovala výlučně Československá televize, je nezbytné podívat se alespoň na hlavní body její historie.

První pokusy o zahájení televizního vysílání byly v Československu podniknuty již před 2. světovou válkou, která poté další snahy zastavila. Prototyp snímacího televizního řetězu byl poprvé představen v roce 1948 na rozhlasové výstavě MEVRO v Praze a v témže roce proběhl také první pokusný televizní přenos. První pravidelné zkušební vysílání však bylo zahájeno až 1. května 1953. Vysílalo se z tehdejší Měšťanské besedy v Praze, kde sídlilo první televizní studio v Československu. O dva roky později jej doplnilo druhé televizní studio se sídlem v Ostravě, a poté následovala studia v Bratislavě, Brně a Košicích. Pořady Československé televize byly vysílány i do zahraničí a také v Československu bylo možné naladit i pořady zahraniční. Po těchto stěžejních letech, kdy postupně docházelo ke zdokonalování technických aspektů televizního vysílání, následoval rychlý nárůst počtu televizorů v domácnostech.⁹ Přesto se v počátcích televizního vysílání vyskytovaly nemalé komplikace kvůli chybějící technice, především střižny a záznamového zařízení, kdy musely být původní pořady vysílány živě. První vysílání pořadů ze záznamu bylo možné až v roce 1958. Každý, kdo chtěl vlastnit televizní přijímač, musel platit koncesionářský poplatek, který byl v Československu zaveden v roce 1955. Sledování televize mělo zpočátku spíše kolektivní ráz, což bylo zapříčiněno vysokou cenou televizorů. Po snížení ceny již nic nebránilo jejich masovému rozšíření.¹⁰ V roce 1962 bylo v Československu milion diváků, o tři roky později byl již počet koncesionářů vyčíslen na dva miliony a v roce 1978 vzrostl jejich počet na více než čtyři miliony. V květnu roku 1970 byl do vysílání přidán druhý program Československé televize.¹¹

Mezi první televizní pořady vysílané v Československu patřil zpravodajský pořad *Branky, body, vteřiny*, který se na obrazovkách objevoval od roku 1956. Od roku 1958 přibýly *Televizní noviny*. Velkou oblibu sklízely také sportovní nebo divadelní přenosy, které následovaly seriály a pořady pro děti.¹²

⁹ FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 17-19.

¹⁰ KONČELÍK, J., VEČEŘA, P. a ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 160.

¹¹ Stránky České televize. Dostupné z <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceskoslovenska-televize/prehistorie/>>.

¹² KONČELÍK, J., VEČEŘA, P. a ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 162-163.

Vznik dětské televize je datován k listopadu 1953. V prvních letech byly pořady pro děti a mládež vysílány jednou týdně, každý čtvrtek odpoledne. Již od prvních let bylo vysílání pro děti spojeno se jménem Štěpánky Haničincové, která se společně s dalšími pracovníky Československé televize podílela na tvorbě těchto pořadů. K dalším významným postavám patřil Vladimír Kovařík, vedoucí programu pro děti a mládež, který byl později nahrazen Zdeňkem Michalcem. Díky nim patřilo toto vysílání k nejrozsáhlejším a žánrově nejbohatším v Evropě. O tom, že na vysílání pro děti a mládež se kladla od počátku velká pozornost, svědčí rozdělení jednotlivých pořadů podle věkových kategorií dětí, jimž jsou pořady určeny. Pořady byly rozděleny do čtyř věkových skupin od dětí předškolního věku až po dospívající a plnoletou mládež. Často byly do programu zařazeny divadelní dramatizace literárních předloh nebo televizní adaptace divadelních her.¹³

Podrobnější pohled na dětskou tvorbu bude uveden v kapitole o pořadech pro děti a mládež, kde budou představeny i některé konkrétní pořady.

2.4. METODA PRÁCE

Vzhledem k tomu, že tato práce je prací teoreticko-historickou, směřující k získání a ucelení poznatků a informací převážně formou práce s dokumenty, byla zvolena metoda analýzy dokumentů a historických pramenů. Nepůjde tedy o sesbírání maximálního počtu informací, ale o interpretaci poznatků a jejich představení v širším kontextu. Získané poznatky by měly vypovídat o zkoumané problematice celistvým a srozumitelným způsobem tak, aby poskytly čtenáři co nejjasnější pohled na dané téma.

Výhodou práce s dokumenty je skutečnost, že během analýzy nedochází k chybám, které vznikají při jiných kvalitativních metodách, jako jsou rozhovory nebo pozorování. Jedná se tedy o takzvaný nereaktivní způsob sběru dat. Vliv výzkumníkova subjektivního postoje se projevuje jen při výběru dokumentů, nikoliv v informacích v dokumentech obsažených. Tato metoda má základy v historickém výzkumu, protože mnohdy se jedná o analýzu historických událostí. Při postupu se uplatňuje kategorizační systém nebo holistický postup pro rekonstrukci nějaké události. Historický výzkum se na rozdíl od výzkumu kvalitativního

¹³ FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 192-195.

zabývá rekonstrukcí minulých událostí. Je procesem systematického popisu a přezkoumávání uplynulých událostí. Cílem výzkumníka je informovat o těchto událostech. Důležitá je i interpretace shromážděných údajů. Porovnávají se také interpretace událostí různých historiků. O přístupu k historické události z hlediska toho, jak dopodrobna a z jaké perspektivy budeme daný jev nahlížet, rozhoduje především kontext dané vědní oblasti a výzkumná otázka.¹⁴

V této práci bude sledovaným obdobím rozmezí 60. až konce 80. let 20. století. Jedná se o období, kdy v Československu vládl komunistický režim, jemuž se musela přizpůsobit také mediální sféra. Historické souvislosti budou přiblíženy v samostatné podkapitole. Nicméně je nezbytné zmínit, že tento politický úhel pohledu bude mít při výzkumu podstatný význam. Je nutné brát zřetel na poměry tehdejší doby při hodnocení zkoumaných poznatků, a tudíž také čtenáře obeznámit se skutečnostmi tohoto období. Zvláště pokud se jedná o fenomén zasahující veřejnou sféru v tak velkém měřítku, v jakém ji zasahují právě prostředky masového sdělování. Tyto skutečnosti je nutné mít na paměti pro správnou interpretaci získaných poznatků. Na zvolené téma je potřeba nahlížet z perspektivy politické atmosféry tehdejší doby, což bude ze zkoumaných pramenů patrné. Při práci s historickými prameny je takováto obezřetnost velmi důležitá.

Pro historický výzkum je charakteristický syntetický přístup. Hroch zdůrazňuje, že na zkoumaný jev je třeba nahlížet nejen z hlediska jednotlivých momentů společenského dění, ale i z hlediska vývoje společnosti s ohledem na její různorodost. Práce výzkumníka musí být chápána jako práce se zprostředkujícím charakterem. Má zachycovat jevy, jež se odehrály v minulosti. Spočívá ve zkoumání konkrétních faktů a událostí historické skutečnosti, jejich rozvoje, proměn a souvislostí. Dějiny jsou představovány jako exaktní věda. Podstatou historického výzkumu je nejen poznávání samotných zkoumaných historických procesů, ale především poznávání jejich zákonitostí.¹⁵

K poslání historického výzkumu patří také interpretace a předávání nabytých poznatků a zjištění společnosti pro její lepší pochopení současných i minulých jevů v rámci širších celospolečenských souvislostí. Historická věda má proto i výchovně-vzdělávací charakter

¹⁴HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 132-135.

¹⁵HROCH, M. a kol. *Úvod do studia dějepisu: celostát. vysokošk. učeb. pro stud. ped. a filoz. fak. stud. oboru učít. všeob. vzděl. předmětů – dějepis*, s. 50-52.

například také tím, pokud je výchovně-vzdělávací soustava sama zkoumána jako součást vzdělanosti a kultury společnosti v dané době.¹⁶

Než výzkumník přistoupí k fázi samotné realizace výzkumu, musí se nejprve seznámit s dosavadním stavem vědění v dané oblasti. K tomu mu mohou posloužit například bibliografické seznamy, recenze a zprávy o literatuře a další pomocné materiály. Dále následuje studium historických pramenů. Pro výzkumníka je také důležitá schopnost z velkého množství dat selektovat ta, jež jsou pro jeho výzkum relevantní.¹⁷

Pro následnou analytickou fázi navrhuje Hroch aplikovat tyto kroky: volba tématu a stanovení problému; zjištění, zda a jak je téma zpracováno v dosavadním vědeckém bádání; zjištění okruhu pramenů, které se vztahují k tématu, jejich rozbor pro určení historické hodnoty, pravosti a věrohodnosti, tedy poslední aspekt informační fáze výzkumu; rekonstrukce historických procesů, jejich analýza, syntéza a závěry; adekvátní jazykové vyjádření poznatků a jejich publikace. Výsledná interpretace by neměla být pouhým popisem dané historické události nebo jevu, ale měla by být nápomocna při řešení určitého problému.¹⁸

Také Hendl popisuje postup práce s dokumenty, který by měl obsahovat tyto jednotlivé kroky: definice výzkumné otázky; definice toho, co budeme považovat za dokument; pramenná kritika; interpretace dokumentů vedoucí k zodpovězení výzkumné otázky a vypracování závěrečné zprávy.¹⁹

Při práci s dokumenty musíme dbát na specifika jednotlivých dokumentů a zdrojů dat. Dokumentům a jejich charakteristice bude proto věnována následující samostatná podkapitola, která přiblíží přístup k těmto historickým pramenům z hlediska několika faktorů.

¹⁶Tamtéž, s. 79-80.

¹⁷Tamtéž, s. 86-89.

¹⁸Tamtéž, s. 90-91.

¹⁹HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, s. 132.

2.5. SPECIFIKACE ZDROJŮ

Tato podkapitola bude zaměřena na upřesnění analyzovaných zdrojů a dat. Obeznamenost se zkoumanými dokumenty představuje klíčový předpoklad pro realizaci stanoveného cíle. Je tedy důležité zabývat se jimi podrobněji. Jak již bylo uvedeno výše, informace získané z analyzovaných dokumentů by neměly podléhat subjektivnímu zkreslení ze strany výzkumníka, jenž má k dispozici nepřeberné množství dat. Přesto je i zde nevyhnutelné dodržovat jistá pravidla, k nimž patří například vhodná selekce těchto dat. Na následujících stránkách budou blíže specifikovány zkoumané historické prameny a dokumenty z hlediska jejich charakteru.

Za dokumenty lze považovat veškeré stopy lidské existence od knih, novinových článků, záznamů projevů, ale například i deníky nebo obrazové materiály. Výhodou tohoto druhu dat je skutečnost, že jsou zpravidla již k dispozici a nevyžadují mnohdy náročné procesy vedoucí k jejich získávání. Jedním ze základních bodů procesu práce s daty je jejich definování a stanovení toho, které dokumenty budou pro daný výzkum relevantní. Dokumenty se posuzují z hlediska několika faktorů, mezi něž patří například to, o jaký typ dokumentu se jedná. V tomto případě jsou hodnotnější úřední listiny a akta než novinové zprávy. Dalšími kritérii jsou vnější a vnitřní stav dokumentu (pro tuto práci bude rozhodující právě obsahové hledisko, to znamená vnitřní stav dokumentu). Mezi další podstatná kritéria hodnocení dokumentu patří jeho zaměření – z hlediska ideologického, vzdělanostního atd. V tomto ohledu je zásadní mít na paměti právě ideologické souvislosti, které byly během tvorby analyzovaných dokumentů přítomny. Dále je to časová, prostorová a sociální blízkost dokumentu k předmětu zkoumání nebo i údaje o jeho původu.²⁰

Vzhledem k tomu, že se dokumenty analyzované v rámci této práce týkají minulých událostí, jedná se o historický výzkum, jehož specifika byla zmíněna v kapitole o metodě práce. Předmětem tohoto výzkumu budou písemné dokumenty, které vznikly ve zkoumaném období. Tyto dokumenty se na poli historie dělí na primární a sekundární. Autoři primárních dokumentů byli přímo účastni u zobrazovaných událostí. Jedná se o kroniky, deníky, mapy atd. Za sekundární dokument je pak považován takový, který byl vypracován na základě dokumentů primárních, například práce historiků (v případě dokumentů analyzovaných v rámci této práce se bude jednat spíše o primární dokumenty – vzhledem k tomu, že vznikly

²⁰Tamtéž, s. 132-133.

ve sledovaném období a jejich autoři byli účastni v dané diskuzi). Důležitým krokem je kontextualizace údajů, která předchází jejich následné interpretaci v podobě vyprávění. V této fázi hrozí nebezpečí záměny korelace za příčinu či špatná interpretace pojmů, slov, frází. Pokud výzkumník nezabrání této nepřesné interpretaci, dopustí se závažné metodologické chyby.²¹

Z hlediska vztahu dokumentu k dané události lze dokumenty dělit také na dokumenty současné, které vznikly v době zkoumané události, a dokumenty retrospektivní vznikající až po dané události.²² V tomto smyslu můžeme za současné dokumenty považovat veškeré historické prameny, které vyšly ve zkoumaném období (zde se jedná o odborné publikace a studie, které vycházely v období od počátku 60. let až po konec 80. let). Adekvátním materiálem pro tuto práci budou také dokumenty spadající do kategorie výstupů masových médií. Půjde především o noviny a časopisy.²³ Pokud jde o tento typ dokumentů, konkrétně se jedná o časopisy *Socialistická škola*, *Učební pomůcky ve škole a v osvětě*, *Pedagogika: časopis pro vědy o vzdělávání a výchově* nebo *Československá televize*. Sledovány budou také retrospektivní materiály, k nimž patří například už zmiňovaná práce Lucie Česálkové.

Historická práce by měla vést k novému zhodnocení dosavadní odborné literatury a historických pramenů. Vyústěním snah výzkumníka by mělo být určité historické dílo. Hroch definuje rozdíl mezi literaturou a historickým pramenem. Tento rozdíl není zcela jednoznačný, ale pro správné vymezení analyzovaných dokumentů ho zde raději uvádím. Literaturou je myšleno záměrné a následné odborné zpracování a publikování určitého společenského problému z minulosti. Historický pramen představuje zprávu či pozůstatek lidské činnosti, tedy vše, co vzniklo v procesu historického vývoje společnosti a slouží k poznání minulosti. Nejednoznačnost podle Hrocha spočívá v tom, že i odborná literatura může být pramenem. Určující pro historický pramen je však skutečnost, že na rozdíl od odborné literatury má k samotné historické události blíže a bezprostředně k ní patří. Co se týče literatury, můžeme ji dále dělit na pomocnou, zahrnující nejrůznější slovníky a encyklopedie, dále literaturu odbornou, kam můžeme zařadit časopisy specificky zaměřené, které jsou určeny i širší veřejnosti a obsahují mimo odborné články i polemiky a diskuze. Poslední kategorií je populárně-naučná (populárně-vědecká) literatura, jež se snaží o shrnutí

²¹Tamtéž, s. 137-138.

²²Tamtéž, s. 204.

²³Tamtéž.

a srozumitelný výklad nějakého tématu z určité oblasti vědy. Usiluje tedy o přiblížení dané problematiky široké skupině čtenářů co nejpoutavějším způsobem. Toto stručné nastínění kategorizace dokumentů je důležité, jelikož každý výzkumník se nejprve musí seznámit s dosavadním zpracováním problému, k němuž přistupuje. Shromáždění a výběr správné literatury a pramenů je důležitým krokem při analýze dokumentů. Tato fáze výzkumu bývá nazývána heuristikou.²⁴

2.5.1. HISTORICKÉ PRAMENY

Historické prameny představují výsledky lidské činnosti, které přinášejí svědectví o minulých událostech a umožňují poznávat a ověřovat historická fakta. Hroch uvádí klasifikaci historických pramenů podle druhu, původu, obsahu, informační struktury a typu. Druhové rozdělení uvažuje prameny tradované ústně, hmotné a obrazové prameny a prameny písemné. Z hlediska původu se jedná o památky (stejně jako prameny vědomě podávají zprávy i pro budoucí generace), pozůstatky (písemné a nepsané pozůstatky lidské činnosti) a prameny.²⁵ Další dělení pramenů je už komplikovanější a vztahuje se i na prameny nepsané, které pro tuto práci nebudou významné.

Analýza diskurzu pořadů pro děti a mládež bude vycházet z pramenů písemných, které jsou zastoupeny odbornými publikacemi a studii. Písemné prameny patří k nejkoumanějším zdrojům. Bývají děleny na písemnosti institucionálního původu (akta a úřední knihy), písemnosti osobní povahy (osobní doklady, korespondence, deníky atd.) a literární prameny, jejichž primárním úkolem je působit na společenské vědomí a utvářet je. Do této poslední kategorie patří kroniky, anály, paměti atd. Podstatnější pro téma této práce jsou však časopisy, noviny a publicistika mající nejen informativní a zpravodajskou funkci, ale mohou se pokoušet o názorové, politické či ideové ovlivňování. U tohoto druhu pramenů je třeba pomýšlet na jejich možné zařazení z hlediska třídního a politického profilu (kdo je vydává), na základě jejich úkolu a poslání, podle způsobu nabývání informací (zdroje

²⁴HROCH, M. a kol. *Úvod do studia dějepisu: celostát. vysokošk. učeb. pro stud. ped. a filoz. fak. stud. oboru učít. všeob. vzděl. předmětů – dějepis*, s. 102-106.

²⁵Tamtéž, s. 120-122.

a technické podmínky vydávání), celkové situace tisku (úloha tisku ve společnosti) a podle různých novinářských žánrů.²⁶

Pro zpracování zvoleného tématu posloužily jako nejvhodnější zdroj písemné prameny zastoupené odbornými publikacemi a studii pocházejícími z daného období. Jedná se o díla autorů, kteří se zabývali tematikou médií (nejdůležitější médium pro dané téma představuje televize) ve vztahu k dětem. Do této oblasti patří práce Čmolíka²⁷ - *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v socialistické společnosti*. Autor ve své práci pojednává o vlivu tehdejší společenské situace, situace socialistických a národně osvobozeneckých revolucí, na mládež, kdy dochází k narůstajícímu zapojování mládeže do boje za demokratické přeměny na přelomu 60. a 70. let minulého století. Ideologické působení počítá s mladou generací jako s budoucími nositeli společenskopolitického, ekonomického a kulturního rozvoje socialistické společnosti. Zároveň autor zmiňuje možné ohrožení socialistické mládeže vlivem působení propagandy pravicových, antisocialistických sil. Autor se podrobněji zabývá rolí masových sdělovacích prostředků ve společnosti, zejména pokud jde o jejich využití ke spoluvytváření postojů, myšlení a jednání dětí. Dalším představitelem je Feldstein²⁸, jehož práce *Televize včera, dnes, zítra* je věnována otázkám televizní programové tvorby, technickým aspektům televize, jejímu postavení ve společnosti a principům televizní tvorby. Prostor je věnován také pořadům pro děti a mládež. Kniha má sloužit nejen pracovníkům televize, ale i divákům. Televizi a jejímu působení se věnuje také autorka knihy *Vplyv televízie na detského diváka*, Hilda Holinová²⁹. Autorka představuje výzkum vztahu desetiletých až patnáctiletých dětí k masovým komunikačním prostředkům. Hlavním cílem práce je konkrétně výzkum vztahu dětí k televizním pořadům určeným právě jim. Část výzkumu sleduje také názory rodičů jakožto regulátorů dětské sledovanosti televize. Práce je určena především pracovníkům masových komunikačních prostředků. Kromě autorky se na realizaci výzkumu podíleli pracovníci Institutu pro výzkum masových komunikačních prostředků při VÚKVM, posluchači Katedry novinářství FFUK a pracovníci Slovenské televize. Dalším představitelem na poli televizní problematiky je Masopust³⁰, jehož práce *Televizní výuka* představuje shrnutí soudobých poznatků o televizní výuce. Masopust se zde zabývá hlavními myšlenkami

²⁶Tamtéž, s. 142-161.

²⁷Viz ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*.

²⁸Viz FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*.

²⁹Viz HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*.

³⁰Viz MASOPUST, P. *Televizní výuka*.

o výukové televizi, které byly v té době známy. Vztahu dětí ke sledování televize se ve své práci *Dítě a televize* věnuje i pracovník Československé televize Zdeněk Michalec³¹. Autor předkládá kritické i pozitivní názory na vliv televize na děti a srovnává roli televize v kapitalistické a socialistické společnosti. Uvádí také další často diskutované otázky související s televizní konzumací. Také práce Drdové³² *Děti, mládež a televize* pohlíží na dané téma z podobné perspektivy. Autorka v práci shrnuje výsledky zahraničních i domácích studií a výzkumů a pokouší se o formulování závěrů platných pro naše společenské a tvůrčí podmínky. Tématem souboru textů jsou například studie zaměřené na specifický vztah dětí a mládeže k televizi nebo protiklady v působení televize na děti a mládež.

Dalšími písemnými prameny, které posloužily jako zdroj pro analýzu, byly časopisy. Vybrána byla jen ta čísla, která datem vydání spadala do sledovaného období. Jedná se o časopis *Pedagogika: časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*. Podle údajů v tiráži časopis *Pedagogika* vycházel šestkrát ročně jako časopis pro pedagogické vědy v Nakladatelství Československé akademie věd v Praze. Vedoucím redaktorem byl Otokar Chlup, jeho zástupcem prof. Dr. Josef Váňa, který se později stává hlavním redaktorem. Od roku 1967 byl hlavním redaktorem prof. Dr. Karel Galla, DrSc. *Pedagogika* byla tištěna tiskárnou Rudé právo a vydávána ÚV KSČ, v 80. letech přechází vydávání na Pedagogický ústav J. A. Komenského ČSAV v Akademii a tisk na Severografii, Velký Šenov. Časopis se věnuje tehdejšími problémům školství a pedagogiky, podává zkušenosti škol a učitelů, zabývá se také pedagogickou psychologií atd. Každé vydání obsahuje soubor několika statí od různých autorů, věnujících se podrobněji určitému problému či aktuálnímu tématu v daném oboru. Tematický plán časopisu na rok 1960 vychází z úkolu revoluční přestavby školství na základě usnesení ÚV KSČ z dubna 1959. Je založen na problematice komplexních potíží školství a výchovy v etapě dovršení výstavby socialismu a přechodu ke komunismu. Cílem časopisu je přinášet dílčí výsledky řešení teoretických a výzkumných problémů, podněcovat diskuze o zásadních otázkách ideologických a metodologických, sledovat činnost pedagogických pracovišť a přinášet zprávy o výzkumech. Některé statí publikované v časopise se věnují otázce televizní výuky a školské televize v Československu i ve světě a vlivu filmu a televize na děti a mládež. Jedná se například o statí Bedřicha Baumanna nebo Janky Hamarové aj. Významné jsou také příspěvky zahraničních autorů, které byly publikovány v českém nebo

³¹Viz MICHALEC, Z. *Dítě a televize*.

³²Viz DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*.

slovenském překladu. Mimo školskou televizi se časopis zabývá i tématem mimoškolní výchovy, ačkoliv v menší míře. K dalším titulům pak patří časopis *Učební pomůcky ve škole a v osvětě: metodický časopis pro otázky názorného vyučování*. Časopis podle údajů v úvodníku vydávalo Státní pedagogické nakladatelství z pověření Ministerstva školství a kultury. Vedoucím redaktorem byl Karel Tomášek, výkonným redaktorem Josef Zahálka. Později se vedoucím redaktorem stal Zdeněk Rádl a výkonnou redaktorkou Marie Havelková, která na této pozici setrvala i po nástupu Jaroslava Korandy na pozici vedoucího redaktora. Titul vycházel desetkrát ročně mimo prázdniny. Časopis měl sloužit jako pomůcka pro učitele při uplatňování názoru a při práci s učebními pomůckami. Byl určen pro učitele základních, středních i vyšších škol, pracovníkům školních družin, klubů, mimoškolních výchovných zařízení a v osvětě. Úkolem časopisu bylo seznamovat tyto pracovníky s učebními pomůckami propojením teorie a praxe. Dále také sledoval vývoj a tvorbu učebních pomůcek, otázky jejich distribuce, financování a další problémy s nimi spojené. Časopis byl sestaven ze souboru příspěvků od různých autorů zabývajících se tematikou využití pomůcek při vzdělávání a výuce, především pak pomůcek audiovizuálních a televize. Články se věnovaly využití školské televize ve výuce i při mimoškolní výchově dětí a mládeže, jejím technickým i psychologickým aspektům. K častým tématům patřila i vzdělávací televize, vysílání pro školy a školská televize. Každé číslo obsahovalo také recenze literatury, která k danému tématu vyšla. Ačkoli nejvýznamnější problematikou, které se věnovala většina témat, byla školská televize a její využití při vyučování, nebyla zde opomenuta ani témata o vlivu televize na děti a mládež jak z hlediska jejich zdraví, tak i využití televize při mimoškolní výchově, v různých mimoškolních zařízeních i ve volném čase. K danému tématu se pojí také časopis *Socialistická škola*, který podle údajů v úvodníku vycházel také pod záštitou Státního pedagogického nakladatelství, n. p., Praha, z pověření Ministerstva školství a kultury. V čele redakce byl Václav Hendrych, později prof. Dr. Miroslav Cipro, DrSc. Výkonným redaktorem byl Dr. Ota Pokladník, později Dr. Josef Novák nebo Jožka Klančíková. Časopis vycházel každý měsíc, později desetkrát ročně, poté přechodně pouze pětkrát ročně. Sestava redaktorů a frekvence vydávání časopisu se později ještě několikrát změnila, nicméně obsahová náplň zůstala stejná. Cílem časopisu bylo pomáhat v prohlubování komunistické výchovy, v přípravě a vzdělávání mládeže v souladu se socialistickou společností. Jeho pomocí měla být uváděna školská politika strany v život a měl být nápomocen i v řešení hlavních otázek přestavby tehdejší školy. Časopis se zaměřoval na plnění výchovných úkolů školy a na vytváření systému komunistické výchovy dětí a mládeže. Tuto výchovu sledoval jak ve škole, tak i v mimoškolních zařízeních, prostřednictvím svých článků. Časopis také

informoval o průbězích jednání zabývajících se tímto problémem a o dalších opatřeních ve školství. Témata článků se věnovala spíše výchovné a vzdělávací problematice, mezi nich patří například využití prostředků masové komunikace ve vyučování, využití vyučovací televize a školního filmu, ale také problematice volného času a jeho využití dětmi či oblastí mimoškolní výchovy dětí a mládeže. Také Československá televize vydávala vlastní titul. Časopis *Československá televize* podle údajů v úvodníku vycházel v letech 1965 – 1990 jako týdeník. V období zrodu časopisu byl ústředním ředitelem Československé televize Jiří Pelikán, šéfredaktorem byl Karel A. Krejčí. Časopis vydávala Československá televize ve vydavatelství Orbis, tisk zajišťovala tiskárna MÍR, novinářské závody, n. p. Časopis pojednával o pořadech z domova i ze světa, zabýval se domácí i zahraniční televizní a filmovou tvorbou. Každé číslo nabízelo televizní program, příspěvky o známých osobnostech a informace o aktuálním dění. Představeny byly také připravované pořady. Každé číslo věnovalo prostor i dětem. Hlavním cílem časopisu bylo informovat televizní diváky Československé televize o svých programech, plánech, potížích a myšlenkách. Prostřednictvím časopisu se diváci mohli spojit s televizními pracovníky a vyjádřit tak své názory pomocí zaslaných dopisů. Časopis poskytoval názory odborníků i laiků z řad slavných osobností působících v pořadech Československé televize na nejrůznější témata a aktuální společenské problémy. V diskuzích se řešily mimo jiné také pořady pro děti mládež a jejich posílání.

Ve zmíněných časopisech se zaměřím na statě a příspěvky autorů, kteří píšou o sledovaném tématu, doplňují je o další poznatky a rozvíjí je z mnoha různých perspektiv, podle svého pole působnosti.

Mezi další historické prameny, které doplní pohled na dané téma, bude patřit například práce Jana Vrabce *Organizace televizní tvorby*, Jana Bartáka *Prostředky masové informace a propagandy v politicko-výchovné práci*, sborník *Rozhlas a televízia v osvetovej práci* atd.

2.5.2. LITERATURA O DOSAVADNÍM VĚDĚNÍ K DANÉMU TÉMATU

Kromě historických pramenů je nutné zmínit také práce, které se daným tématem již zabývaly. Jedná se o dokumenty retrospektivní, pohlížející na sledované období ze současnosti, tedy nikoli historické prameny. Zde je podstatné zmínit práci Lucie

Česálkové³³ *Pan učitel televize – Hra vs. disciplína v raném vysílání pro školy ČSTV (1958–1969)*. Autorka se ve své práci věnuje dětským televizním pořadům určeným k výchově přímo ve školách v období vlivu Komunistické strany Československa. Další osobností zaměřující se na zpracování televizního vysílání pro děti v období komunismu je Helena Srubar³⁴, která se ve své monografii *Ambivalenzen des Populären. Pan Tau und Co. zwischen Ost und West* zabývá televizními seriály pro děti, které vznikaly v rámci koprodukce československé a německé televize.

2.6. HISTORICKÝ KONTEXT

Jak už bylo zdůrazněno, zařazuji kapitolu, která objasňuje charakter daného období. Vzhledem ke zvolenému tématu je nutné uvést sledovanou problematiku do souvislostí a zmínit specifika období 60.–80. let určovaná především politickou povahou společnosti. Následující odstavce poskytnou stručný výklad o situaci, která v Československu panovala. Zvláště bude vyložena situace Československé televize, jelikož právě toto médium je pro zvolené téma určující.

2.6.1. POLITICKÁ SITUACE

Když nad situací v poválečném Československu převzala moc KSČ v únoru roku 1948, došlo ke značným změnám. Postupem času strana sílila natolik, že se stala dominantní a potažmo jedinou vládnoucí stranou podmaňující si veškeré sféry vlivu šířením své komunistické ideologie. O moci KSČ svědčí vykonstruované politické procesy vedené proti všem, kteří nesympatizovali s jejími postoji. Známý je kupříkladu proces Milady Horákové, která patřila mezi 250 obětí komunistického režimu popravených mezi čtyřicátými a padesátými lety. Následovala vlna znárodnování a plánovaného hospodářství, které se vyznačovalo takzvanými pětiletkami a zakládáním zemědělských družstev. Na pohled velkomyslné nastolování rovnoprávnosti však ve skrytu potencovalo vznik komunistické byrokracie spolu s privilegováním elitních osob. Významnou úlohu měla v tomto období

³³Viz ČESÁLKOVÁ, L. *Pan učitel televize - Hra vs. disciplína v raném vysílání pro školy ČSTV (1958-1969): diplomová práce.*

³⁴Viz SRUBAR, H. *Ambivalenzen des Populären. Pan Tau und Co. zwischen Ost und West.*

propaganda, jejímž úkolem bylo podporovat komunistickou moc.³⁵ Takto vypadaly počátky vlády komunistické strany v Československu. Ačkoliv se 40. a 50. léta této práce netýkají, je potřeba je na úvod začlenit, aby byl výklad souvislý.

Po nástupu prezidenta Antonína Novotného, který byl současně ve funkci prvního tajemníka ÚV KSČ, a po přijetí nové ústavy v roce 1960 získala KSČ definitivní moc, což vedlo k přejmenování Československé republiky na Československou socialistickou republiku. Od počátku nástupu komunistického režimu byla v rukou KSČ i média. Strana se tehdy při organizování mediální sféry inspirovala modelem Sovětského svazu. Upraven byl kromě tiskového zákona i zákon o Československé televizi, který vstoupil v platnost roku 1964. K definitivní legalizaci cenzury však došlo až s vydáním komplexního tiskového zákona z roku 1966, který se vztahoval nejen k periodickému tisku, ale i k ostatním sdělovacím prostředkům. Média měla sloužit šíření komunistické ideologie a filtrovat nežádoucí informace. Všechny mediální obsahy včetně televizního vysílání podléhaly cenzuře a před svým uvedením musely být schváleny cenzurními institucemi. Pro jejich tvůrce navíc platila povinnost vstoupit do strany. Mnoho titulů bylo zastaveno. Také některé televizní pořady, k nimž patřila například *Zvědavá kamera*, musely být kvůli nevhodnému působení zastaveny.³⁶ Jedinými vydavateli tištěných médií mohly být pouze politické strany, společenské organizace nebo státní instituce, z nichž je známé Revoluční odborové hnutí jakožto vydavatel deníku *Práce* nebo časopisu *Dikobraz*. Nejvýznamnější postavení na poli tisku patřilo *Rudému právu*.³⁷

Média se tak dostala do výlučné pravomoci komunistického režimu, který zbraňoval přílivu jakýchkoli informací ze Západu. K vnějším tlakům působícím proti tehdejší ideologii patřil exilový a ilegální tisk, v 60. letech známý jako samizdat.³⁸

V 60. letech panovala v Československu atmosféra sílícího volání po reformách, dovolávajících se svobody. Po nástupu Alexandra Dubčeka do funkce prvního tajemníka Ústředního výboru KSČ nastal obrodný proces usilující o navrácení demokracie, který je označován termínem „pražské jaro“. Následovala kritika cenzury a její nedodržování. V roce 1968 rezignoval pod tíhou mediálních tlaků tehdejší prezident Antonín Novotný. Po něm nastoupil Ludvík Svoboda. Nejen novináři, ale i veřejnost volali po svobodě slova a tisku.

³⁵KONČELÍK, J., VEČEŘA, P. a ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 131-135.

³⁶Tamtéž, s. 135-141.

³⁷Tamtéž, s. 145-146.

³⁸Tamtéž, s. 164-166.

Tyto snahy vedly k uvolněnější atmosféře a podlamování komunistické moci, což vyvrcholilo krátkodobým zrušením cenzury v červnu roku 1968. Reakcí na to byla vojenská intervence do Československa v noci z 20. na 21. srpna 1968. Média se stala hlavní protiokupační silou stmelující veřejnost. Koncem srpna téhož roku byla obnovena cenzura. K prvnímu lednu 1969 vstoupil v platnost Ústavní zákon o československé federaci, který zasahoval i do oblasti médií. Po demonstrativním sebevražedném upálení studenta Jana Palacha nastaly v médiích mohutné personální čistky. Do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ nastoupil Gustáv Husák a začalo období tzv. normalizace, která měla zajistit znovunastolení kontroly nad celou společností. Jako opoziční síla se začal formovat hudební underground, který následovalo vytvoření občanské iniciativy Charta 77. Veškeré informační zdroje proto musely být podrobeny mocenské kontrole a disponovat jimi mohla jen Československá tisková kancelář.³⁹

2.6.2. TELEVIZE V PODRUČÍ KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

1. května 1953 zahájila své vysílání po rozhlasu také televize, která od konce roku 1958 vysílala každodenně. Až do roku 1957 patřila televize organizačně pod rozhlas. Vrchním orgánem řídícím od roku 1957 rozhlas i televizi byl Československý výbor pro rozhlas a televizi, který však fungoval pouhé dva roky. Poté připadlo vedení obou médií přímo Ústřednímu výboru KSČ. Také v televizi nastaly v roce 1958 personální čistky, kdy museli zaměstnanci televize projít výběrem KSČ. Nicméně v prvních letech své existence disponovala televize na rozdíl od tisku relativní volností. Po personálních čistkách byl do funkce ředitele jmenován Adolf Hradecký, tehdejší ředitel ČTK, kterého v roce 1963 vystřídal Jiří Pelikán. Následovalo zakazování dalších filmů. Po přijetí zmiňovaného zákona o televizi z roku 1964 byla předefinována role televize, jejíž funkcí mělo být „provádění masově politické a výchovné práce, podpora tvůrčí iniciativy lidu a přispívání k dovršení kulturní revoluce“^{40 41}.

Televize se stala nástrojem komunistické moci, pomocí něhož byl vykonáván dohled nad společností. V počátečních letech však výrazně zaostávala za tiskem a rozhlasem, které tehdy zaujímaly místo nejnápadnějších médií. Nicméně to nezbrzdilo snahy rozvíjet potenciál tohoto

³⁹Tamtéž, s. 177-211.

⁴⁰Tamtéž, s. 162.

⁴¹Tamtéž, s. 152-162.

média a dosáhnout úrovně rozvoje kapitalistických zemí a překonat ji. Důvodem bylo mimo jiné zamezit příjmu zahraničního vysílání z Rakouska a Spolkové republiky Německo, které by mohly negativně ovlivňovat komunistickou ideologii.⁴² Pracovníci televize se přesto pokoušeli občanům přinášet objektivní a pravdivé informace, především během uvolněnější atmosféry „pražského jara“. Jejich úsilí však bylo režimem stále více podlamováno, na což hlasatelé odpovídali stávkami.⁴³

Během období tzv. normalizace byla televize již nejvýznamnějším médiem v totalitním Československu. Důvodem byla stále narůstající sledovanost televize, což si uvědomovalo i stranické vedení. Proto mnohé investice podporující zdokonalování technické základny televizního vysílání směřovaly právě sem. V 70. letech vzniklo nové sídlo televize na Kavčích horách, přibyl druhý vysílací program, který zahrnoval zábavné, všeobecně vzdělávací a dokumentární pořady. Brzy nastoupilo i vysílání barevné. Nadále však platily personální čistky a programové změny uskutečňované v duchu ideologie. V důsledku těchto čistek došlo k nedostatku kvalifikovaných pracovníků. Byl zohledňován třídní a stranický původ na úkor odbornosti. To vedlo ke snížení kvality pořadů. Přesto existovali i oceňované osobnosti na poli televizní tvorby, mezi něž patřil například scénárista seriálů Jaroslav Dietl nebo tvůrce seriálů pro děti Václav Vorlíček, autor seriálu *Arabela*, nebo Jindřich Polák, tvůrce seriálů *Pan Tau*, *Návštěvníci* nebo *Chobotnice z II. patra*. Po pádu komunistického režimu v listopadu 1989 došlo i k postupnému osvobození médií a k jejich privatizaci.⁴⁴

Ještě na podzim roku 1989 však byla televize podřízena diktátu KSČ. Ke značným změnám došlo až v listopadu téhož roku, kdy Československá televize odvysílala záznam z policejního násilí na Národní třídě 17. listopadu a publicistický dokument *Sond*. Současně proběhla řada mítinků a projevů odporu vůči soudobé situaci.⁴⁵

⁴²CYSAŘOVÁ, J. *Československá televize a politická moc 1953-1989*, s. 521-522.

⁴³Tamtéž, s. 530-531.

⁴⁴KONČELÍK, J., VEČEŘA, P. a ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, s. 238-256.

⁴⁵CYSAŘOVÁ, J. *Československá televize a politická moc 1953-1989*, s. 535-536.

3. DISKURZ KOLEM POŘADŮ PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Cílem této části práce je samotná analýza diskuzí, které probíhaly ve sledovaném období kolem televizních pořadů pro děti a mládež. Základní témata, kterých si budu při analýze všimnout, byla již zmíněna v úvodní části práce. Půjde především o zjišťování toho, jaké skutečnosti a témata se objevují v názorech a projevech, tedy ve všech možných hlasech, které tehdy zaznívaly. Hovořilo se o tom, jaké je poslání a úkoly televize a televizních pořadů, jaké účinky mají na zdraví, školní výkon a představitivost dětí, jakým způsobem měla být realizována jejich tvorba, zda a jak byla podporována konzumace těchto pořadů. Také se zaměřím na to, jak byly tyto pořady a televize vůbec diskutovány v kontextu tehdejšího vládnoucího politického režimu. Za hlavní cíl si tedy kladu představit čtenáři, jak byla realizována tehdejší myšlenka televize (popřípadě ostatních médií) jakožto výchovného nástroje a jak byla televize uplatňována především při mimoškolní výchově, částečně také i ve škole.

3.1. MASOVÉ SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY - VYCHOVATEL DĚTÍ A MLÁDEŽE

Prvním tématem, na které se v rámci sledované diskuze zaměřím, jsou masové sdělovací prostředky a jejich role, úloha a vztah k šíření ideologických myšlenek v socialistickém Československu. Vzhledem k dané době budeme za tyto prostředky považovat tisk, rozhlas, film a televizi.

Masové sdělovací prostředky mohou sloužit jako významný mocenský prostředek formující společenské vědomí žádoucím způsobem. Čmolík⁴⁶ rozebírá situaci médií, která byla nejen na konci 60. let minulého století často zneužívána protikomunistickými a protisovětskými silami, působícími především na nezkušenou, a tudíž snadno ovlivnitelnou mládež. V té je viděn velký potenciál a hybná síla. Mládež je nositelem budoucího vývoje, proto se stává častým cílem mediální pozornosti.

⁴⁶ ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*, s. 12-17.

Čmolík poskytuje pohled na hlavní rysy systému masových sdělovacích prostředků (dále jen MSP). Mezi jejich hlavní charakteristiky, s ohledem na vztah k dětem a mládeži, patří jejich společensko-ideologická povaha. Veškerá činnost MSP je řízena ideologickou povahou společnosti. Jak v kapitalistické, tak i v jinak orientované společnosti je tedy na média potřeba nahlížet optikou daného politického zaměření. Důležité je, aby při jejich působení na děti bylo počítáno se socialistickými idejemi. Dalším aspektem MSP je stupeň jejich technického rozvoje. Díky technickému zdokonalování se budou moci tato média spolupodílet na realizaci socialistických a komunistických cílů a směřovat dětské vědomí žádoucím směrem. Stále se zdokonalující média jsou důsledkem i nástrojem vývoje společnosti, a tedy i dětí a mládeže. Vzhledem k rozšiřující se obsahové stránce MSP a specifickým zaměřením tohoto obsahu mohou média zacílit na konkrétní skupinu podle věku, pohlaví, zájmové struktury či podle výchovných cílů (školská televize, vysílání pro družiny, pro volný čas). MSP tak vytvářejí dostatečnou základnu pro formování dětí a mládeže žádoucím způsobem.⁴⁷

Čmolík rozděluje dále MSP podle způsobu jejich působení na děti a mládež. Hovoří o specifickém a intencionálním působení zaměřeném na děti, které se orientuje primárně na tuto skupinu populace. Patří sem pohádky a večerníčky, ale také školská televize. Dalším stupněm je působení, které je sice přímé, ale není orientované specificky na děti a mládež. Děti v tomto případě mají přístup k médiím, přestože jejich obsah není určen přímo jim. Mohou se tak setkat nejen s obsahy, které pro ně budou přínosné, ale i s obsahy (Čmolík hovoří přímo o pořadech, tedy do dominantní pozice staví televizní vysílání, později už zmiňuje i rozhlas a tisk), které jsou nevhodné či dokonce podkopávající ideologické snahy socialismu. Dále je to působení zaměřené na výchovu dětí, které je určeno dospělým. Přední úlohou médií je učit mladé lidi kritickému myšlení a zároveň je aktivizovat k rozvoji socialistické společnosti.⁴⁸

MSP tedy podle Čmolíka představují významnou součást výchovně-vzdělávacího systému, na což ale nedbá řada autorů a učebnic té doby, které je zcela opomíjejí. V tom vidí autor velký nedostatek. V tomto smyslu lze MSP uplatnit jak při školní, tak při mimoškolní výchově, kam patří například i družiny, dětské a mládežnické organizace. MSP v tomto pojetí mohou mít výchovný (výchovný koncert, rozhlasová nebo televizní pohádka), vzdělávací (doplňující zdroj informací) nebo zábavný charakter.⁴⁹

⁴⁷Tamtéž, s. 39-47.

⁴⁸Tamtéž, s. 51-55.

⁴⁹Tamtéž, s. 55-58.

Podle Čmolíka lze předpokládat narůstající význam jak systému dětí a mládeže, tak systému MSP, které se budou vzájemně přibližovat a prolínat, zároveň si ponechají svá specifika. Podstatné však bude pojetí role MSP vzhledem k výchově a vzdělávání dětí. Zároveň je třeba vyvarovat se hrozícího nepříznivého ovlivňování ze strany kapitalistických zemí a jejich technicky dokonalejších médií.⁵⁰ Právě kvůli potenciální hrozbě přílivu informací ze Západu je nutné MSP zakomponovat do vzdělávacího systému a vést jejich příjemce k uvědomělé spotřebě.

Z hlediska distribuce informací MSP, v jejíž souvislosti Čmolík hovoří o tzv. informační explozi, spočívá nebezpečí pouze v přemíře informací zasahujících děti a mládež, v nedostatku informací či v distribuci nevhodných informací.⁵¹

Zvláště důležitou úlohu plní MSP při socializaci obecně a také při politické socializaci dětí a mládeže, kde zastávají roli tzv. „druhé školy“. Čmolík zdůrazňuje, že děti a mládež nelze brát jako pasivní příjemce, ale jako aktivní spolutvůrce socialistického, společenského i vlastního vývoje.⁵² Informace nemají tedy pouze přijímat, ale mají vyvíjet vlastní aktivity napomáhající rozvoji společnosti. Proto je důležité regulovat nejen samotné mediální obsahy, ale i způsob jejich recepce.

O nutné pozornosti nad výchovou socialistické mládeže prostřednictvím masových médií jedná i XIV. setkání KSČ. Hilda Holinová zdůrazňuje masová média jako součást výchovného systému, kterou nelze zanedbat. Na problematiku výchovy mládeže nelze pohlížet jen v rámci disciplín, jakými jsou například sociologie mládeže nebo obory psychologie a pedagogika. Na MSP je nutno nahlížet z hlediska jejich institucionálního působení a výchovných cílů, z hlediska pracovníků v těchto institucích, specifického obsahu určeného dětem, dětského publika a z hlediska jejich účinků, s ohledem na to, že děti mohou přijímat nejen obsahy primárně určené jim, ale také obsahy, u nichž není vymezena věková hranice. Proto vznikají speciální struktury, které se zaměřují na specificky dětskou náplň mediální produkce. Vedle menšiny pořadů orientovaných na děti a menšiny pořadů, které jsou pro ně nevhodné, existuje široké spektrum pořadů, které nemají takto jasné vymezení a u nichž je otázkou, zda jsou pro děti užitečné ve stejné míře jako pořady vytvářené s ohledem na jejich věk.⁵³

⁵⁰Tamtéž, s. 62-64.

⁵¹Tamtéž, s. 109-111.

⁵²Tamtéž, s. 161-162.

⁵³HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 11-14.

Holinová zdůrazňuje provázanost užívání médií v rámci volnočasových aktivit dětí. V tomto smyslu plní média funkci výchovnou, informační, poučnou a zábavní. Za jejich hlavní funkci lze označit funkci socializační. Vedle rodiny, školy a dalších organizací tak představují média další důležitý aspekt formování socializačních schopností dětí. Hlavním předmětem autorčina zájmu jsou především otázky preference různých druhů médií a celková pozice masových médií ve vztahu k jiným volnočasovým aktivitám. MSP jako takto pojatý socializační faktor slouží například při přechodu od konkrétního vidění světa ke vnímání kauzálních vztahů prostřednictvím logiky, ke schopnosti pojmového myšlení, od fyzické závislosti na jiných k osamostatnění se, k integraci s ostatními členy společnosti atd. K formování vztahu MSP a dětí přitom nejčastěji dochází během jejich navštěvování 5. až 9. třídy, kdy děti projevují samy zájem o čtení či poslouchání rozhlasu a sledování televize. Autorka jako dominantní médium, takto obohacující život jedince, zdůrazňuje právě televizi.⁵⁴ Větší zájem o příjem informací tedy vykazují děti na druhém stupni povinné školní docházky, kdy mají natolik rozvinuté čtecí a komunikační dovednosti, že mohou přijímat informace z různých zdrojů.

3.1.1. MASOVÉ SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY VERSUS ŠKOLA

Zdeněk Kolář ve svém příspěvku pro *Socialistickou školu* vidí v moderních informačních prostředcích hrozbu hegemonie vlivu školy, která před jejich masovým nástupem vlastnila takřka monopol na vzdělávání. K nejvíce negativním vlivům jejich působení patří především ohrožení motivace školního vzdělávání a také pasivní přístup k osvojování si informací. Žáci tak získávají pouze přetřhané informace a nejsou schopni samostatného myšlení. Zatímco televize a jiná média přinášejí žákům informace „nenásilnou“, velmi pohodlnou formou, která nevyžaduje jejich aktivitu, škola nedokáže být v tomto ohledu dostatečnou konkurencí. Žáci se musí při získávání informací aktivně podílet. Škola tak na rozdíl od MSP poskytuje spíše nezajímavé a nezáživné, mnohdy i v praxi nevyužitelné informace. Velká část vzdělanostního penza proto pochází stále častěji z médií (na úkor poznatků získaných ve škole). Kolář hodnotí vliv těchto médií na vzdělávání spíše negativně, nicméně problém nevidí v samotných MSP, ale ve vzdělávací soustavě, neschopné využít možností, které

⁵⁴Tamtéž, s. 16-20.

přinášejí.⁵⁵ V tomto smyslu může být spíše než sama média kritizován právě školský systém, který nedokáže reagovat na měnící se situaci ve společnosti, způsobenou snazším přístupem k informacím.

O rostoucím vlivu MSP pojednává také Baumann v článku pro *Socialistickou školu*. Masová média již nejsou záležitostí elit, ale zasahují širokou veřejnost. Také on zmiňuje neschopnost škol zapojovat do svých osnov MSP a jediným východiskem je modernizace školství. Velká očekávání spočívají především v plánované přestavbě školství v režii KSČ, která do svého programu zařazuje i masová média. Důraz by měl být kladen na zahrnutí těchto prostředků do pedagogické teorie i praxe. Avšak ani tyto nástroje nedokážou nahradit osobní přístup učitele. V případě dětí a mládeže je podstatné pohlížet na jejich specifické zájmy a diference při výběru mediálních obsahů. I přes mnohá negativa (hledisko nevhodného obsahu, což je ale spíše problémem kapitalistických zemí, a hledisko kvantity, spočívající v průměře informací) je nutné pojímat média jako součást společnosti. Jejich opomíjení by bylo kontraproduktivní. Také Baumann hovoří o možné ztrátě zájmu o sdělení předkládaná školou nezáživným způsobem v kontrastu s poutavým představením médií.⁵⁶

Také v pozdějších letech je zdůrazňována nezbytnost využití masových sdělovacích prostředků. Atraktivnosti MSP si všímá ve svém článku publikovaném v 80. letech také Červená, která hovoří i o jejich výchovné funkci vzhledem k socialistickým idejím. Zároveň shrnuje jejich značný potenciál konkurovat oficiálnímu školnímu šíření vzdělanosti. Bez náležité úpravy a zacílení vhodného obsahu vhodné věkové skupině však nemohou být tato média ve výchovně-vzdělávacím systému přínosem. Úkolem školy je filtrovat tyto obsahy a směřovat pozornost dětí žádoucím směrem. Podle tehdejších průzkumů vztahu středoškoláků a MSP má vedoucí postavení právě televize. Jejich výběr, co se týče obsahu pořadů, je však velmi chudý a sledovanost pořadů určená pro jejich věkovou kategorii je nízká. Pokud jde o školu a její využití MSP, největší obtíž se ukázalo být skloubení vysílání s rozvrhem vyučování. V tomto případě je nezbytné použití záznamové techniky. Autorka jako možné řešení připouští také diskuzi učitele se žáky o pořadech zhlédnutých ve volném čase. Společně sledované a následně diskutované pořady by zamezily pouhé pasivní konzumaci mediálních obsahů. Autorka také vyzdvihuje nezbytnost toho, aby školy vhodně pracovaly s MSP, které mohou mimo jiné sloužit v profilování světového názoru studentů v linii

⁵⁵KOLÁŘ, Z. VYUČOVÁNÍ – prostředky masové informace. *Socialistická škola*, 1968, roč. IX, č. 3, s. 117-119.

⁵⁶BAUMANN, B. Prostředky masového působení a škola. *Socialistická škola*, 1965, roč. V, č. 7, s. 401-406.

dané ideologie.⁵⁷ Propojení školy s MSP je tedy nezbytné k vytváření správného znalostního a názorového spektra.

Faberová v příspěvku o hromadných sdělovacích prostředcích vysvětluje změnu, ke které jejich vlivem došlo v oblasti mimoškolní výchovy. Faberová odmítá tvrzení, že MSP plní pouze informační, nikoliv výchovnou funkci. MSP mohou podle ní plnit výchovně-vzdělávací funkci dokonce i v případě, kdy naplnění této funkce nebylo jejich primárním záměrem. Díky své stimulační, motivační a inspirativní povaze představují média vysoce efektivní pomůcku pro vzdělávání, mnohdy efektivnější, než jaké přináší škola. Významná je jejich socializační funkce, kdy média kromě funkce informativní plní též funkci formativní, tedy vedou a směřují přesvědčení a chování. Nutná je také propojenost jejich výchovné a vzdělávací funkce. MSP v rukou komunistické výchovy tak mohou lépe vytvářet plnohodnotného jedince.⁵⁸ Roli politiky při vytváření a šíření mediálních sdělení zdůrazňují také někteří další odborníci.

Janka Hamarová z Ústavu experimentální pedagogiky Slovenské akademie věd v Bratislavě popisuje prostředky masové komunikace jako organickou součást politiky strany. Také tato autorka podotýká, že je potřebné zaměřit se na obsahy médií vzhledem k jejich vhodnosti pro danou věkovou skupinu dětí. Nelze opomíjet také podvědomý vliv MSP. Autorka taktéž poukazuje na nedostatečnou pozornost věnovanou médiím ze strany akademické obce. Zároveň přichází ostrá kritika od psychologů a sociologů, kteří upozorňují na nepříznivé vlivy médií, jež otupují lidskou mysl. MSP stále více zasahují do volného času dětí a mládeže a zásadním způsobem mění jeho strukturu. Na rozdíl od Červené, Hamarová již hovoří o MSP jako o součásti vyučování, kde jejich institucionalizované užití zamezuje možným negativním vlivům na děti a mládež. Hamarová také zdůrazňuje nutnost zasahovat do množství času věnovaného mediální konzumaci, dohlížet na konzumovaný obsah a ovlivňovat způsob přijímání těchto obsahů.⁵⁹ Je tedy nezbytné působení médií vhodně podchytit a podrobit odbornému vedení.

K otázce vztahu školy a masových médií (především televize) se do časopisu *Československá televize* vyjadřuje také pedagogický pracovník Rudolf Pravda. Podle

⁵⁷ČERVENÁ, A. Hromadné sdělovací prostředky a škola. *Socialistická škola*, 1984-1985, roč. XXV, č. 5, s. 220-224.

⁵⁸FABEROVÁ, M. Hromadné sdělovací prostředky a výchova mládeže. *Socialistická škola*, 1987, roč. XXVIII, č. 2, s. 59-62.

⁵⁹HAMAROVÁ, J. Vplyv prostriedkovmasovej komunikácie na výchovu. *Pedagogika*, 1986, roč. XXXVI, č. 3, s. 313-320.

odpovědi žáků na dotazy ohledně míry sledovanosti televize a přípravy do školy vyplynulo, že v mnoha případech televize zastiňuje přípravu na vyučování a děti sledují i nevhodné pořady. Nicméně kulturní a vzdělávací funkci nelze televizi odepřít, o čemž vypovídají odpovědi mnoha žáků. Pravda v tomto ohledu oceňuje práci televize na vysílání pro děti, ačkoli podle něj není zatím nijak převratně účinná.⁶⁰

Podrobněji se MSP zabývá Čmolík⁶¹ a Holinová.⁶² V souvislosti s ideovou politikou se o vztahu masových médií a dětí vyjadřuje například Barták⁶³, jehož kniha má být návodem pro aplikaci výchovných metod prostřednictvím masových sdělovacích prostředků v duchu politické ideologie. Pro vyložení celkové situace masových sdělovacích prostředků, vzhledem k tomu, že cílem této práce není hodnocení všech médií, však postačí tento stručný nástin.

3.1.1.1. SHRNUŤÍ

Tato kapitola měla přinést pohled na celkový stav masových sdělovacích prostředků a jejich vztah k dětem a mládeži. Autoři, kteří se k jejich vlivu a cílům vyjadřovali, se většinou shodovali na nezbytnosti budoucího směřování pozornosti na zdokonalování a rozvoj těchto médií, která jakožto neopomenutelná součást společnosti musejí být vhodně regulována z hlediska obsahu a mnoha dalších aspektů. Jejich moc je možné vyvodit ze stále silícího vztahu dětí a mládeže k jejich přitažlivým a zábavným obsahům. Právě tato atraktivnost je silnou zbraní, kterou mohou MSP, pokud jde o poznatky, které přinášejí, konkurovat i oficiálním vzdělávacím institucím, tedy především škole. Zároveň zcela přeorganizovávají volný čas dětí a mládeže, což vyvolává diskuze o jejich možných nežádoucích dopadech. Soudy o otupování mysli či přičiňování se o kusé a nesourodé poznání ale většinou balancují na rovině spekulací.

⁶⁰PRAVDA, R. Škola kontra televize? (Pohled nejenom češtinářský). *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 30, s. 3.

⁶¹ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*.

⁶²HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*.

⁶³BARTÁK, J. *Prostředky masové informace a propagandy v politicko-výchovné práci*.

3.2. TELEVIZE – PŘÍTEL KAŽDÉHO DÍTĚTE

Zvláštní pozornost věnuji televizi a aspektům, které byly v souvislosti s jejím dynamickým rozvojem probírány. V této kapitole představím, jakého postavení televize dosáhla, jaká témata byla rozebírána v rámci jejího působení, především tedy na děti a mládež. Nejdříve však čtenáře velmi stručně seznámím s historií vývoje televize v Československu, zejména s technickými aspekty, díky nimž byla televize stále zdokonalována a mohla tak lépe pronikat do společenského myšlení a působit na vývoj dětské osobnosti.

Hovoříme-li o televizi, máme tím na mysli jednak televizor jako hmotný aparát, jednak také televizi jako instituci zajišťující programovou stránku. Pod daným termínem si však můžeme představit i konkrétní program či pořad nebo technickou stránku televize. Takto vymezuje pojem „televize“ Feldstein⁶⁴. Aby nedošlo k vybočení od zvoleného tématu, je vhodné ujasnit, že tato práce označením „televize“ míní převážně instituční pojetí, popřípadě televizi jako přístroj, což se ve většině případů prolíná.

3.2.1. MALÁ TELEVIZNÍ HISTORIE

Televize, jakožto nejmladší prostředek masového sdělování, dosáhla obdivuhodného vývoje, a to již od počátečních let svého vzniku. Čmolík vysvětluje přínos televizního vysílání především v jeho schopnosti spojit výhody všech dřívějších masových médií, kdy disponuje nejen slovem a obrazem, ale i zvukem a hudbou. Umožňuje tak autenticky a okamžitě zachytit skutečnost. Díky svému rozšíření je televize schopna zasáhnout každého člena společnosti, včetně dětí a mládeže. Právě pro děti vznikají speciální výchovné pořady a na počátku 60. let také pořady určené pro školy jako doplňková činnost učitelů. Už v roce 1974 tvoří jedenáct procent televizního vysílání právě tyto pořady. Televize však představuje vlivný výchovný nástroj také mimo školu.⁶⁵ Vztah dětí a mládeže k televizi a televizním pořadům bude podrobněji rozebrán v dalších kapitolách.

⁶⁴ FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 11.

⁶⁵ ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*, s. 37-39.

Pro osvojení si základního vědění o vynálezu televize postačí zmínit jméno německého inženýra Paula Nipkowa, který svým objevem (možností rozložení obrazu na body a řádky) přispěl k prvním pokusům o vytvoření celé televizní soustavy, které byly následovány mnoha dalšími roky výzkumu. Televize tedy není vynálezem jednoho člověka, ale produktem dlouhodobé práce celé řady odborníků. Vlivem nepříznivé situace panující v souvislosti s 2. světovou válkou byl další vývoj možný až po pominutí jejích hrozeb. Ve Spojených státech však badatelská práce pokračuje bez přerušení.⁶⁶ Ani Československo nezůstává pozadu a techničtí pracovníci konstruují, ač inspirováni zahraničím, vlastní televizní zařízení. Počátky československé televizní badatelské činnosti se datují od roku 1937.⁶⁷ O dalším vývoji televizního vysílání se píše v kapitole o Československé televizi (viz kapitola 2).

Podstatné je uvědomit si, že televize již od počátku sehrávala roli kolektivního organizátora a stmelovacího prostředku v oblasti práce i zábavy. O její rozšíření se zasloužili mnozí pracovníci stranických a mládežnických organizací.⁶⁸ V prvních letech byl tedy příjem televizního vysílání spíše kolektivní záležitostí, která své diváky sváděla ke společnému setkávání nezbytnému k tomu, aby mohl být tento příjem realizován.

3.2.2. SOCIALISTICKÁ VS. KAPITALISTICKÁ TELEVIZE

O tom, že televize západního modelu (především se jedná o Spojené státy) je od počátku komerčního charakteru, není třeba podrobněji psát. Mezi socialistickou a kapitalistickou televizní tvorbou jsou poměrně zřejmé distinkce, na které bylo v souvislosti s možnými negativními antisocialistickými vlivy na mládež často upozorňováno. Ačkoli západní televize je chápána jako nepolitická a nezávislá, v kontrastu s televizní tvorbou socialistických zemí řídicí se heslem „sloužit potřebám všech občanů, v duchu komunistické výchovy“, podle Feldsteina tomu tak zcela není. Televize se stává vzhledem ke svému potenciálu ideologickým nástrojem v každé společnosti. Západní televize je nejen předmětem podnikání, vystaveného neustálým konkurenčním tlakům, ale zároveň i prostředkem k prohlubování kapitalistického vědomí.⁶⁹ Zatímco západní televize jsou v prvé řadě brány jako výdělečný podnik zápasící o diváky v konkurenčním prostředí, určeném nejen v rámci televizních

⁶⁶ FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 12-15.

⁶⁷ Tamtéž, s. 17.

⁶⁸ JANEBA, Jaroslav. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*, s. 83.

⁶⁹ FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 29.

společností, ale i v rámci jiných kulturních oblastí, především filmu, socialistická televize má plnit zejména výchovnou, informační, organizační, ale i agitátorskou službu společnosti.⁷⁰ Silný společenský vliv je tedy připisován televizi propojené s dalšími vlivnými institucemi, nezávisle na uspořádání společnosti.

Západní televizní tvorba je veskrze spojována s vyspělejšími technologiemi. Právě vysoká technická a profesionální úroveň televizních programů v kapitalistických zemích má podle Čmolíka za následek, že děti a mládež mohou být pomocí nich přizpůsobovány daným společenským poměrům, přičemž jejich skutečná podstata zůstává skryta.⁷¹ Zatímco kapitalistické společnosti nedokážou využít výchovný potenciál médií, což má mnohé negativní dopady, socialistická společnost usiluje prostřednictvím MSP o všestranný rozvoj dětské osobnosti v pozitivním smyslu slova.⁷² V kapitalistických společnostech, na rozdíl od zemí socialistických, není navíc masovými sdělovacími prostředky jasně udáván směr a názorová jednota.⁷³ Nedostatečně regulované a usměrňované kapitalistické vysílání láká diváka svými zábavnými pořady, aniž by ho podněcovalo k přemýšlení o závažných společenských problémech.⁷⁴ Problematikou MSP a televize se zabývá také Barták, který naznačuje, že buržoazní ideologie přeceňuje technologickou stránku televize, zatímco sociální a politický kontext je zcela ignorován.⁷⁵ Je tedy zřejmé, že obsahová stránka nesmí být podceňena a ani technicky dokonalejší vysílání by nemělo upřednostňovat formu před obsahem. Zejména pokud jde o promítání západních mediálních obsahů v zemích socialistických, kde panuje jiné názorové ovzduší.

Ačkoli existuje směna pořadů se zahraničními zeměmi včetně zemí kapitalistických, která má podporovat rozvoj mírového soutěžení, je kladen důraz na skutečnost, že „myšlenky mírového soužití neznamenaají smír v oblasti ideologie“.⁷⁶

Kapitalistická televize svým občanům předkládá nepřetržitý a nediferencovaný proud pořadů, který zasahuje i nejmladší generaci. Úroveň těchto pořadů je často velmi nízká a hodnotných informací se dětem dostává dosti málo. Socialistická televize spíše než o zisk

⁷⁰Tamtéž, s. 38-40.

⁷¹ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*, s. 41.

⁷²Tamtéž, s. 42.

⁷³Tamtéž, s. 163.

⁷⁴HAMAROVÁ, J. Vplyv prostriedkov masovej komunikácie na výchovu. *Pedagogika*, 1986, roč. XXXVI, č. 3, s. 315.

⁷⁵BARTÁK, J. *Prostředky masové informace a propagandy v politicko-výchovné práci*, s. 65.

⁷⁶VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby 2*, s. 43.

usiluje o správné působení na dětského diváka a své pořady cílí vždy na konkrétní věkovou skupinu. O tom, zda se k dětem skutečně dostávají pouze pro ně určené televizní pořady, však rozhoduje především rodič. V důsledku těchto skutečností nelze pominout ani fakt, že i socialistická televize může být pro dítě škodlivá, pokud není vhodně regulována její konzumace.⁷⁷ Na rovině výzkumné pozornosti navíc ani kapitalistické země nejsou zcela lhostejné vůči působení televize a masových sdělovacích prostředků obecně. Převážně v Americe vychází mnoho publikací o výzkumech jejich vlivu a účinků, které se ovšem ve svých závěrech příliš neshodují.⁷⁸

Jistá odlišnost platí také v přístupu k programové tvorbě pro děti. Socialističtí tvůrci kladou důraz spíše na emotivní přístup prostřednictvím zvířátek a oživených předmětů, západní televize naproti tomu působí na děti přímými informacemi, což může ohrozit jejich vývoj.⁷⁹

Diametrální rozdíly mezi oběma modely televizní produkce jsou evidentní a jejich rozpor je zaštiťován mnoha názory, které především ze stran odborníků zaznívaly v soudobém ovzduší. Historický kontext, v případě televizní produkce, sehrával významnou roli. Rozdílné cíle amerického a sovětského televizního modelu poukazují také na faktor politického a názorového prostředí, jehož působení se velkou měrou projevovalo také na poli mediálním. Atmosféra doby se tak zásadním způsobem odráží i v mediálních obsazích. Televize, ať už jako prostředek podnikání či jako nástroj státní moci, tyto společenské poměry respektuje.

Kvalitu československé tvorby pro děti a mládež, byť převážně filmové, však potvrzují její úspěchy na mezinárodních festivalech, kde tato díla sklízela nemalý obdiv i ze strany zahraniční produkce.⁸⁰ Dalo by se tak říci, že ačkoli výhoda západní televizní tvorby spočívá v její technické základně, která je před Východem o krok napřed, Československo díky své důkladnosti, s jakou pečuje o tvorbu kvalitních výchovných pořadů, v tomto ohledu západní společnosti dalece předčí.

⁷⁷ MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 6-10.

⁷⁸ BAUMANN, B. Publikace z oblasti pedagogiky prostředků masového působení. *Pedagogika*, 1964, roč. XIV, č. 1, s. 116-119.

⁷⁹ Článek *Obrazovka mladým. Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 44, s. 3.

⁸⁰ O úspěchu československé tvorby referuje článek o XIV. Mezinárodním festivalu filmů pro mládež v Benátkách z roku 1963 uveřejněný v časopise *Učební pomůcky ve škole a v osvětě*. Viz. POLÁK, J. Mezinárodní úspěch československých filmů pro mládež. *Učební pomůcky ve škole a v osvětě: metodický časopis pro otázky názorného vyučování*, 1963, roč. II, č. 5, s. 82-83.

Tato kapitola neposkytuje úplný přehled vývoje a realizace kapitalistického televizního vysílání, což ale není ani cílem této práce. Pro představu o vysílání v socialistických zemích je však toto srovnání příhodné a navíc uvádí do souvislosti politický a televizní diskurz.

3.2.3. PROGRAMOVÁ SKLADBA V RUKOU IDEOVÉ POLITIKY

Dominující politická nálada, razantně hlásající komunistickou výchovu ve všech směrech a společenských oblastech, se výrazně dotýkala také programové a obsahové stránky československé televizní tvorby. Ideový ráz komunistické výchovy byl v televizní produkci znát od zlomového okamžiku, kdy si stranické vedení uvědomilo nutnost začlenit dynamicky se rozvíjející a zdokonalující se televizi do oblasti svého mocenského zájmu. Televize, jako nejpopulárnější médium doby, přinášela nesmírnou příležitost pro šíření ideologického podtónu do vědomí společnosti, zvláště pak do vědomí mladé generace. O podrobné situaci televizní instituce po převzetí jejího vedení KSČ vypovídá kapitola 2.6.

Poslání televize v kapitalistických a socialistických zemích již byl věnován prostor, přesto je dobré připomenout, že primárním úkolem socialistické televize je vychovávat a šířit ideologické povědomí. Povaha televize v tomto prostředí je tedy politická, což se promítá i do jejího obsahu a programové skladby.

O organizační struktuře televize a její tvorbě, s ohledem na ideologii, pojednává Vrabec. Zaměřuje se zejména na úkoly televizní tvorby z historického hlediska. Značně ideových plánů nabyla Československá televize po celostátní programové schůzi svých pracovníků 14.června 1958, na které se projednávaly úkoly televizního programu. Schůzi předcházelo usnesení XI. sjezdu KSČ, na němž bylo definováno budoucí směřování televize. Ta měla veškerou svoji činnost orientovat na šíření komunistických idejí mezi občany zvyšováním stranickosti a ideovosti svých programů. O rok později se již televize řídila novým programovým schématem, které pevně vymezovalo rozvrh vysílaných programů, včetně pořadů pro děti.⁸¹ V květnu 1960 prohlašuje KSČ Československou televizi za prostředek politické a kulturní výchovy pracujících a usiluje o další rozvoj televize. Nedostatky, s nimiž se na počátku televize potýká, jsou důsledkem malé ideově politické odbornosti jejich pracovníků. Československá televize, jakožto televize socialistická, musí působit v souladu

⁸¹VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby* 2, s. 35-37.

s politikou KSČ.⁸² Mezi tyto nedostatky podle Vrabce patří především malé úsilí při budování socialistické společnosti, tedy nízká mobilizace lidu v duchu politické ideologie.⁸³

Každý pracovník působící k televizi by měl ke své práci přistupovat s patřičnou dávkou zodpovědnosti, jelikož právě on je zodpovědný za výchovu společnosti. K tomu je zapotřebí pracovníků znalých politických poměrů a cílů. Pořady, které vytvářejí nebo se na jejich tvorbě spolupodílejí, musí dosahovat dostatečných hodnotových, estetických a tematických kvalit, aby přesvědčily diváka a zaujaly jeho pozornost. Televize má diváky nejen pasivně informovat o dění doma i ve světě, ale především je má motivovat a iniciovat k samostatnému úsilí a zapojení se do budování společnosti, a to všemi svými žánry a programy.⁸⁴ Televize musí do svých programů sama vnášet ideovou koncepci, podle svých technických a profesních možností.⁸⁵ Lze tedy konstatovat, že televizní pracovníci ve společnosti zastávají roli nejen informátorů a poskytovatelů sdělení, ale i vychovatelů.

K významnému zlomu v televizní programové skladbě dochází po roce 1970, kdy se Československé televize ujímá nové vedení zdůrazňující koncepční ideově politické působení na diváka. Základním spisem programového plánování, dle něhož je řízena veškerá činnost televize, se stává od roku 1972 Ideově tematický plán. Hlavním cílem Československé televize je od této chvíle naplnění ideově politických programových úkolů.⁸⁶ Výlučnou vlastností televize oproti ostatním médiím je to, že dokáže toto ideové působení přinášet v komplexní podobě. Tomu je třeba přizpůsobit televizní program tak, aby působil jako celek sestavený z vhodně navazujících pořadů.⁸⁷

Při naplňování socialistických cílů prostřednictvím televize nesmí být zapomenuto ani na pořady určené pro děti a mládež. Ty mají s ohledem na dané cíle ráz výchovný a vzdělávací, zároveň ale uspokojují dětské diváky i po zábavní stránce, která je s naučnou funkcí často spojována.⁸⁸ Pořady, které svou poutavou formou přilákají děti k televizní obrazovce, jim zároveň poskytují ponaučení a podněcují je ke společensky prospěšným činnostem. Takovýmto pořadem byla například *Vlaštovka*, která svojí obsahovou náplní akcentovala některé významné společenské události, jako byly výročí KSČ apod.⁸⁹ O tom, jaké prvky

⁸²Tamtéž, s. 39-42.

⁸³VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby 1*, s. 4.

⁸⁴FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 39-40.

⁸⁵Tamtéž, s. 103.

⁸⁶MICHALEC, Z. *Teorie a praxe skladby programu Čs. televize*, s. 16-17.

⁸⁷Tamtéž, s. 28-29.

⁸⁸FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 131.

⁸⁹Tamtéž, s. 194.

socialistické propagandy se v televizní produkci vyskytovaly, píše Helena Srubar⁹⁰ ve své práci o koprodukčních normalizačních seriálech pro děti. I známé seriály jako *Arabela* nebo *Pan Tau* obsahují ideologické aspekty, jakými je ztráta individualismu a začlenění se do společnosti, práce ve prospěch všech, rozvoj techniky pro mírové účely nebo neexistence peněz.⁹¹ Právě tyto seriály patří v době svého uvedení na televizní obrazovky k velmi oblíbeným nejen mezi dětmi, ale i mezi dospělými.

O významnosti dětské skupiny diváků vypovídá i pětinnový podíl pořadů pro děti a mládež. Pořadům určeným pro toto publikum musí být vyhrazen zvláštní prostor v programovém schématu. Zatímco pořady určené pro školy se vysílají dopoledne, pořadům zaměřujícím se na mimoškolní výchovu patří odpoledne a podvečer a sobotní a nedělní dopoledne.⁹²

Vrabec kladně hodnotí prvotní dětské pořady, které se svým množstvím a pestrostí snaží upoutat pozornost nejmenších dětí a výchovně na ně působit. Kritika však podle Vrabce náleží pořadům pro mládež, jejichž tvorbě není naopak věnována potřebná péče, která by jim vštěpovala dostatečně výchovný charakter.⁹³

V souvislosti se vzrůstající soustředěností na programové složení a vhodné zacílení na diváky se v 50. letech objevují také návrhy na zavedení školního vysílání a vysílání v dalších zájmových organizacích, které by doplňovalo klasickou výuku. Školská televize jako nástroj výchovně-vzdělávací je dostatečně probrána v práci Lucie Česálkové.⁹⁴ Televize se tedy snaží naplňovat tyto výchovně-vzdělávací cíle v rámci instituce školy i v rámci volného času. Programová skladba proto musí odpovídat času, který děti tráví ve škole či školní družině, a času, který tráví doma.

Také pracovníci Československé televize se snaží vize komunistického učení přenášet do obsahu a skladby dětských pořadů. V příspěvku náměstka ústředního ředitele ČST Libora Batrly do *Československé televize* lze zaznamenat ideje ČST o rozvoji programové skladby. Za účelem šíření morální a pracovní výchovy dětí a mládeže vzniká programová nabídka, která je vyvážená, zahrnuje pořady publicistické, vzdělávací, literárně dramatické, hudební a zábavné. Československá televize přijímá za své poslání respektovat různorodé zájmy

⁹⁰Viz SRUBAR, H. *Ambivalenzen des Populären. Pan Tau und Co. Zwischen Ost und West.*

⁹¹BEDNAŘÍK, P. Pan Tau, Arabela a Adam Bernau mezi Východem a Západem. *Mediální studia*, 2008, roč. 3, č. 2, s. 200-203.

⁹²MICHALEC, Z. *Teorie a praxe skladby programu Čs. televize*, s. 32.

⁹³VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby 2*, s. 42.

⁹⁴Viz ČESÁLKOVÁ, L. *Pan učitel televize - Hra vs. disciplína v raném vysílání pro školy ČSTV (1958-1969).*

a potřeby mladé generace a vytvořit programovou nabídku tak bohatou a pestrou, aby v ní našel zalíbení divák každé věkové kategorie. Snaha o vytvoření úzké komunikační vazby s malými diváky se stává při výrobě takovýchto pořadů prvořadá. I přes veškeré úsilí televizních pracovníků je stále potřeba dbát na ideologické působení. Pro upevnění důvěry dítěte v televizní obsah je do pořadů začleněna postava moderátora, který udržuje pozornost dětí a zároveň je průvodcem pořadu. Důležité je podporovat tvořivou práci dělnické a zemědělské mládeže v rámci plnění národního hospodářství a jejich podíl na vědeckotechnickém rozvoji. Nezbytné je také dbát o formování kolektivismu, odvahy, čestnosti a kázně.⁹⁵ Moderátor je tedy dalším prvkem, který vede diváka a usměrňuje způsob jeho recepce. Zvláště velký význam mají pak ti průvodci pořadem, kterým se podařilo získat důvěru dětí a mládeže.

3.2.4. TELEVIZNÍ VÝCHOVA

„Televize chce děti a mládež vést k tvořivé činnosti, v programech se orientuje na pokrokové ideály, na aktivní a pozitivní vztah k životu, na zvládnutí moderní vědy a techniky a jejich uplatnění, na rozvoj a ne na ničení.“ (Dr. Miloš Marko, náměstek ústředního ředitele Čs. televize a ředitel Slovenské televize)⁹⁶

Televizní přijímač vzbuzuje v povědomí lidí stále více představu účinného prostředku výchovy a šířitele osvěty. Pro uplatnění televize jako metodické pomůcky jsou navrhovány různé způsoby, jak jejího potenciálu co nejlépe využít.

Abyste nedocházelo k omezením příjmu sdělení z televizního přijímače vlivem prchavosti vysílaného obsahu nebo nemožnosti okamžité zpětné vazby, navrhuje Barták kombinovat televizní výchovu s učebnicovým materiálem. Pořady výchovně-vzdělávacího charakteru by tak byly podepřeny i tištěným materiálem, což by umožnilo lépe realizovat individuální i kolektivní ideově výchovné studium. Výhodu televizní výchovy vidí Barták zejména v její možnosti působit na více smyslů najednou. Komentář může být například doplněn o dovysvětlující titulky. Sledování televize navíc vyžaduje divákovu plnou pozornost. Není možné skloubit její konzumaci s jinou, paralelní činností. Televize zprostředkovává jak reálné, aktuálně se odehrávající události, tak zaznamenané historické skutečnosti. Barták

⁹⁵BATRLA, L. Televize a mladá generace. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 36, s. 3.

⁹⁶Článek Náš vklad mládeži a míru. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 39, s. 3.

zdůrazňuje nezbytnost pedagogicko-metodické stránky každého výchovného pořadu, kdy by mělo být použito schéma výklad – ilustrace – odraz v praxi. Maximální vysílací čas pořadu by měl být do čtyřiceti minut.⁹⁷ I přes velké naděje, které jsou do tohoto nového média vkládány, nelze ani televizi pokládat za přístroj zcela dokonalý.

Menší pohotovost oproti rozhlasu kompenzuje televize možností působit obrazem, tedy sugestivně a autenticky. K jejím silným stránkám patří také masovost. Ze všech médií je televize nejnázornější, avšak i ona se potýká s určitými nedostatky. Aby mohly být výchovně-vzdělávací cíle kladené na prostředky masové komunikace uvedeny do praxe a sloužit informovanosti společnosti co nejlépe, musí dojít k vzájemnému usouvztažení všech dostupných médií a k jejich spolupráci. Ani televize sama o sobě není autonomním prostředkem, povyšujícím se svými přednostmi nad ostatní média. Každopádně je však neúčinnějším šířitelem celospolečensky významných otázek z oblasti politiky, kultury, vzdělávání a zábavy, především ve večerních hodinách.⁹⁸ Může sloužit jako nástroj osvěty působící na celou rodinu současně.

Povahu osvětové činnosti televize v zahraničí hodnotí sborník *Rozhlas a televízia v osvetovej práci*, jenž má přinášet zahraniční zkušenosti s využíváním televize a rozhlasu v osvětě. Sborník vychází v redakci Osvětového ústavu v Bratislavě a jeho úkolem je představit československým stranickým osvětovým pracovníkům možnosti osvětového využití těchto dvou médií, která se v zahraničí osvědčila. Redaktor sborníku Ctibor Tahy chápe televizi spíše jako doplňkový nástroj osvětové činnosti jiných institucí, které nedokážou samy dostatečně zajistit výchovu společnosti. Tahy vidí hlavní přínos televize v podněcování lidí ke kritičtějším a náročnějším požadavkům na práci kulturních a osvětových institucí. Vlivem zvyšujících se nároků na úroveň osvěty, vyvolaných právě rozmanitostí televizních a rozhlasových forem, dochází ke zkvalitňování celkové vzdělávací činnosti a k rozvoji kulturního života.⁹⁹ Proto nelze televizi pokládat za médium založené na upoutávání veškeré pozornosti publika na úkor reálného prožívání kulturního života. Naopak se nabízí možnost chápat televizi jako podpůrce, který spíše napomáhá rozvoji kulturního života. Spolupráce televize s dalšími institucemi, například i se školou, je proto nasnadě.

Aby mohla být televize uplatněna také během vyučování, vydává redakce televizního vysílání pro školy metodické listy, které mají připravit učitele na vyučování i případnou

⁹⁷BARTÁK, J. *Prostředky masové informace a propagandy v politicko-výchovné práci*, s. 220-226.

⁹⁸Tamtéž, s. 244-245.

⁹⁹*Rozhlas a televízia v osvetovej práci*, s. 3-5.

mimoškolní činnost a seznámit ho s daným pořadem. Při přestavbě školského systému hrají významnou roli také pořady věnované učitelům, které mají sloužit jako metodičtí poradci pro následnou realizaci vyučování.¹⁰⁰

Televize může být nápomocna při intenzivní výuce jazyků, kdy rychlé obrazové i zvukové opakování cizích slov vede k jejich lepšímu zapamatování. Také na poli psychologie, konkrétně při podvědomém působení například při snižování srdečních záchvatů, napětí nebo při prevenci u chlapců ke sklonům k trestné činnosti, najde televizní přístroj své podstatné uplatnění.¹⁰¹ Lékař Jan Cimický poukazuje na možnost využití televize jako prostředku, který má i „terapeutický“ efekt.¹⁰²

Masopust ve spojitosti s rozvíjející se televizní výukou pojednává o televizní didaktice, nové disciplíně, která bude zajišťovat přípravu „televizních učitelů“. Výuka obohacená o televizní přijímač by tak byla vedena odborně školenými pedagogy. Titulem televizního učitele je označován nejen učitel přítomný při výuce, ale i ten, který je přítomen v samotném promítaném pořadu. Ačkoliv Masopust vidí v televizní technice nové možnosti rozvoje a obohacení výuky, netvrdí, že by klasický učitel měl být plně nahrazen učitelem televizním.¹⁰³ Pokud jde o pedagogické funkce, které během výuky plní učitel a které televizor, nelze popřít důležité postavení klasického učitele, který je schopen zajistit více těchto funkcí. Televizor však podle Masopusta předčí učitele ve způsobu předkládání a předávání sdělení.¹⁰⁴ Televize je schopna ztraktivnit formu předávání informací, avšak roli učitele nemůže zcela zastoupit.

Zapojení televize do výchovného systému nabývá na významu souběžně s myšlenkou nutné přestavby školství, která s uplatněním tohoto média již počítá. Televize je nejen významným pokrokem v komunikaci a přenosu informací, ale také s sebou nese potenciální nebezpečí v podobě prezentace širokého názorového spektra, včetně nevhodných sdělení, která by mohla bojkotovat zamýšlené ideologické působení, či dokonce jít proti němu. Proto se stává předmětem debat a její vliv nelze zanedbat ani na poli politickém.

¹⁰⁰Kolektiv školské redakce HRVP Čs. televize. Televize ve školním roce 1980/1981. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 42, s. 9.

¹⁰¹Výtah ze stati prof. V. Puškina uveřejněný původně v časopise *Sovětskaja kultura*. *Československá televize*, 1976, roč. 11, č. 51, s. 7.

¹⁰²Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. CIMICKÝ, J. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 10, s. 16.

¹⁰³MASOPUST, P. *Televizní výuka*, s. 109-110.

¹⁰⁴Tamtéž, s. 121-122.

Účinným způsobem využití televize k naplnění výchovných a vzdělávacích cílů je hra. Tento významný socializační činitel napomáhající dítěti osvojit si kulturu a začlenit se do společenských struktur je významně využit v televizní tvorbě. Herní a zábavní charakter pořadů umožňuje oslovovat děti a mládež velmi efektivně a aplikovat výchovně-vzdělávací působení i do zóny jejich volného času.¹⁰⁵ Právě hra a obecně zábavný způsob předkládání informací je jednou z výhod, kterou televize oproti ostatním médiím disponuje.

3.2.5. DISKUTOVANÝ VLIV TELEVIZE NA DĚTI A MLÁDEŽ

Křehkou skupinu, která může být zasažena nevhodnými mediálními obsahy, představuje zejména skupina dětí a mládeže. U mladých, nezkušených lidí, kteří si teprve formují vlastní pohled na svět a vytvářejí názory na základě působení okolních vlivů, může snadno dojít ke sklouznutí na nesprávnou cestu, vedoucí jiným směrem, než je směr stranické ideologie a marxisticko-leninské výchovy. O vlivu televize na tuto část společnosti se však nehovoří pouze v souvislosti s těmito ideologickými hrozbami, ale také se diskutuje o možných negativních dopadech na zdraví či školní prospěch dětí.

Televize jako činitel působící na zdraví, psychiku, výchovu a další oblasti života dětí má své příznivce i odpůrce. Holinová poukazuje na **výzkumech vztahu televize a dětí** provedených na počátku sedmdesátých let minulého století na Slovensku na důvody, proč tehdy lidé (rodiče dotazovaných dětí) televizor do domácností pořizují. Mnoho z nich uvádělo jako důvod své děti. Televize v tomto případě nejčastěji slouží jako zábava upoutávající dětskou pozornost ve chvíli, kdy jsou rodiče zaneprázdnění a nemohou se dětem věnovat.¹⁰⁶ Pokud jde o hodnocení televizního vlivu na školní prospěch dětí, nadpoloviční většina dotazovaných rodičů se přiklání k prospěšnému vlivu televize. Pouze malá část dotazovaných rodičů v tomto směru televizi kritizuje. Televize navíc podle většiny rodičů „drží“ děti více doma, ovšem její sledování je realizováno na úkor jiných činností, což potvrzuje většina rodičů. Děti například věnují méně času setkávání a hrám s kamarády. Holinová uvádí, že televize naopak významně nezasahuje do čtení, kdy samotné děti uvádějí čtení jako nejoblíbenější činnost častěji než televizi.¹⁰⁷ Ti z rodičů, kteří hovoří o negativním vlivu

¹⁰⁵BOREV, V. J. Televize a problém formování osobnosti. In ŠIMEK, M. *Postavení televize v socialistické kultuře: Sborník statí čs. a sov. autorů*, s. 44.

¹⁰⁶HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 239-240.

¹⁰⁷Tamtéž, s. 358-363.

televize, spatřují její zápory v tom, že dětem ubírá čas na spánek. Holinová jako možná další negativa připouští omezení pohybu na čerstvém vzduchu, vedení dětí k pasivitě nebo omezení komunikace s rodiči. K těmto dalším možnostem se však příliš rodičů nehlásí. Kladně je nejčastěji hodnoceno poučení a poznatky, které televize dětem poskytuje.¹⁰⁸

Rodiče často oceňují také poskytování informací, osvojování si výchovných vzorů a vzorů jednání, poskytování zábavy nebo uměleckých zážitků.¹⁰⁹ K úvahám o škodlivosti televize podněcují především zahraniční průzkumy, kde je diskutován **vliv televizního násilí** na děti a mládež. Americký komerční model televize předkládá dětem násilí a agresivní způsob řešení životních situací, na což upozorňují i tamní odborníci.¹¹⁰ Riziko pramenící z televizního násilí je v československé společnosti spíše odmítáno právě vzhledem k důsledné tvorbě pořadů pro děti a mládež a jejich rozdělení podle věkové vhodnosti. Avšak větší obavy panují spíše z klesající oblíbenosti divadel a kina a společenských institucí vůbec.¹¹¹ Předností televize však zůstává zejména snadný přístup k informacím bez vynaložení vlastního úsilí.

S příchodem televize, která přináší kulturní dění až do domácnosti, nastaly obavy z možného **opadnutí zájmu o „mimotelevizní“ kulturní život** a obecně o věci veřejné. Častým společenským tématem se stává nebezpečí z přílišného přilnutí k pasivnímu způsobu života nastolenému televizní obrazovkou, která veškeré dění doma i ve světě „naservíruje“ prakticky přímo do lidského vědomí. Přesto lze i na tomto argumentu najít pozitivní stránku. Pro lidi žijící daleko od kulturních center nebo lidi nemocné je přínos televize jako zprostředkovatele každodenního dění značný.¹¹² Tuto moc televize, přinášet okolní svět k lidem odloučeným od aktuálního společenského dění, vyzdvihuje i vedoucí výpočetního střediska n. p. Tesla Holešovice Karel Houska ve svém příspěvku pro časopis *Československá televize*.¹¹³

Negativní role je televizi připisována právě vzhledem k **pasivnímu přístupu** dětí a jejich podílení se na kulturním dění. Děti, které sledují televizi příliš často, se podle některých méně angažují na společenských zájmech. Podle Michalce však socialistická televize dětského diváka všestranně vybízí a podněcuje k aktivnímu zapojení do společenských událostí. Divák

¹⁰⁸Tamtéž, s. 366-369.

¹⁰⁹Tamtéž.

¹¹⁰Televize a dětská kriminalita. *Československá televize*, 1972, roč. 72, č. 4, s. 9.

¹¹¹JANEBA, J. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*, s. 83.

¹¹²FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 43-44.

¹¹³Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. HOUSKA, K. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 45, s. 16.

je také vyzývá k aktivní spolupráci na samotných pořadech.¹¹⁴ Argument pasivity tak postupně ubírá na váze a kritika televize se začíná orientovat na další možné negativní dopady.

Nezájem a pasivita, ale také **strach o zdraví dětí** rozpoutávaly opakované debaty nejen mezi odborníky. V důsledku nadměrného množství času stráveného u televize mohou být děti nevyspalé a nervózní, přesycené informacemi, které nejsou vzhledem ke svému věku schopny zpracovat. Velké nebezpečí představují nevhodné obsahy způsobující předčasnou vyspělost. Čas, který děti věnují televizi, navíc podle mnohých zasahuje do času, který by jinak věnovaly studiu, sportu či jiné užitečné činnosti. Ačkoliv Feldstein pravdivost těchto argumentů nepopírá, zdůrazňuje, že televizi i s jejími vlivy je nutné přijmout jako součást společenského pokroku a jako na negativum je třeba nahlížet spíše na zaostalost a nevědomost převládající v dobách, kdy ještě televize neexistovala. Nesmírný přínos nových technologií spočívá podle Feldsteina v jejich schopnosti přinášet spoustu informací o dění ve světě, z čehož by měla těžit především mladá generace. To, zda budou informace přijaty způsobem, který nenaruší vývoj dítěte, je v rukou tvůrců pořadů, rodičů a pedagogů.¹¹⁵

Téma **zdraví dětí ve vztahu k televizi** vyvolává řadu protichůdných tvrzení. Pro krajní odpůrce televize je tento argument dostatečně silný na to, aby mohli přicházet se seznamy možných negativních důsledků pramenících z televizní konzumace. K hojně problematizovaným oblastem patří zrak dětí. I školní vysílání může způsobovat bolesti hlavy a pálení očí. Pro zamezení takovýmto následkům je podstatné zvolit dostatečnou vzdálenost od televizní obrazovky, zajistit nerušenou stabilitu obrazu a vhodné osvětlení.¹¹⁶ Masopust zmiňuje televizi jako jednu z příčin epileptického záchvatu, který může vyvolávat frekvence střídání obrazů na obrazovce.¹¹⁷ Podle jiných tvrzení je dopad nadměrného konzumu médií viditelný zejména na úrovni duševního vývoje dětí. Baumann pokládá za největší škody napáchané na vyvíjející se osobnosti právě poruchy soustředěnosti, přesun k povrchnímu způsobu prožívání namísto niterného, sklony k nekritickému, neracionálnímu hodnocení, úpadek abstraktního myšlení a vyjadřovacích schopností. Navíc nadměrná konzumace způsobuje nesoulad v psychickém a fyziologickém vývoji, kdy dochází k zaostávání psychického dospívání za somatickým. Podle lékařů existují také případy, kdy může dojít k výskytu neuropsychických poruch, zažívacích potíží vlivem dlouhodobého sezení

¹¹⁴MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 24-25.

¹¹⁵FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 190-191.

¹¹⁶KRANÁT, E. *Dětské oči a televize. Učební pomůcky ve škole a v osvětě*, 1963-1964, roč. III, č. 1, s. 4-5.

¹¹⁷MASOPUST, P. *Televizní výuka*, s. 105.

u televize, předráždění v důsledku hluku a dalších zdravotních problémů. K nadměrné konzumaci se navíc upínají především osamělé osoby a jedináčci, kterým televize vynahrazuje reálné vztahy. Baumann proto navrhuje, aby se mládež zaměřila opět na vnitřní stránku své osobnosti a dokázala alespoň občas odhlédnout od přetechnizovaného vnějšího světa.¹¹⁸ Tyto příklady dopadu škodlivých účinků televize na zdraví v takovém rozsahu jsou však extrémní a ve většině případů jsou negativní vlivy vyváženy vlivy pozitivními. Následky pramenící ze sledování televize představované únavou, zahlcením dětského organismu nadměrou informací, potlačením dětské fantazie či morální újmou jsou podle Michalce záležitostí spíše západních, kapitalistických zemí, kde není v televizním vysílání dostatečně vymezen prostor pro dětské diváky. Socialistická televize si je vědoma těchto následků a snaží se jim zabraňovat.¹¹⁹

Podle Michalce nehraje televize tak negativní roli, pokud jde o **vztah dětí ke školním povinnostem**, jak se usuzuje, jelikož podle průzkumů klesá doba sledování úměrně se zvyšujícím se množstvím povinností. Žáci základních škol tak sledují televizi více než středoškoláci. Televize nemá významnější vliv ani na délku spánku. Také pokud jde o volný čas, přestože sledování televize zabírá jeho podstatnou část, nepatří mezi nejoblíbenější dětské činnosti. Nelze tak hovořit o negativním vlivu ani na tělesný, ani na duševní vývoj dětí. Jedinou volnočasovou aktivitou, která je vzhledem k rostoucímu zájmu o televizi potlačována, je četba. Negativní postoj zaujímá Michalec paradoxně vůči nadměrnému množství vysílaných pořadů pro děti, což je může zbytečně přetěžovat přívalem informací.¹²⁰ I přes všechnu kritiku jsou děti „znalé“ televize bystřejší a pohotovější během vyučování než děti, jimž je sledování televize odepřeno.¹²¹ Názory na vliv televize se rozcházejí a objevují se další argumenty pojednávající o její škodlivosti.

Revoluční nástup nových komunikačních technologií v čele s televizí, která poskytuje každodenní přísun sdělení širokému publiku, zasáhl rozvíjející se mladou osobnost přímo enormním způsobem. Drdová sice chápe podstatný **přínos televize**, která rozšiřuje obzory a šetří čas, na druhé straně ale zmiňuje, stejně jako mnoho tehdejších autorů, hrozbu tzv. „bačkorové kultury“, tedy představu pasivních diváků, vysedávajících u televize. Nebezpečí, která po nástupu televizní technologie hrozí dětem a mládeži, je však více. Kromě často

¹¹⁸BAUMANN, B. Prostředky masového působení a škola. *Socialistická škola*, 1965, roč. V, č. 7, s. 401-406.

¹¹⁹MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 6-8.

¹²⁰Tamtéž, s. 14-20.

¹²¹MICHALEC, Z. *Dítě a televize. Československá televize*, 1967, roč. 67, č. 21, s. 1.

zmiňované teorie pasivity a ubíjení dětské fantazie, je televizi dáváno za vinu také narušování rodinných vztahů, snižování volnočasových aktivit a zájmu o školu a již zmiňované poškození očí a únava. Tyto škodlivé vlivy však podle Drdové představují spíše obecně diskutovaná témata o možných dopadech sledování televize, které však byly více méně vyvráceny. Především obava z pasivního způsobu života nemůže být v Československu pokládána za platnou právě vlivem skladby televizních programů pro děti a mládež, které naopak prokazatelně podporují aktivní zapojení. Navíc rozsah poznání, který televize dětem přináší, kompenzuje případnou kratší dobu školní přípravy v důsledku jejího sledování. Stejně tak nelze jednoznačně hovořit o narušování rodinných vztahů, jelikož právě televize představuje v mnoha domácnostech téma k hovoru a stmeluje rodinu při společném sledování. Drdová je tedy zastáncem pozitivního vlivu televize, jež je podle ní lékem, u kterého záleží nejvíce na způsobu, jakým bude dávkován.¹²² Televize si v kontextu vzdělávání ve společnosti získala mnoho příznivců i z řad samotných učitelů, kteří se vzhledem k dřívějším spekulacím o upozadňování školního vzdělávání před televizním jejího rozšíření mohli spíše obávat. Pravda oceňuje poznatky, které televize dětem přináší například v oblasti literatury a které mohou být tématem k pozdějším diskuzím i v průběhu vyučování.¹²³ Na školách se televize jako učební pomůcka v hodinách literární a estetické výchovy uplatňuje od roku 1961. Žáci s její pomocí analyzují a hodnotí literární díla.¹²⁴ Jako doplněk výuky je televize hodnocena spíše kladně.

Rozporuplné názory rozdělující veřejnou diskuzi na tábor příznivců a tábor odpůrců nebylo možné sjednotit žádnými daty, která by prokazatelně vypovídala ve prospěch jedné či druhé strany. **Úvahy o škodlivosti** televize tak zůstávají spíše **na rovině mýtu** než prokazatelné skutečnosti, a pokud televize škodí, je na vině spíše nerozvážnost samotných diváků, v případě dětí jejich rodičů. Podle Anny Voců, ředitelky odboru informační politiky Federálního úřadu pro tisk a informace, hraje největší roli vždy to, jak člověk sám zorganizuje volný čas svůj či svého dítěte.¹²⁵ Dokonce i tvrzení o rozporu televize a četby je zpochybnováno. Stanislav Rudolf, umělec a spisovatel, zastává názor, že televize dítě ke koupi knihy mnohdy sama inspiruje.¹²⁶ Kvalitní pořady o domácích i světových autorech a jejich literárních dílech podněcují žáky a studenty k dalšímu zájmu o daná díla. Taktéž

¹²² DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 3-12.

¹²³ PRAVDA, R. Škola kontra televize? (Pohled nejenom češtinářský). *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 30, s. 3.

¹²⁴ HAMAROVÁ, J. Vplyv prostriedkov masovej komunikácie na výchovu. *Pedagogika*, 1986, roč. XXXVI, č. 3, s. 319.

¹²⁵ Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. VOCŮ, A. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 34, s. 16.

¹²⁶ Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. RUDOLF, S. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 22, s. 16.

televizní dramaturgie je velkým přínosem, protože dokáže diváka zaujmout svými efekty a názorností. Jako negativní se může jevit možné zkrácení děje v televizní adaptaci, který musí být zhuštěn do kratšího časového úseku. Vzhledem k mnohým obhajobám televizního působení, ale i kritickým soudům ze strany samotných studentů však nelze jednoznačně tvrdit, že by četba literární předlohy byla hodnotnější než sledování televizní adaptace. Názornost televize a trvalost literatury se tak spíše doplňují, než že by si konkurovaly.¹²⁷ Přesto však diskuze na toto téma neutichají a objevují se nadále nové návrhy na usměrňování televizního vlivu.

Vliv televize, ale také filmu a dokumentárního filmu se stává častým **tématem odborného zájmu** a setkání, jakými byly například semináře či symposia. Úspěchy československé filmové tvorby pro děti iniciují další četné diskuze o návrzích na lepší metody jejich tvorby. Kromě již v praxi prověřeného vertikálního členění pořadů podle věku dětí se projednává také dělení horizontální, které spočívá v rozlišení rozdílných mentálních schopností dětí, které se liší u dívek a chlapců a nedají se vymezit pouze věkem.¹²⁸

Také průzkumy provedené na počátku sedmdesátých let Holinovou a dalšími výzkumníky socialistických zemí zastarávají a mají být chápány spíše jako náměty k zamyšlení. Přestože je obliba televize nepopíratelná a s časem nadále roste, nelze ji chápat jako jednoznačně negativního činitele ve vztahu k dětem, ale naopak je třeba využít jejího vlivu k výchovné a vzdělávací činnosti ve škole i mimo ni.¹²⁹

Role televize v životě dětí a mládeže se stala natolik podstatnou, že bylo postupem času upuštěno i od původních kritických názorů na její škodlivé vlivy. Pozitiva, plynoucí z televizní osvěty, předčila a zastínila negativní důsledky, což vedlo k dalšímu rozvoji potenciálu televizního přijímače jako nástroje obohacujícího život dětí a mládeže při procesu jejich socializace.

Také dohady o **nebezpečí samotného televizoru** na dětské zdraví byly odborníky odmítnuty a mnohé dřívější spekulace o škodlivém záření, které televize vydává, byly vyvráceny. Taktéž podle Michalce nehrozí ani zásah střípinou při případném výbuchu

¹²⁷HORT, J. Televize a četba. *Socialistická škola*, 1965, roč. VI, č. 4, s. 244-247.

¹²⁸FRIC, O. Film, děti a pedagogika. *Socialistická škola*, 1965, roč. VI, č. 1, s. 45-46.

¹²⁹SEDLÁKOVÁ, L. Televize – ano či ne?. *Socialistická škola*, 1984-1985, roč. XXV, č. 7, s. 314-318.

televizoru, jehož obrazovka je chráněna speciálním sklem. Sledování televize nevede mimo únavu očí k žádnému většímu poškození zraku.¹³⁰

3.2.6. ROLE TELEVIZE V ŽIVOTĚ DÍTĚTE

Po svém rozšíření získala televize své místo i mezi volnočasovými aktivitami dětí. Vzhledem k pestrému výběru zábavných, ale zároveň i naučných a výchovných pořadů nelze televizi vytýkat v této oblasti žádné nedostatky. Televize si postupně vytvořila své místo i ve školním vyučování. Přínosné je zaměřit se na televizi a její funkci a pozici ve volném čase dětí a mládeže, například na to, kolik času jí děti věnují, jak často ji zapínají a jak oblíbená je ve srovnání s ostatními médii a zájmovými činnostmi.

Už z výzkumů provedených v šedesátých letech je patrné, že televize byla u dětí velmi oblíbená. Podle ústního a písemného dotazování dětí na druhém stupni základních škol v Olomouci patří sledování televize k častým aktivitám, především o víkendových večerech, kdy děti kvůli oblíbenému pořadu i ponocují. Ačkoli si televize ve stupnici nejčastějších aktivit vydobyla přední místa, nebyla uváděna jako aktivita nejoblíbenější. Vzhledem k těmto výsledkům se o televizi často hovoří ve smyslu rutinní, nutné každodenní potřeby.¹³¹ Po svém rychlém nástupu a začlenění se do každodenního chodu domácností se televize stává zcela běžnou záležitostí a součástí volného času.

Rozložení volného času dětí se podrobně věnovala Hilda Holinová ve svém výzkumu provedeném v 70. letech. Aktivity dětí vykonávané během pracovních (mimo školu) i volných dní byly zaznamenávány do deníků samotnými dětmi jeden týden v půlhodinových intervalech.¹³² Dětem připadá na volnočasové aktivity kolem osmadvaceti hodin týdně, z čehož 7,3 hodin stráví před televizní obrazovkou. Ve srovnání s ostatními médii je to asi o dvě hodiny více. Avšak čas věnovaný sledování televize nepřevyšuje jiné volnočasové aktivity, například sport, výuku cizích jazyků, hru na hudební nástroje či návštěvu kulturních zařízení, kterým patří týdně necelých devět hodin. Prostor věnovaný volnočasovým aktivitám se liší u městských a vesnických dětí, chlapců a děvčat. Děvčata a děti na vesnici sledují televizi o dvě hodiny méně než chlapci a děti z města. Sledování televize u dětí v rozmezí

¹³⁰ MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 40-43.

¹³¹ ZEMAN, S. Jak využívají žáci 6.- 9. tříd volné soboty a neděle. *Socialistická škola*, 1969, roč. IX., č. 7, s. 308-310.

¹³² HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 68.

5. až 9. třídy vzrůstá až do 8. třídy, kdy dochází k poklesu, zatímco čas věnovaný ostatním médiím s věkem zásadně roste.¹³³ Starší děti v kategorii 11–15 let mají většinou více zájmů než jen sledování televize, která zaujímá v žebříčku jejich aktivit až sedmé místo. Přestože je televize u starších dětí velmi oblíbená, doba jejího sledování je rozložena mezi další aktivní volnočasové zájmy.¹³⁴ Vztah televize a dětí je nevyzpytatelný. Podle některých názorů se děti spolu s tím, jak se vyvíjí a formuje jejich osobnost, postupně vzdalují silné televizní konzumaci a soustředí se na své vlastní zájmy. Dospívání je obdobím, kdy děti pociťují nutnost navazovat osobní vazby a začleňovat se do skupin, a tak upřednostňují spíše kolektivně sdílené aktivity v prostředí divadla nebo kina. Důležitější než pasivní příjem hotových sdělení je vlastní zkušenost.¹³⁵ Toto tvrzení představuje další protiargument vůči pasivní recepci.

Co se týče časového hlediska, Holinová uvádí, že během dne zaujímá televize nejsilnější ohlas mezi 18. až 21. hodinou, kdy klesá zájem o ostatní média. Ve volných dnech je sledování televize určováno dětskými pořady a začíná kolem osmé hodiny. Také odpolední sledování televize začíná o hodinu dříve a trvá až do 22. hodiny, taktéž na úkor jiných aktivit.¹³⁶ Zajímavé je, že televize se stává také častým tématem k rozhovorům s rodiči a přáteli. Častějším tématem je pouze škola.¹³⁷

Podle dalších výzkumů provedených v sedmdesátých letech se taktéž potvrdila myšlenka dominantního postavení televize v životě mladé generace. K oblíbeným činnostem však patří také četba knih a časopisů a víkendová turistika. Mladiství ve věku 15–29 let tvoří skupinu, pro niž je sledování televize údajně nejpřitažlivější.¹³⁸ Televize proto představuje významný socializační prostředek, vzhledem k tomu, kolik času a pozornosti jí děti věnují.

Ukazuje se tedy, že televize má nepopiratelné postavení v životě dětí a mládeže a její socializační role je velmi značná.¹³⁹ Není proto neobvyklé, že se vztah dětí k tomuto médiu stává předmětem výzkumů a diskuzí. Nejčastěji se hodnotí hledisko frekvence sledování a čas sledování. Televize je často hodnocena jako faktor působící na dětskou psychiku silněji, než je tomu u ostatních médií. Napomáhá utváření návyků a vzorů chování už u nejmenších dětí,

¹³³Tamtéž, s. 144-149.

¹³⁴KOZLANSKÁ, E. Co to dítě vidí? *Československá televize*, 1977, roč. 77, č. 24, s. programová příloha, list D.

¹³⁵ŠTĚPÁNEK, B. Televize a ... mládí ještě zelené. *Československá televize*, 1974, roč. 74, č. 6, s. 9.

¹³⁶HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 153-156.

¹³⁷Tamtéž, s. 189.

¹³⁸HROMÁDKA, M. Postavení televize v kulturním procesu. In ŠIMEK, M. *Postavení televize v socialistické kultuře: Sborník statí čs. a sov. autorů*, s. 60.

¹³⁹HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 193.

kteří ji na rozdíl od jiných médií dokážou snáze přijímat.¹⁴⁰ Z hlediska frekvence sledování televize lze více jak polovinu dotazovaných dětí zařadit mezi každodenní diváky a o téměř 85 % těchto dětí lze hovořit jako o pravidelných divácích, tedy těch, kteří sledují televizi více než tři dny v týdnu.¹⁴¹

Televize slouží i jako nejčastější informační zdroj. Mezi ostatními médii zaujímá první pozici. Děti, které byly v rámci výzkumu dotazovány, uváděly jako nejčastější zdroj právě televizi a další média. Naopak pozice školy jako informačního zdroje se ukázala být velmi slabá, stejně jako interpersonální komunikace.¹⁴² Moc televize jako informátora uznávají i sami pedagogové. Ani škola není schopna dětem poskytnout takové informační spektrum jako televize. Rodiče i učitelé ji musejí taktéž do svého výchovného a vzdělávacího programu zařadit, pokud nechtějí za dětmi zaostávat.¹⁴³ Není divu, že právě televizi je přisuzován status nejvlivnějšího učitele, když děti doprovází od chvíle, kdy začínají vnímat okolní svět. Děti se s ní setkávají nejen doma, ale i ve školách a mateřských školkách, kterým jsou zajišťovány taktéž speciální programy.¹⁴⁴ Podle Michalce se sledování televize na rozdíl od četby, kde je vyžadována vlastní iniciativa čtenáře, stává po čase spíše návykem.¹⁴⁵

Mnohokrát vyřčeným faktem je také to, že televize dětem organizuje a strukturuje jejich volný čas. Zároveň i programová skladba musí počítat s životním rytmem svých diváků, i těch nejmenších. Případné neefektivní projekty musejí být přizpůsobeny. Takovýmto příkladem byl v minulosti i *Večerníček*, jehož skončení ohlašuje čas, kdy jdou nejmenší děti spát. Byl-li vysílán už v 18 hodin, děti většinou nebyly bezprostředně po jeho konci ukládány ke spánku. Byl tak narušen další proces rodinného sledování.¹⁴⁶ Znalost diváckých tendencí mladé populace je podstatná pro následnou tvorbu pořadů a jejich efektivní působení. Vzhledem ke společenským proměnám je však složité získat hodnověrné informace o vztahu mládeže k televizi. Jedná se o velmi komplikovaný a proměnlivý vztah, který nelze jednoznačně vymezit. Důležité je akceptovat poznatky v širším rámci tvořeném cíli socialistické společnosti, úkoly televizních pracovníků, potřeby a požadavky diváků a jejich ohlasy na dané typy pořadů. Výzkumníci by měli brát v potaz různé varianty diváckého chování mládeže a jeho proměny, roli televize vzhledem k jiným médiím a volnočasovým aktivitám,

¹⁴⁰Tamtéž, s. 222-223.

¹⁴¹Tamtéž, s. 248-249.

¹⁴²Tamtéž, s. 562-563.

¹⁴³PRAVDA, R. Škola kontra televize? (Pohled nejenom češtinářský). *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 30, s. 3.

¹⁴⁴MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 5.

¹⁴⁵Tamtéž, s. 17.

¹⁴⁶MICHALEC, Z. *Teorie a praxe skladby programu Čs. televize*, s. 36-37.

preferance programových typů, žánrů a pořadů pro mládež i pro dospělé, vnitřní členění mládeže. Následná konfrontace očekávání mladých diváků, záměrů tvůrců televizních pořadů a ideových, výchovných a vzdělávacích cílů je zásadní pro získání komplexních údajů o vztahu mládeže k televizi.¹⁴⁷ Výzkumy uskutečněné v letech 1976–1980 na věkové skupině patnácti až devětadvacetiletých diváků s ohledem na tyto cíle ukázaly, že televize má mezi ostatními volnočasovými aktivitami již vybudovanou pozici, avšak tyto aktivity nejsou jejím sledováním nijak omezovány. Podle získaných údajů k nejsilnějším divákům patří mládež žijící na hromadných ubytovacích zařízeních, která nejvíce tíhne k zaplnění svého volného času sledováním televize. V průměru pak mládež sleduje televizi osm a půl hodin týdně.¹⁴⁸

Role televize ve volném čase je tematickou oblastí, jež částečně souvisí s již zmiňovanou otázkou pozitivního či negativního vlivu televize na děti. Záležitostí aktivního nebo pasivního využití volného času se zabývali i pracovníci katedry pedagogiky a katedry psychologie Univerzity Karlovy v Praze, Božena Rotterová a Jan Čáp. Podle některých názorů vyskytujících se ve společenských debatách využívá mládež svůj volný čas spíše pasivně, receptivním způsobem, spojeným s pohodlným příjmem zábavných obsahů masových médií. Jako závažný podnět k výzkumu se jeví specifická situace mládeže ke kultuře nabízené masovými médii a podíl aktivních a pasivních forem využívání volného času, přičemž sledování televize je řazeno mezi formu pasivní. Výsledná zjištění ukázala, že děti a mládež využívají volný čas jak aktivním, tak pasivním způsobem. Rozdíl je pouze v tom, že zatímco pasivní recepce jsou většinou realizovány, aktivní formy využití volného času zůstávají na rovině přání. Ani podle těchto zjištění tedy neplatí, že by televize snižovala oblibu ostatních činností.¹⁴⁹

Také výzkumy provedené v osmdesátých letech svědčí o neklesající oblíbenosti televize. Z odpovědí na dotazy kladené žákům pražských středních škol v roce 1982 vyplývá, že televize je nejlivnějším médiem v jejich životě.¹⁵⁰

Televize prošla od svého počátku proměnou nejen technologickou, ale i proměnou vztahu s diváky. Její počáteční výjimečná funkce centra kolektivního zájmu byla poté, co se stala dostupnou širokému publiku, vystřídána funkcí aparátu uspokojujícího zájmy jednotlivců,

¹⁴⁷TESÁR, I. K problematice výzkumu vztahu mládeže k televizi a její programové tvorbě. In ŠIMEK, M. *Postavení televize v socialistické kultuře: Sborník statí čs. a sov. autorů*, s. 208-209.

¹⁴⁸Tamtéž, s. 210-212.

¹⁴⁹ROTTEROVÁ, B., ČÁP, J. Projevy a utváření aktivity osobnosti ve volném čase mládeže. *Pedagogika*, 1972, roč. XXII, č. 1, s. 13-17.

¹⁵⁰ČERVENÁ, A. Hromadné sdělovací prostředky a škola. *Socialistická škola*, 1984-1985, roč. XXV, č. 5, s. 222.

včetně dětí a mládeže.¹⁵¹ Televize kromě výchovného a vzdělávacího poslání plní funkci společníka ve volném čase. Především v době, kdy ostatní zájmové činnosti nelze realizovat, například při nepříznivém počasí, nastupuje televize jako významná alternativa.

O tom, že televize je nedílnou součástí života dětí a mládeže, není třeba dlouze diskutovat. Tak jako dospělý divák i tito televizní příznivci prokazují určitou vyhraněnost vůči programové skladbě. O vztahu dětí a mládeže ke konkrétním pořadům a žánrům pojednávají další kapitoly.

3.2.7. TELEVIZE A MIMOŠKOLNÍ VÝCHOVA

Kromě televizního vysílání pro školy, které mělo děti vzdělávat přímo v instituci školy s ohledem na osnovy, se na výchově prostřednictvím televize podílely také mimoškolní instituce a rodina. Sama televize pak představuje výchovně-vzdělávací instituci, která má ve výchovném a vzdělávacím procesu oprávněné místo.

Česálková ve své práci zmiňuje možnosti recepce televizního vysílání v domácnosti, tedy v prostředí dítěti důvěrně známém, kde ale chybí autorita učitele, která může být částečně nahrazena rodiči. V počátcích těchto televizních výchovných praktik se televizní výuka uskutečňovala také v bytech učitelů, což bylo sice prostředí neznámé, ale prostoupené autoritou respektovaného kantora. Jako mimoškolní instituce, které televizní vysílání dětem nabízely, sloužily nejrůznější zájmové kroužky, školní družiny a kluby. Toto vysílání zde sloužilo spíše jako podnět k tvůrčím výtvarným a dalším činnostem než jako zdroj znalostí.¹⁵² Čistě informační charakter pak naplňovaly televizní vzdělávací pořady pro školy.

Televizní vzdělávací pořady jsou ve vztahu ke škole chápány třemi způsoby, tedy jako učební prostředky zcela nahrazující učitele, jako mimoškolní pomůcka pro rozšíření základního učiva nebo jako součást vyučování. V roce 1958 bylo zahájeno vysílání v mateřských školách. O dva roky později následovalo vysílání pořadů pro školní kluby, které volně navazovaly na školní osnovy. Tyto pořady slouží především k rozšíření znalostí. Školní rok 1961/1962 zaznamenal pro mimoškolní oblast výchovy další úspěch v podobě vysílání pro školní družiny. V následujícím roce se přidaly další výchovné mimoškolní pořady,

¹⁵¹JANEBA, J. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*, s. 81-83.

¹⁵²ČESÁLKOVÁ, L. *Pan učitel televize – Hra vs. disciplína v raném vysílání pro školy ČSTV (1958-1969)*, s. 69-72.

zaměřené na oblast techniky a estetické výchovy, vysílané čtyřikrát do měsíce, dále pak vědecko-populární pořady, vysílané dvakrát měsíčně. Do nabídky pořadů pro děti a mládež tak patří pořady předškolní, školní i mimoškolní, které doplňují a rozšiřují základní učivo. Pro předškolní pořady je charakteristická hravá forma televizní výchovy, přičemž i jejich obsah je podřízen ideově-tematickému plánu vysílání pro mateřské školy, který je konzultován s Krajským metodickým sborem pro práci v mateřských školách. O obsazích, cílech a metodách využití pořadů jsou předem informovány také učitelky. Pořady určené pro mimoškolní výchovu vysílané ve školních klubech a družinách mají spíše nenáročným a zábavným způsobem zaujmout a vzbudit zájem. Jedná se především o cykly pořadů s historicko-estetickou tematikou a pořady o exaktních vědách. Každé studio Československé televize (Praha, Brno, Ostrava, Bratislava) připravuje ročně pořad z obou oblastí. S vědomím špatné situace v některých odvětvích vědy a techniky a nedostatečném počtu mladých pracovníků v těchto oborech je přihlíženo také k oslovování této skupiny populace prostřednictvím vědecko-populárních pořadů. Faktem ale je, podle Miloše Volfa, hlavního redaktora Vysílání pro školy a mládež, že pořady pro školní kluby se potýkají spíše s malou sledovaností, na což musí pracovníci televize reagovat například změnou jejich vysílací doby.¹⁵³ Mimoškolní televizní výchova má tedy značný podíl i na přípravě dětí k nástupu do škol.

Televize jako účinný vychovatel ke komunistickým idejím nachází uplatnění také na internátech, kde děti sledují divadelní hry, filmy či besedy s hudebními skladateli a spisovateli.¹⁵⁴ Kromě vychovatelů a učitelů, kteří na děti a mládež dohlíží přímo v těchto institucích, je důležitá také autorita osobností vystupujících v televizi.

Při mimoškolní projekci vzdělávacích pořadů je podstatné, zda je daný pořad koncipován tak, aby dítěti přinášel co nejhodnotnější informace. Pozornost dětí správným směrem vede televizní moderátor, který je chápán jako televizní učitel. Pro výuku tímto způsobem mohou sloužit jako opora studijní texty. Takto lze uplatnit vzdělávací potenciál televizního vysílání například při samostatné výuce různých kurzů.¹⁵⁵ Vzhledem k tomu, že díky vývoji dochází k zastarávání i na rovině informační, nedokáže ani škola postihnout veškeré poznání dokonale. Proto je nutné i vzdělávání a výchova mimoinstitucionální, která navíc tyto funkce

¹⁵³VOLF, M. Současný stav a perspektivní možnosti vysílání pro školy. *Učební pomůcky ve škole a v osvětě*, 1964, roč. III, č. 7, s. 117-120.

¹⁵⁴UHRIN, P. Za komunistickou výchovu v našich žiackych domovoch. *Socialistická škola*, 1961, roč. I, č. 1, s. 25.

¹⁵⁵MASOPUST, P. *Televizní výuka*, s. 116.

naplňuje a o jejích složky obohacuje člověka po celý jeho život. Cenným pomocníkem na této cestě za vzděláním a výchovou se stává televize.¹⁵⁶ Ta dokáže člověka vzdělávat i v jeho vlastním domově, aniž by musel navštívit specializovanou vzdělávací instituci. Pořady orientované na vychovávání naplňují volný čas a zároveň inspirují a vybízejí k jeho dalšímu možnému využití.¹⁵⁷

Televize a další masová média byla uznána marxistickou pedagogickou vědou jako plnohodnotná součást výchovně-vzdělávací soustavy. Čmolík při rozboru této výchovně-vzdělávací soustavy klade důraz právě na přínos televize a dalších médií. Vedle institucionálního působení školy a mimoškolních zařízení pro děti a mládež je nevyhnutelné vnímat i přítomnost médií.¹⁵⁸ Funkce médií při mimoškolní výchově se vyznačuje přechodností a vnitřní členitostí. Může se jednat o výchovné působení intencionální, spadající pod záštitu školních družin, dětských a mládežnických organizací apod., nebo působení založené na individuálním rozhodnutí dítěte.¹⁵⁹ Toto rozhodnutí by tedy mělo být podrobena pozornosti rodičů, kteří tvoří nezbytnou součást mimoškolní televizní výchovy.

Dalo by se konstatovat, že hlavní předností televize je přinášet aktuální informace a účinně se tak bránit jejich zastarávání. Navíc je televize zdrojem takřka neomezeného množství poznatků ze všech možných oblastí lidského vědění. V tomto ohledu je napřed před výchovou školní a tuto výhodu si uvědomují i samotní pedagogové. Co by se televizi dalo naopak vytýkat, je absence autoritativního učitele, který na děti působí bezprostředně při hodině, a okamžitá zpětná vazba. Pro regulaci mimoškolní výchovy prostřednictvím televize je proto podle mnoha autorů podstatná účast rodičů a jejich zájem o to, aby jejich dítě přijímalo pouze vhodné televizní obsahy. O regulativní činnosti ze strany rodičů a o názorech, které byly rodičům adresovány ze strany odborníků, informuje následující kapitola.

¹⁵⁶MASOPUST, P. *Televizní výuka*, s. 125.

¹⁵⁷Tamtéž, s. 127-128.

¹⁵⁸ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*, s. 57-58.

¹⁵⁹Tamtéž, s. 60.

3.2.8. REGULACE TELEVIZNÍ KONZUMACE

Spolu se snahou zásobovat děti a mládež kvalitními a vhodnými televizními obsahy bylo často apelováno na rodiče dětí, ale také na další pracovníky zapojené do výchovného procesu, například vedoucí pionýrských organizací, vychovatele v družinách a zájmových kroužcích. To, že televize zasahuje do rodinného života a podle některých ho i zásadně ovlivňuje, bylo už zmíněno. Je tedy nasnadě podívat se i na to, jak se s touto situací vyrovnávali rodiče a výchovní pracovníci.

Z výzkumů Hildy Holinové uskutečněných v roce 1970 vyplývá, že v té době většina rodin vlastní televizor a jejich děti mají možnost sledovat televizi. Děti, které televizi doma nemají, ji chodí sledovat k sousedům nebo kamarádům. Absence televizoru nebo jeho porucha jsou také nejčastěji uváděnými důvody, proč děti nesledují televizní program. K dalším vysvětlením nemožnosti sledovat televizi patří povinnosti dětí, ať už školní nebo domácí. Podíl na regulaci televizní sledovanosti dětí mají také rodiče, kteří je kvůli nevhodnosti pořadu posílají spát.¹⁶⁰ Na nevhodnost pořadu většinou upozorňují samotní jeho tvůrci, odpovědnost v tomto případě ale náleží především rodičům a to, zda děti skutečně sledují jen pořady určené jejich věkové skupině, závisí na jejich přístupu. V odpovědích rodičů a dětí na dotaz, zda děti sledují nevhodné pořady, se vyskytly značné rozdíly. Holinová vysvětluje jako možný důvod toho, proč děti mnohem častěji než jejich rodiče přiznávají, že nevhodné pořady sledují, obavy rodičů z odhalení výchovné chyby. K dalším možným vysvětlením podle Holinové patří vynalézavost dětí, které odvádějí pozornost rodičů jinam, aby si nevšimli, že vysílaný pořad je pro ně nevhodný.¹⁶¹ Napříc všemu byl uváděn jako nejčastější důvod, proč děti tyto pořady nesledují, zákaz rodičů.¹⁶² Také většina rodičů, v případě vysílání nevhodného pořadu, dětem jeho sledování zakazuje nebo televizi vypne. Pouze malá část rodičů přiznává, že děti nechají daný pořad sledovat.¹⁶³ Taktéž v případě manipulace s televizorem, jeho zapínání a vypínání, se odpovědi dětí a rodičů liší. Zatímco děti nejčastěji uváděly, že mohou televizor zapnout i bez souhlasu rodičů, kdykoli chtějí, rodiče ve většině případů zdůrazňovali, že je nutný jejich souhlas. Lze tak konstatovat určitou míru benevolence ze strany rodičů.¹⁶⁴ Rodiče se ve většině případů s dětmi o sledovaných pořadech baví jen občas anebo vůbec. Pouze necelých 25 % dotazovaných rodičů diskutuje se

¹⁶⁰HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 241-244.

¹⁶¹Tamtéž, s. 319-320.

¹⁶²Tamtéž, s. 331.

¹⁶³Tamtéž, s. 334.

¹⁶⁴Tamtéž, s. 338-339.

svými dětmi o zhlédnutých pořadech.¹⁶⁵ Výpovědi dětí a jejich rodičů tedy nejsou zcela totožné. Míra vhodnosti by však měla být především posuzována spíše vzhledem k individuální osobnosti dítěte než k obecným parametrům jeho věku či pohlaví.

O tom, na kolik bude televizní program pro děti přínosem a zda je vhodný, mají rozhodovat jeho tvůrci, ale také rodiče a pedagogové, kteří mají dbát o jejich mimoškolní výchovu. Při posuzování vhodnosti či nevhodnosti pořadu je nutné přihlížet ke každému dítěti individuálně s ohledem na jeho věk, fyzickou a psychickou vyspělost.¹⁶⁶ Televize může děti obohacovat, ale může jim i uškodit, proto je důležité její vliv na děti nezanedbávat. Na tento fakt upozorňuje také Michalec.¹⁶⁷ Ačkoliv socialistická televize klade důraz na klasifikaci pořadů podle věkového složení diváků, to, zda dítě skutečně sleduje pořad odpovídající jeho věku, mohou uhlídat jen rodiče. Podle Michalce patří k nejčastějším chybám, kterých se rodiče dopouštějí, to, když dítě nechají sledovat pořad určený pro starší věkovou skupinu. Televize je mnohdy využívána jako dočasná „chůva“, která dítě zabaví, když rodiče nemají čas, ovšem bez ohledu na vysílaný obsah.¹⁶⁸ Rodiče a pedagogové by děti měli také vést více k četbě, namísto neomezené konzumace televizních pořadů.¹⁶⁹ Pokud televize škodí, na vině není podle Michalce ona, ale zanedbání rodičovské autority. Televize je pouze detektorem toho, zda je či není tato autorita kvalitní.¹⁷⁰ Televize by se neměla stát jediným způsobem trávení volného času dětí. Rodiče a vychovatelé by se měli zaměřit na zájmy svých dětí a nabízet jim i jiné alternativy. Zároveň by se dítě mělo zapojovat do domácích prací. Rodiče by měli televizní program plánovat a vhodně selektovat podle věku dítěte a podle toho, zda dítě plní své povinnosti tak, jak má. Podle Michalce je dobré vypěstovat u dítěte návyk, že primární jsou dobře splněné povinnosti, poté až televize. Dítě by se mělo nejprve dovolit, zda může sledovat konkrétní pořad. K dalším chybám rodičů podle Michalce patří to, že s dětmi televizi většinou nesledují nebo o sledovaných programech nehovoří, což je pro jejich lepší pochopení, zejména u mladších dětí, podstatné. Na tento výchovný nedostatek upozorňovala již Holinová. Rodiče by měli nejprve vyslechnout dojmy dítěte a poté je vhodně doplnit, upřesnit, dovysvětlit a obohatit o morální apel. Televize by proto neměla sloužit jen jako „chůva“, ale především jako výchovný prostředek a pomocník rodičů.¹⁷¹ Aktivní účast rodičů při sledování televize je právě tím, co rozhoduje o dobrém využití jejího potenciálu. Sama

¹⁶⁵Tamtéž, s. 347.

¹⁶⁶FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 191.

¹⁶⁷MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 5.

¹⁶⁸Tamtéž, s. 9-10.

¹⁶⁹Tamtéž, s. 17.

¹⁷⁰Tamtéž, s. 21.

¹⁷¹Tamtéž, s. 30-38.

o sobě nebude moci nikdy rodiče plně nahradit.¹⁷² Osobní přístup rodičů a vychovatelů nesmí být upozadňován.

S rostoucím počtem televizorů roste i počet dětských diváků, čehož by si měli všimnout nejen pracovníci televize, ale také rodiče, pedagogové, psychologové a sociologové. Pokud tedy rodič nedokáže usměrnit vliv televize na své dítě správným směrem a nechá jej sledovat ji bez jakýchkoli zásahů, je to horší, než kdyby ho opustil a nechal napospas nástrahám města nebo špatné společnosti.¹⁷³ Dagmar Bakalářová, ředitelka mateřské školy, poukazuje na důležitost komunikace s dětmi v rodinách i v mateřské škole. Přístup mnoha rodičů, kteří nechávají své dítě bez povšimnutí sledovat cokoliv, je podle ní nevhodný.¹⁷⁴ Stejný názor zastává i vedoucí sestry jeslí Eva Zárubová, která navíc připomíná význam osvětové role televize v běžných životních oblastech, kde může být nápomocna například mladým a nezkušeným matkám.¹⁷⁵ Televize se tak stává prostředkem, který vychovává nejen děti, ale i jejich rodiče, které učí správnému přístupu k výchově.

Podle jiných názorů někdy není na škodu dětem v rozumné míře podávat i širší okruh informací. Rozhodnutí o vhodnosti či nevhodnosti pořadů však může být záležitost složitá a děti by měly vědět, že svět je rozsáhlejší a složitější, než jak ho předkládají pořady jim určené. Rodiče by měly děti podněcovat ke společnému sledování a k rozvíjení dětské zvědavosti.¹⁷⁶ Také další zájmové a pionýrské organizace by měly děti vést k aktivnímu sledování televize. Neustálé podněcování a vybízení k selektivě televizního programu a jeho koordinace s činnostmi dané pionýrské organizace by měla být součástí náplně práce jejich vedoucích. Namísto pasivní recepce proudu televizních pořadů lze televizi využít k aktivizování dětí v rámci pionýrské činnosti.¹⁷⁷ K aktivizaci dětí by měli přistupovat i rodiče, a to před vysílaným pořadem, během něj i po něm. Mohou například požádat dítě, aby vyhledalo něco v knize nebo v mapě v případě historického či zeměpisného pořadu, nebo soutěžit spolu s rodičem při soutěžním pořadu atd.¹⁷⁸

¹⁷²DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 10.

¹⁷³Tamtéž, s. 4.

¹⁷⁴Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. BAKALÁŘOVÁ, D. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 8, s. 16.

¹⁷⁵Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. ZÁRUBOVÁ, E. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 40, s. 16.

¹⁷⁶KOZLANSKÁ, E. Co to dítě vidí? *Československá televize*, 1977, roč. 77, č. 24, s. programová příloha, list D.

¹⁷⁷JANEBA, J. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*, s. 84.

¹⁷⁸SEDLÁKOVÁ, L. *Televize – ano či ne? Socialistická škola*, 1984-1985, roč. XXV, č. 7, s. 317.

Rodiče však mohou na svou obhajobu často argumentovat nedostatkem času a únavou z práce, která jim brání věnovat se svým dětem naplno. Na naléhavost možných negativních dopadů televize by měli poukazovat pedagogové a zároveň by měli rodičům poradit, jak se v takovéto situaci chovat. Je i v jejich zájmu, aby děti nechodily do školy unavené v důsledku ponocování u televize. Spolupráce učitelů a rodičů při volbě vhodných pořadů by tak byla velmi příhodná. Maximální frekvence sledování televize by měla být dvakrát až třikrát týdně, a to spíše ve dnech, kdy se děti nemusejí tak intenzivně připravovat do školy. Ani mezi učením by děti neměly tihnout k zapínání televize, ale měly by se zaměřit spíše na nějakou pohybovou aktivitu, například procházku na čerstvém vzduchu.¹⁷⁹

Z navrhovaných regulačních opatření tedy vyplývá především důležitost role vychovatele, ať už rodiče, pedagoga nebo vedoucího pionýrského oddílu. Dále je často zmiňovaným aspektem regulace času stráveného před televizí regulace skladby pořadů podle vhodnosti a způsobu jejich recepce a následné aktivní zhodnocení daného pořadu.¹⁸⁰ Otázce regulace působení médií na děti a mládež byl věnován prostor i na Mezinárodní poradě expertů s participací UNESCO, která se konala v prosinci roku 1972. Zástupci z řad pedagogů zde zmiňovali mimo jiné nutnost rozvíjet u žáků kritické přijímání informací z médií a u pedagogů schopnost rozlišit pozitivní a negativní vlastnosti daného média.¹⁸¹

¹⁷⁹SEDLÁKOVÁ, L. Televize – ano či ne?. *Socialistická škola*, 1984-1985, roč. XXV, č. 7, s. 316-317.

¹⁸⁰HAMAROVÁ, J. Vplyv prostriedkov masovej komunikácie na výchovu. *Pedagogika*, 1986, roč. XXXVI, č. 3, s. 320.

¹⁸¹KRÁLÍKOVÁ, M. K modernizaci metod výchovně vzdělávací práce. *Socialistická škola*, 1973, roč. XIII, č. 8, s. 340-341.

3.2.1.1. SHRNUŤÍ

Televize jako mladé a vyvíjející se médium je nosičem nevídaného potenciálu ve výchovném a vzdělávacím procesu dětí a mládeže. Socialistická televizní tvorba je často srovnávána s televizí kapitalistických zemí, které slouží spíše jako odstrašující příklad toho, jakým způsobem by to vypadat nemělo. Z obavy před možným nežádoucím pronikáním kapitalistických tendencí socialistické země dbají o to, aby jejich pořady byly co nejstriktněji vymezeny pro relevantní skupinu dětí a mládeže a aby nepáchaly škody na jejich fyzickém, duševním a mravním vývoji. Důležité je tudíž i využití televize jako politického agitátora a šířitele komunistické ideologie, vedoucího děti už od raného dětství. Tomu má odpovídat i programová skladba televize, která má mladé generaci vhodným způsobem zprostředkovávat společenské a politické vize. Na rozdíl od ostatních médií disponuje televize mocí názorného a autentického vypravěče schopného přinášet události ve chvíli, kdy k nim došlo. Ani kritika ze strany odborné i laické diskuze vůči škodlivému vlivu televize na děti nezastavila rozvíjející se využití televize při výuce školní a především mimoškolní, při jejich výchově a při propagaci cílů komunistické společnosti. Ačkoli dohady o eventuálním poškození křehkého dětského zdraví přehnaným sledováním televize mají ve společnosti nemalou sílu, po jejich utichnutí se k pozitivnímu vlivu televize uchýlovali i sami odborníci a pedagogové. Také u dětí si televize získává značnou oblibu a především podstatné místo v jejich volném čase, což vede k debatám o nutnosti regulace jejich sledovacích návyků. Otázka vhodnosti a nevhodnosti pořadů a optimální doba sledování vybízí k návrhům na nejrůznější řešení, jak dětem dopřát požitek z televizní recepce, avšak způsobem, který by pro ně byl co nejpříznivější. Zdůrazňována je role rodičů a výchovných pracovníků, kteří by se měli, zejména u mladších dětí, výrazně podílet na výběru pořadů a následné diskuzi podporující jejich zvědavost. Ačkoliv podle některých patří televize k častým tématům hovoru, rodiče v rámci výchovného procesu s dětmi o sledovaných pořadech spíše nemluví, což je považováno za jeden z největších problémů.

Televize vstoupila do života dětí a mládeže poměrně zásadním způsobem, a proto se stala často rozebíraným tématem. Nejen otázka výchovná, vzdělávací a mravní, ale i politická musela být na seznamu nejdůležitějších bodů, na které bylo nutné orientovat patřičnou pozornost při tvorbě a promítání pořadů pro děti a mládež.

3.3. POŘADY PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Doposud bylo o televizi pojednáváno z obecnějšího úhlu pohledu. Nabízí se proto zaměřit se na to, jaké konkrétní programové typy, žánry a pořady do daného období spadaly, jaká byla jejich obliba u dětí, jaké byly jejich cíle a jakou důležitost jim tehdejší společnost přisuzovala. Pod souslovím „televizní pořad pro děti a mládež“ budu zahrnovat veškeré pořady, které tehdejší televizní vysílání pro tuto věkovou skupinu navrhovalo, vytvářelo, vysílalo a následně zhodnocovalo. Jedná se o nejrůznější cykly výchovných a naučných pořadů, zábavných magazínů a soutěžních televizních kvízů, ale také o pohádky, seriály a další pořady určené dětem a mládeži.

3.3.1. TVORBA A KLASIFIKACE TELEVIZNÍCH POŘADŮ

„Působení televizního pořadu se v životním stylu současné rodiny a současného dítěte stalo jedním z nejzákladnějších centrálně ideově řízených socializačních vlivů.“¹⁸²

Při vytváření výchovných a vzdělávacích pořadů pro nejmladší generaci diváků musí být striktně dodržována pravidla zajišťující nezávadnost jejich obsahů a ideové zaměření takovým způsobem, aby dané pořady korespondovaly s politickou povahou společnosti a napomáhaly k utváření vědomí v duchu socialistické společnosti. Zároveň sama televize dbá na tvorbu kvalitních pořadů, jejich vymezení podle věkové vhodnosti a oblasti zájmu.

Za oficiální datum vzniku dětské televize je považován listopad 1953, i když pořady pro děti byly vysílány již dříve. U zrodu těchto pořadů stály osobnosti jako Štěpánka Haničincová, Jindřich Fairaizl, Vladimír Kovařík, vedoucí programu pro děti a mládež, nebo jeho nástupce Zdeněk Michalec.¹⁸³ V počátečním období je program pro děti vysílán každý čtvrtek pod vedením redakce Televize dětem. V dalších letech se stejně jako celá programová skladba rozšiřuje i nabídka pořadů pro děti.¹⁸⁴ Odpovědnost za tvorbu pořadů přejímá Hlavní redakce pro děti a mládež, která ztvárňuje jednotlivé pořady s vědomím diferencovaného složení svých diváků podle věku a zájmů.¹⁸⁵ Za tvorbu a vysílání výchovných a vzdělávacích

¹⁸²ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Materiál pro kolegium ústředního ředitele ČST. *Optimalizace výchovného působení televizních pořadů pro děti předškolního a mladšího školního věku*, 1979, s. 1.

¹⁸³FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 192.

¹⁸⁴JANEBA, J. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*, s. 80-81.

¹⁸⁵Tamtéž, s. 85.

pořadů je odpovědná výchovně vzdělávací redakce působící v rámci prvního programu Československé televize. Náplní její práce je tvorba tří druhů televizní výuky. Jako doplněk klasické školní výuky slouží televizní vysílání pro školy, nejrůznější kurzy pro dospělé nabízí vysílání výukové a třetím typem jsou pořady výchovně-vzdělávací.¹⁸⁶ Feldstein pak rozděluje čtyři oblasti televizního výchovně-vzdělávacího vysílání. Oblast vysílání, která zcela nahrazuje učitele, dále je to vysílání doplňující vyučování, vysílání mimoškolní a vysílání jako pomůcka výkladu učitele.¹⁸⁷

Rodiče, vychovatelé, ale i tvůrci vysílání by si měli uvědomovat, že každé dítě a každý mladistvý je jedinečná osobnost, která vykazuje i odlišné reakce.¹⁸⁸ Při tvorbě televizních pořadů pro děti a mládež a při využití masových médií ve vztahu k nejmladší generaci obecně hrají rozhodující roli dva faktory. Jedná se o faktor diferenciačních znaků dětí a mládeže podle věku, pohlaví či zájmů a faktor výchovných cílů.¹⁸⁹ Zejména na dělení pořadů podle věkových kategorií klade Československá televize velký důraz.

Každý pořad musí být vytvářen s ohledem na věk dítěte, pro které je určen. Feldstein rozděluje čtyři kategorie, kdy do první kategorie patří děti předškolního věku a žáci prvních tříd (děti ve věku od 3 do 9 let), v další věkové kategorii jsou zařazeny děti předpionýrského věku (tzv. jiskry), dále pak pionýři a žáci všeobecně vzdělávacích škol a dospívající mládež ve věku od 16 do 20 let. Vysílání pro nejmenší děti předškolního věku je zastoupeno vysíláním pro mateřské školy, jehož hlavní náplní je výchova prostřednictvím umělecky orientovaných pořadů, zejména loutkových, hraných, kreslených a vyprávěných pohádek, dále formou živého vysílání i filmů. Dětem v mateřských školách mají být určeny i pořady informující o základech polytechnické výchovy a způsobu práce s nástroji. Dětem jsou věnovány i pořady určené k domácímu sledování, kam patří nejstarší pořad tohoto typu *Kouzelná klubka* nebo pořad *Štěpánčiny korálky*, oba vedené Štěpánkou Haničincovou. Pro žáky prvních tříd je vysílán pořad *Jiskra*, jehož úkolem je příprava dětí pro vstup do pionýrské organizace. Nejmladší diváci jsou často oslovováni pomocí loutkových postaviček. Kuťásek, Kutílek a medvídek Emánek patří k oblíbeným postavám diváků loutkových pořadů a tvoří základní pilíř pro tvorbu složitějších loutkových inscenací. Na rozvoji vysílání tohoto typu má podíl především profesor Josef Skupa a bývalý člen divadla Spejbla a Hurvínka,

¹⁸⁶MASOPUST, P. *Televizní výuka*, s. 76.

¹⁸⁷FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítřa*, s. 132.

¹⁸⁸DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 14.

¹⁸⁹Viz ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*, s. 45.

Zdeněk Raifanda. Na tvorbě těchto pořadů pracují známí umělci a režiséři, kteří dávají postupně vzniknout původním inscenacím, například *Král Lávra*, *Broučci*, *Medvídek Pú* a další. Pro starší děti, spadající do druhé kategorie, je určen televizní magazín *Vlaštovka* tvořený pracovníky všech studií Československé televize. Z umělecké tvorby mohou děti této věkové skupiny sledovat původní činoherní a operní inscenace, převzatá divadelní představení a přímé přenosy z divadel nebo dramatizace literárních předloh. Význam mají také televizní adaptace divadelních her. Pro zavděčení se dětskému vkusu je i u těchto pořadů nezbytný zábavní faktor, který je doplněn o výchovný aspekt. V tomto případě se doporučuje obsazovat do pořadů již známé postavy, například oblíbenou Štěpánku Haničincovou nebo zmiňované loutkové postavy.¹⁹⁰

K informačnímu obohacení mají sloužit pořady zaměřené na polytechnickou a estetickou výchovu, například *Zajímavosti ze světa* nebo *Praha vypravuje*. Nejkomplikovanějším divákem je dospívající mládež, která už sice může sledovat pořady pro dospělé, ale ani na tuto věkovou kategorii by se nemělo při tvorbě televizních pořadů zapomínat. Pro uspokojení diváckých potřeb mládeže vysílá Československá televize pořad *Zvědavá kamera* nebo magazín *Mladýma očima* či zájmový magazín *Fotomagazín*.¹⁹¹ Zdeněk Michalec k pořadům pro nemladší skupinu dětí (ve věku od 4 do 6 let) přiřazuje také pravidelně vysílaný *Večerníček*. Přiznává však, že pořady pro tuto skupinu dětí jsou někdy bez vysvětlení rušeny a nahrazovány pořady pro dospělé. Do kategorie dětí středního věku (7 až 10 let) patří kromě vysílání pro školy, časově orientovaného podle doby vyučování, také pořady určené pro sledování v rodině. Do této skupiny pořadů patří pohádky, ale i naučné zeměpisné nebo přírodopisné pořady. Starším dětem (11 až 17 let) jsou určeny zájmové pořady a pořady o výběru povolání. Na kolektivní sledování jsou zaměřené odpolední pořady pro školní kluby a pionýrské družiny nebo například populárně naučné pořady. Na rozdíl od západního světa se Československá televize stará i o vysílání pořadů pro mládež. Také některé pořady, které nejsou určeny speciálně pro děti, mohou být pro ně přínosné. Příkladem takovýchto pořadů jsou sportovní přenosy, reportáže, vzdělávací kurzy nebo televizní noviny.¹⁹²

¹⁹⁰ FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 192-198.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 46-51.

3.3.1.1. NAVRHOVANÉ METODY TVORBY POŘADŮ

Na tvorbu pořadů by se mělo nahlížet i z psychologické perspektivy s ohledem na stupeň duševního vývoje dítěte. O tom, jak je důležité dbát i na psychologická kritéria a při vytváření vysílání pro děti spolupracovat s psychology a pedagogy, píše Drdová. Pro skupinu dětí předškolního věku je charakteristické neustálé objevování a poznávání okolního světa. Takto staré dítě je stále ještě ve fázi získávání poznatků o bezprostředním okolí, a proto by ještě nemělo být zatěžováno složitějšími informacemi etického a mravního charakteru. Také optimální doba pořadu by neměla překročit 25 minut. Poté děti ztrácejí koncentraci a přestávají pořad vnímat. Pokud je dítě přesyceno televizním obsahem, zájem o něj opadá a dítě si více všímá podnětů v okolí. Významným prvkem pro tuto skupinu dětí je i pozadí, dekorace, světelný kontrast obrazu, velikost postav nebo rychlost střídání záběru. U této skupiny dětí zaujímá velký prostor fantazie, podporovaná vyprávěním pohádek. Dítě využívá fantazii i k nejrůznějším tvůrčím činnostem. Ani tento fakt by neměl být zanedbán při tvorbě scénáře a jeho realizaci. Televize díky schopnosti předkládat děj v obrazech by o to více měla sloužit k rozvíjení dětské představivosti a k výchově. Zda má být v pořadu využito spíše reálných nebo nereálných prvků, není až tak podstatné, ovšem vždy by měl být nějaký prostor ponechán pro zapojení představivosti tak, aby pořad tuto představivost spíše podporoval a nepotlačoval ji. Podle Drdové je dobré hlas vypravěče doplnit o promítané obrázky nebo pohyblivé se maňásky a vypravěče samotného nechat za scénou. Děj pak má být také doplněn o příhodnou hudbu. Drdová v rámci této věkové skupiny navrhuje její další rozdělení na dvě podskupiny (děti od 3 do 4 let a od 5 do 7 let), což ale nelze uskutečnit vzhledem k nedostatečným ekonomickým podmínkám.¹⁹³

Od 7 do 11 let dochází k zásadním změnám v životě dítěte vlivem přechodu od bezstarostného života plného her k povinnostem spojeným s nástupem do školy. Také obsahové a žánrové složení pořadů je složitější a rozmanitější. Pohádka však i v tomto věku patří k žánru nejoblíbenějšímu. Pořady určené této skupině by měly být dobrodružnější a fantastičtější, ale zároveň i naučnější a měly by obohacovat poznání dětí o další oblasti lidského vědění. Drdová podotýká důležitost výměny naučných pořadů se zahraničními televizemi. Z autentických pořadů cizích zemí získají děti hodnotné informace. Zcela zásadní pro všechny pořady pro tuto věkovou skupinu je jejich výchovná role. Aby pořady

¹⁹³DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 15-19.

vychovávaly efektivním způsobem, měly by být zároveň zábavné. Toho lze docílit pořady podněcujícími diváka k aktivitě.¹⁹⁴

Pro skupinu dětí od 11 do 15 let platí, že po dovršení čtrnáctého roku věku klesá zájem o specificky dětské pořady a naopak roste zájem o pořady pro dospělé. Takto staré děti se začínají vyhraňovat podle zájmů a množství času, které na jejich realizaci mají. Zážitekové pořady působící na dětské emoce ztrácejí na účinnosti a roste zájem o faktické údaje. Formuje se osobnost, názory a postoje a nereálná pohádka přestává uspokojovat dětskou zvědavost. V tomto věku se vytváří zájem o reálné činnosti, jako je sport, technika či cestování. Zároveň si děti vytvářejí vztah k televizním postavám a hledají si svého „hrdinu“, který je dokáže oslovit a vzbudit v nich důvěru. To, jakého hrdinu si zvolí, je velmi důležité. Každý pořad by měl mít poutavý a zajímavý námět, aby si získal publikum. Tvůrci pořadů pro děti v tomto věku musejí zapůsobit originálním a neobvyklým způsobem. Jedině tak lze uplatnit i následný pedagogický záměr. Tyto pořady by neměly trvat déle než hodinu.¹⁹⁵ Složitější je tvorba pořadů pro starší děti, které se svým věkem nacházejí spíše na pomezí mezi dětstvím a dospělostí.

Pro věkovou skupinu nad 15 let je typický přechod z dětského světa do světa dospělých, což lze zaznamenat i při volbě pořadů. Mládež se v tomto věku chce vyrovnat dospělým, a je proto ohrožena nevhodnými pořady. Některé nevhodné scény mohou mít na dospívající mládež zásadní dopad. Přesto by podle Drdové dospívající diváci neměli být řazeni do žádné zvláštní skupiny a měli by sledovat pořady pro dospělé. Je potřeba brát zřetel na odlišnosti této skupiny, chybně však je oddělovat tvorbu pro mládež a tvorbu pro dospělé jako dvě zcela rozdílné linie. Mládež, hnaná touhou po poznání, oceňuje témata morálky a víry. Její primární zájem je orientován na vztahy, pravdu a spravedlnost, přátelství či hrdinství. Těmto tématům by se měla věnovat i televizní tvorba. Promlouvat o těchto otázkách by měl však komentátor, který je starší než divák, a tudíž vzbuzuje patřičnou důvěryhodnost.¹⁹⁶ Psychologický přístup je tedy nezbytný při realizaci pořadů. Znalost daného věkového stupně dítěte napomáhá lepšímu pochopení jeho potřeb, a tedy efektivnějšímu působení televizních sdělení.

Kromě psychologického aspektu se ukazuje nutnost věnovat se také širšímu společenskému kontextu, než je pouhé individuální sledování, a orientovat se i na běžná rodinná témata. Důslednost při tvorbě pořadů je patrná při aktivním zapojování nejen dětí, ale

¹⁹⁴Tamtéž, s. 19-21.

¹⁹⁵Tamtéž, s. 19-24.

¹⁹⁶Tamtéž, s. 24-28.

i rodičů a dalších příbuzných. Vznikají i takové výchovné pořady, které mají záměrně podněcovat k rodinným diskuzím o vysílaném tématu. Prvenství v takto pojatém zpracování televizního vysílání patřilo pořadu *Maminko, tatínku, dívejte se s námi!*, jehož dramaturgyní byla Štěpánka Haničincová.¹⁹⁷

Autoři televizních děl by měli pamatovat i na to, že jejich zpracování musejí přizpůsobit a přiblížit co nejvíce generaci, kterou chtějí zaujmout. Tvorba pro mladou generaci by tedy měla být moderní. I televizní inscenace tisíce let starého příběhu může být pro děti zajímavá, pokud je moderně zpracovaná. Důležitá je i typizace a idealizace postav, která ale nesmí překročit práh reality. Televizní dílo musí být malému divákovi blízké.¹⁹⁸

Podle některých názorů by se však k tvorbě těchto pořadů mělo přistupovat taktněji a učit děti více rozlišovat například dobro od zla.¹⁹⁹ Nelze však říci, což bude patrné v následujících kapitolách, že by morální aspekt byl zásadně podceňován.

3.3.2. SPOLUPRÁCE S TELEVIZÍ

Televizní redakce často vyzývá své diváky ke spolupráci a spolutvorbě pořadů. Mnohdy vytýkané pasivní trávení volného času před televizí je postupem času zamítáno s rozvíjejícím se aktivním přístupem k televizním pořadům. Především soutěžní pořady patří mezi ty, které mají děti nabádat ke sportu a pohybu a umožnit jim, aby sestavovaly družstva, se kterými se následně do soutěže přihlásí. Jedním z populárních pořadů tohoto typu je pořad *Piškvorky*, nebo také *Jiskra chce pohyb*.²⁰⁰

Pro ještě větší angažovanost dětí a mládeže vzniká tzv. dětská televizní rada. Televize spolupracuje se školou a zajímá se o postoje jejích žáků k jednotlivým pořadům. Žáci se mohou vyjadřovat k televiznímu vysílání, mohou sdělovat své nápady a připomínky.²⁰¹

Televizní redakce oslovuje také pionýrské oddíly a skupiny a nabádá je ke zveřejnění své činnosti či k poskytnutí jakýchkoli užitečných návrhů a námětů, které by mohly být představeny prostřednictvím televizní obrazovky. Jejich příspěvky slouží jako inspirace

¹⁹⁷KOVAŘÍKOVÁ, H. Maminko, tatínku, díváte se s nimi? *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 12, s. 8.

¹⁹⁸FRIEDRICHOVÁ, E. Hry pro mladé diváky. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 23, s. 5.

¹⁹⁹Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. ZÁRUBOVÁ, E. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 40, s. 16.

²⁰⁰SOUKUP, K. Piškvorky nám končí, ale... *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 12, s. 12.

²⁰¹KOVAŘÍKOVÁ, H. Děti a televize. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 45, s. 3.

dalším televizním divákům a pionýrským vedoucím, kteří mohou zhlédnuté činnosti napodobovat či ještě více zdokonalovat.²⁰²

Televizní redakce pro děti a mládež tak není uzavřenou institucí, ale snaží se pokrýt všestranné zájmy tak, že umožňuje veřejnosti a dětem promlouvat do své činnosti a podílet se na vytváření svých programů.

3.3.3. OBLÍBENÉ ŽÁNRY

3.3.3.1. ŽÁNROVÁ SKLADBA, JEJÍ (NE)ÚSPĚCHY A CÍLE

Jan Vrabec ve své publikaci o organizaci televizní tvorby z roku 1966 píše o základních nedostatecích, se kterými se tehdejší programová skladba potýkala. Jedná se především o nízkou úroveň programů a slabé působení při budování socialistické společnosti. Vrabec zdůrazňuje potřebu silněji působit například při rozvoji brigád socialistické práce a posilovat výchovu pracujících k socialistické státnosti. O to mají usilovat politicko-zpravodajské pořady. Umělecké programy, především činoherní a operní inscenace, si zaslouží uznání. Větší problém je v tvorbě hudebních, estrádních a zejména zábavných pořadů. Právě zábavné pořady sice sklízí u diváků velkou oblibu, jejich ideová a umělecká úroveň však není dostatečná. Nutné je ale ocenit, že se Československé televizi daří úspěšně bránit vlivům západní hudby na československou mládež. Nermalou kritiku vzbuzují i filmy vysílané Československou televizí. Jsou často odsuzovány za svou nízkou úroveň.²⁰³ Největší míra pozornosti je zaměřena na oblast tvorby pro děti a mládež, která podléhá několika kritériím dělení podle věkové a obsahové vhodnosti.

3.3.3.2. ŽÁNROVÁ SKLADBA POŘADŮ PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Obdivuhodný je především rychlý rozvoj vysílání pro děti a mládež. Pořadům pro děti nelze vytýkat žádné nedostatky ani na umělecké úrovni ani v oblasti výchovného působení. Úspěch mají například **zpravodajské pořady**, doplňující působení školy a pionýrské

²⁰²JANEBA, J. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*, s. 87-88.

²⁰³VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby 1*, s. 4-6.

organizace. K neméně oblíbeným žánrům patří také **cykly soutěžních a populárně-vědeckých pořadů**. Určité výhrady by se mohly vyskytnout k autorům pořadů pro mládež, které zatím nedokážou své výchovné působení naplno uplatnit.²⁰⁴ Výchovné hledisko tedy představuje základnu, od které se odvíjí veškerá programová tvorba. Jeho realizace se řídí nařízenými vydávanými nejvyššími politickými institucemi.

Program pro děti a mládež podléhá stejně jako ostatní programy usnesením KSČ, uvedeným v ideovém plánu programu pro děti a mládež. Ten klade důraz zejména na uměleckou hodnotu pořadů a aktuálnost probírané tematiky. Úkolem pořadů není pouze konstatovat fakta, ale i kritickým a polemickým způsobem rozvíjet u dětí a mládeže tvořivé a samostatné myšlení. Do **umělecké tvorby** patří pořady pro nejmenší děti určené pro přípravu do pionýrské organizace nebo žánr skládaných **pohádkových pořadů** rozvíjejících dětskou fantazii v rozumné míře. Dále jsou zde zahrnuty **dramatické pořady**, které odrážejí aktuální problematiku dětského světa, například téma odchodu ze školy do života či hledání místa ve společnosti. Uměleckou oblast zastupují také **pohádkové hry** vycházející z děl klasických i moderních autorů nebo **loutkové inscenace** orientované na témata boje chudých proti bohatým či inscenace ztvárněné oblíbenými postavami Spejbla a Hurvínka. Do této oblasti jsou řazeny také **literární pořady**, které zahrnují dramatická televizní pásma a **reportáže z oblasti kultury**. Jejich cílem je představovat aktuální knižní produkci a spolupodílet se na utváření vkusu čtenářů. Výtvarná a hudební výchova je dětem připomínána prostřednictvím žánru **umělecko-výchovných pořadů**, které poskytují obraz reálného prostředí sochařských ateliérů, restaurátorských dílen, zpracování kovu a kamenů, grafiky, keramiky či gobelínů. Na poli hudby se jedná o setkání s národními umělci, kteří se proslavili ve světě. V menším zastoupení jsou uváděny **pořady zábavné**, především studiové a přenosové pořady, filmové grotesky, estrády atd. Reportážní pořady se pak dotýkají zejména prostředí vědeckých a kulturních pracovišť nebo oblasti sportovní a rekreační. **Filmové pořady** doplňují uměleckou oblast o zpracování děl významných autorů, například Karla Čapka, Jana Drdy nebo Marie Majerové. V rámci umělecké tvorby jsou také uváděny **pořady publicistické a pohádky na dobrou noc**.²⁰⁵ Bratislavské televizní studio se orientuje na vysílání dramatických útvarů. Jedná se o esteticko-výchovné vysílání, které má poutavým způsobem poskytovat svým divákům poznatky z oblasti umělecké tvorby. Dále pak vysílání umělecké, zahrnující televizní povídku vycházející z literární předlohy, reportážní hru

²⁰⁴ VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby 1*, s. 7.

²⁰⁵ ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Ideový plán programu pro děti a mládež na rok 1964, s. 1-9.

zabývající se společenským děním a původní televizní hru. Náměty těchto typů pořadů vycházejí zejména s děl národních a sovětských autorů.²⁰⁶ Pečlivost, s jako pracovníci televize přistupují k tvorbě pořadů pro děti a mládež, ať už z důvodů politických či výchovných, vede ke vzniku nepřehledného množství pořadů nejrůznějších žánrů.

Žánrová skladba pořadů pro děti a mládež Československé televize patří k nejbohatším v celé Evropě.²⁰⁷ Pestrá nabídka pořadů z různých žánrových oblastí umožňuje každému vybrat si podle svého zájmu a vkusu. K oblíbeným druhům pořadů patří od prvních let televizní inscenace. Brněnská redakce pro děti a mládež, vedená Věrou Mikuláškovou, spolupracuje také s loutkovým divadlem Radost.²⁰⁸ Pod dramaturgií Mikuláškové jsou vysílány pohádky, reportáže, pořady zajímavostí i televizní pásma.²⁰⁹ K tradici brněnského studia patří i pořady soutěžní. Již zmiňované *Piškvorky*, které byly převzaty z pražského studia, zahájily éru tohoto typu pořadů.²¹⁰ Značnou oblibu, a to i v zahraničí, si získaly také **televizní seriály** pro děti a mládež, což dokládá ve své práci o česko-německých koprodukčních seriálech pro děti Helena Srubar²¹¹. Vzhledem k pozitivním ohlasům diváků je sledována obliba různých žánrů, což následně ukazuje pracovníkům televize, kam mají orientovat svoji pozornost.

O žánrovou oblibu pořadů se ve svém výzkumu ze sedmdesátých let zajímala Hilda Holinová. Nejoblíbenějším žánrem podle výzkumu je umělecký a zábavný žánr. Děti nejraději sledují filmy, písničky, televizní hry, inscenované pohádky. Menší oblibu si získaly relace určené dětem a mládeži a přírodopisné pořady. Publicistické a populárně-naučné pořady patří u dětí k pořadům nejsledovanějším.²¹² Filmy představují vůbec nejoblíbenější žánr mezi dětmi a mládeží a jejich obliba s věkem roste. K jejich sledování tíhnou více chlapci než děvčata, která mají většinou raději televizní hry. Písničkové a soutěžní pořady jsou pro děti stejně lákavé, přičemž dívky častěji preferují spíše hudební pořady, což podle Holinové může být dáno také oblibou domácích i zahraničních představitelů popmusic. Známa je také obliba pohádek, zejména těch inscenovaných. Náročnější inscenované pohádky sledují spíše děvčata, zatímco chlapci mají raději jednodušší pojetí pohádek, tzv. pohádky na dobrou noc. U starších dětí roste zájem o náročnější inscenované pohádky. S rostoucím

²⁰⁶ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Ideový plán programu pro děti a mládež na rok 1964, s. 20-22.

²⁰⁷FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 192.

²⁰⁸ČESKÁ TELEVIZE. Televizní studio Brno a SATURKOVÁ, J., ed. a kol. *50 let televizního studia Brno*, s. 18-19.

²⁰⁹Tamtéž, s. 41.

²¹⁰Tamtéž, s. 70-71.

²¹¹SRUBAR, H. *Ambivalenzen des Populären. Pan Tau und Co. zwischen Ost und West*.

²¹²HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 285.

věkem se však zájem dětí o pohádky ztrácí.²¹³ Celkově je pro děti nejzajímavějším žánrem žánr umělecký. O pořady mládežnické, dětské, přírodopisné i publicistické ztrácí děti časem zájem.²¹⁴ Pokud jde o pořadí jednotlivých žánrů, u chlapců dominuje obliba filmů, ale také sportu, který však není řazen mezi pořady pro děti a mládež. U děvčat zaujímají první místo písničky, na druhém místě jsou filmy. Čím jsou děti starší, tím selektivněji přistupují k jednotlivým žánrům a vybírají si pořady podle svého zaměření. Přednost dávají spíše filmům, písničkám a soutěžním pořadům, naopak pohádky, pořady pro děti a mládež přestávají sledovat.²¹⁵ Starší děti mají zájem spíše o dobrodružnější pořady, kovbojky a veselohry.²¹⁶

Lze tedy shrnout, že s věkem dítěte roste i jeho kritický postoj k výběru žánrů pořadů. Mladší děti ocení pohádky, starší mládež se začíná více přiklánět k žánrům pro dospělé. V souvislosti s předchozí kapitolou o tvorbě pořadů a rozdělení podle věkových skupin je možné konstatovat, že starší děti už nevystačí s informační zásobou, kterou jim předkládá pohádka, a vyhledávají obsahy více faktické, korespondující spíše se světem dospělých.

Podle dalších výzkumů, mapujících dlouhodobější trendy ve vztahu mládeže k programové struktuře, zaujímají přední příčky mezi nejoblíbenějšími žánry dramatické pořady, tedy televizní seriály, hrané filmy a původní televizní inscenace. Mladí lidé více preferují dějové pořady, nižší oblibu pak mají nedějové zábavné a soutěžní pořady, pořady přírodopisné, dechovka, magazíny a zpravodajské pořady, vážná hudba. Poslední místo pak patří pořadům vzdělávacím. Naopak pořady publicistické mají své rozsáhlé publikum mezi mladými. Právě tyto pořady hrají důležitou roli při naplňování propagandistických a politickovýchovných cílů. Z obsahového hlediska těchto pořadů sledují mladí diváci raději pořady o konkrétních významných osobnostech než pořady se společenskou a obecnější tematikou. Velkou oblibu sklízí speciální blok pořadů *Televizní klub mladých*. Obecně lze říci, že mladí televizní diváci raději sledují žánry a pořady se zábavným a rekreativním charakterem než pořady informačního a vzdělávacího typu.²¹⁷

O jisté povrchnosti při výběru žánrů hovoří také Oldřich Vančata, který se věnuje výzkumu obliby pořadů u dětí a mládeže. Ti si z programové nabídky vybírají převážně

²¹³Tamtéž, s. 291-296.

²¹⁴Tamtéž, s. 305.

²¹⁵Tamtéž, s. 306-309.

²¹⁶DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 22.

²¹⁷TESÁR, I. K problematice výzkumu vztahu mládeže k televizi a její programové tvorbě. In ŠIMEK, M. *Postavení televize v socialistické kultuře: Sborník statí čs. a sov. autorů*, s. 214-217.

pořady dobrodružné, kriminální a detektivní filmy, pořady lehké hudby a estrády. Pořady populárně-naučné už tolik oblíbené nejsou a nejmenší obliba je registrována opět u operních přenosů, vážné a koncertní hudby. Oblíbené jsou ale televizní inscenace divadelních her, ačkoliv spíše u městských než u vesnických žáků. Vzhledem k jasné převaze rekreačně-zábavných pořadů je třeba vychovávat mladého diváka i k ocenění funkce vzdělávací. V této problematice podle Vančaty má zásadní postavení škola, která má v dětech vytvářet správné sledovací návyky, uplatnitelné i v mimoškolní oblasti.²¹⁸ Zde se opět ukazuje nutnost propojení instituce školy, rodiny a televize.

Pokles zájmu o naučné a literární pořady s narůstajícím věkem dětí zaznamenali také další výzkumníci. Zájem je vysoký u filmů a televizních inscenací. Chlapci pak upřednostňují spíše sportovní relace.²¹⁹

Jednu z předních příček mezi oblíbenými pořady zaujímá hudba. Feldstein podotýká, že s rozvojem masových médií sice roste **hudební žánr** na významu, ovšem pouze jeho zábavná forma. Vážná hudba je na pozici spíše odmítaného žánru a ani úroveň hudební výchovy mládeže neprokazuje už delší dobu jakékoli zlepšení. Přitom právě na hudební vzdělávací pořady pro děti a mládež by měl být kladen velký zřetel.²²⁰

Do pořadů pro všechny věkové skupiny je integrován také výchovný aspekt. Na nejmenší děti se nejlépe zapůsobí pomocí uměleckých pořadů, tedy formou již zmiňovaných maňáskových a loutkových pohádek. Postupně přicházejí na řadu složitější televizní inscenace. K výchově starších dětí přispívají i pořady publicistické. Na významu nabývají i pořady, které organizují mládež a napomáhají její výchově k naplňování všeobecného zájmu (*Vlaštovka*). Další formou nesoucí výchovný aspekt jsou dramatizace literárních děl a televizní adaptace klasických divadelních her. Žádný z pořadů pro děti a mládež však nesmí být ochuzen o zábavné prvky. Výchovné cíle by měly být naplňovány vždy, ale nevtíravým způsobem.²²¹ Pohádkové postavičky představují jednu z možností, jak dosáhnout požadovaného stupně poutavosti.

Podle Jiřího Rotha, šéfredaktora Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež v Praze, je cílem všech pořadů výchova dětí k zájmu o okolní dění, obohacení jejich kulturního života

²¹⁸VANČATA, O. Venkovská mládež a televize. *Socialistická škola*, 1970, roč. X, č. 3, s. 89-90.

²¹⁹ŠIMEK, V. Kolik volného času věnují děti sledování televize? *Učební pomůcky ve škole a v osvětě*, 1970-1971, roč. X, č. 2, s. 24-25.

²²⁰FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 167-169.

²²¹Tamtéž, s. 193-196.

a zdokonalování schopnosti samostatného hodnocení. Pomocí zvířátek je v dětech prohlubován vztah k přírodě, prostřednictvím zábavných pořadů mají děti poznávat nejrůznější obory lidské práce. Ve starších dětech je vychovávána schopnost sounáležitosti v kolektivu a v pionýrské organizaci, pravdomlupnost a tělesná zdatnost. Televizní inscenace pro starší děti se zaměřují zejména na rodinný život a aktuální problémy.²²²

3.3.4. OBLÍBENÉ POŘADY A JEJICH CHARAKTERISTIKA

Během 60. až 80. let vysílala Československá televize řadu pořadů, které se staly běžnou součástí denního pořádku mnoha dětí a mládeže. V době, kdy se televize stávala stále více samozřejmostí, se o svou televizní chvilku hlásily také děti. Televizní relace pro děti byly tolik žádané mimo jiné právě pro svou schopnost děti zaujmout a oslovit. Byly o dětech a pro děti. Tematicky se věnovaly oblasti dětí a jejich aktivit, školy a rodinného života, připravovaly děti na život v tehdejší společnosti, vychovávaly je a poučovaly.

3.3.4.1. TELEVIZNÍ STUDIO PRAHA DĚTEM

Tradice pořadů pro děti a mládež se v pražském studiu Československé televize píše od samého počátku vysílání. Již v prvním roce (od září 1953 do června 1954) je odvysíláno 34 pořadů pro děti. U zrodu dětské tvorby stojí již zmíněná Štěpánka Haničincová, která je zároveň i populární moderátorkou, nebo Jindřich Fairaizl, tvůrce oblíbeného pořadu *Vlaštovka*. Za zdi studia vznikají pořady pro všechny věkové kategorie a oblasti zájmu. Pro nejmenší děti jsou uváděny pořady provázené Štěpánkou Haničincovou *Kouzelná klubka* a *Štěpánčiny korálky* nebo publicistický pořad *Jiskra*. Velké jméno si vytváří právě Fairaizlova *Vlaštovka*, týdeník, na jehož tvorbě a vysílání se podílela všechna studia Československé televize. Jedná se o magazín, který tvoří platformu pro organizování dětí a mládeže za účelem různých společensky prospěšných cílů. Nabádá děti ke sběru surovin, vychovává v nich vztah k tělovýchově a sportu a rozvíjí tvůrčí činnosti. Zároveň děti vede k národnímu uvědomění. K oblíbeným rubrikám patří nejrůznější zábavné scénky a hádanky, ale také informace z kultury a sportu a diskuze k otázkám ze života dětí i pionýrské organizace. Úspěch mají také divadelní inscenace. Vzdělávacím účelům slouží cyklus pořadu

²²²ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

z oblasti polytechniky *Zajímavosti ze světa*, který má děti provést světem výroby a oborů lidské práce. Estetickou výchovu obohacuje pořad o historii hlavního města, *Praha vypravuje*. Pro dospívající mládež je připravován pořad *Zvědavá kamera*, který akceptuje rozmanitost jejich zájmů nebo podobně zaměřený pořad *Mladýma očima*. Dalším zájmovým pořadem rozvíjejícím vkus a estetické cítění je čtrnáctideník *Fotomagazín*.²²³

3.3.4.2. TELEVIZNÍ STUDIO BRNO DĚTEM

Věra Mikulášková, vedoucí brněnského televizního studia, je hlavní osobností, která pro děti zajišťuje oblíbené divadelní inscenace z brněnského loutkového divadla Radost. Děti na obrazovkách mohou sledovat loutkovou hru *Dnes v noci zázraky*, jež se stala prvním dílem brněnského mezinárodního vysílání, nebo hru *Signály z Karakatu* a další.²²⁴ Z dílny brněnského studia vzešly již v první polovině 60. let také pohádky (*Modrá hvězdička*), reportáže nebo televizní pásma (*O malíři a prapodivných věcech*). Nejsou opomenuty ani vzdělávací pořady pro mládež, například seriál pro školní kluby *Neznámé o známém*, který se věnuje zajímavostem z oblasti vědních oborů, nebo seriál *Za školou*, jenž je založen na setkávání s tvůrci pořadů pro děti.²²⁵ Období normalizace a nastávající 70. léta přinášejí změny i do tvorby pro děti. Politický duch doby se promítá i do obsahů určených dětem a mládeži. Pořad z roku 1970 *Pevný bod* o životě V. I. Lenina získává dokonce ocenění. Ani pohádky se nevyhnuly kádrovým nařízením a jejich autoři tak museli z děje například vynechávat nadpřirozené postavy. Největší úspěch studia představuje soutěžní pořad *Piškvorky* z roku 1972, jehož tvůrci jsou i samotné děti. *Piškvorky* se stávají průkopníkem pořadů, do nichž se mohou děti aktivně zapojovat a soutěžit. Stává se inspirací pro tvorbu podobných pořadů, například *Hrajeme si každý den* z roku 1975 nebo *Jiskra chce pohyb* vznikající na přelomu 70. a 80. let.²²⁶

Pozice vzdělávacích pořadů se upevňuje v březnu roku 1984, kdy vzniká nová redakce vzdělávacích pořadů. Vznikají cykly vzdělávacích pořadů pro mládež *Výlety za kulturou*, *Člověk mezi lidmi*, *Generace roku 2000*. Pro budoucí pracující vznikají také pořady o volbě povolání, například *Vybral jsem si dobře*. Vzdělávat mají také pořady o historii *Kapitoly*

²²³FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 192-198.

²²⁴ČESKÁ TELEVIZE. *Televizní studio Brno a SATURKOVÁ, J., ed. a kol. 50 let televizního studia Brno*, s. 19.

²²⁵Tamtéž, s. 41-42.

²²⁶Tamtéž, s. 70-71.

z dějin vědy a techniky, Kapitoly z historie, Klíče k minulosti nebo Dějiny a revoluce.²²⁷ V osmdesátých letech mohou děti sledovat také oblíbené pohádky již v barevném provedení, například *O zakletém hadovi*, *O buchtách a milování* a další. Přichází také soutěžní pořad vědomostního charakteru *Kámen, nůžky, papír*, který je určen pro žáky šesté třídy. Podobný charakter má pak pořad *Kluci a holky z jedné lavice*, kdy mezi sebou soutěží družstva žáků z různých škol. Téma hudebního folkloru a lidových říkanek se objevuje v soutěžním cyklu *Zazpívej, slavíčku*.²²⁸

3.3.4.3. TELEVIZNÍ STUDIO OSTRAVA DĚTEM

Také v ostravském televizním studiu vzniká oblíbený pořad s folklorní tematikou. Lidové písně zaznívají z televizních obrazovek prostřednictvím pořadu *Zpívánky*, jehož tvůrkyně, dramaturgyně, moderátorka a scénáristka Naděžda Urbášková, působí v ostravské televizi od roku 1971. K dalším dílům z dramaturgie Urbáškové patří také moderní pohádky, například *Pohádky šaška Bumbáce*, *Z malované truhly* nebo seriál *O ztracené lásce*.²²⁹ K významnému počínu ostravské televize patří také seriál *Přátelé Zeleného údolí*, jenž popisuje příběh hajného Horyny a jeho kamaráda Pavla Koutného a odehrává se uprostřed beskydské přírody. Na jeho tvorbě, na přelomu 70. a 80. let, se podílejí spisovatel Jaroslav Müller a režisér František Mudra. Tento seriál s poutavým dějem sleduje celá rodina.²³⁰

Pro tvorbu dětských a mládežnických relací je charakteristická jednotná dramaturgie. Na vzniku těchto pořadů nesou podíl všechna studia, která vzájemně spolupracují a doplňují se.²³¹ Jak česká, tak slovenská část Československé televize věnuje dětem a mládeži náležitý prostor. Všechna televizní studia dokážou vzájemnou činností pokrýt rozličné požadavky na výchovné, vzdělávací i zájmové směřování pořadů.

²²⁷Tamtéž, s. 79.

²²⁸Tamtéž, s. 83-84.

²²⁹ŠVIHÁLEK, M. *Padesát let Televizního studia Ostrava*, s. 96-98.

²³⁰Tamtéž, s. 117.

²³¹FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*, s. 198.

3.3.4.4. OBLÍBENÉ POŘADY NA SLOVENSKU

Vysílání pořadů českých a slovenských televizních studií není oddělené, takže na obrazovce se střídají pořady vyrobené českými i slovenskými tvůrci, které mnohdy vznikají společně.²³² Také slovenští diváci mají oblíbené pořady, které poslouchají ve svém jazyce.

Hilda Holinová se ve svém výzkumu z roku 1970 zaměřila na sledovanost některých konkrétních slovenských pořadů pro děti. Zjišťuje, že nejsledovanějším pořadem jsou *Rozlety*, určené starším dětem, dále *Pionierska lastovička*, pořad pro pionýry, který je pod českým názvem znám jako *Vlaštovka*. Třetím oblíbeným pořadem na Slovensku jsou *Mladé obzory*, zaměřené taktéž na mládež. Toto pořadí platí spíše u chlapců, dívky sledují více pořady pro starší mládež, tedy *Rozlety* a *Mladé obzory*. Je to dáno tematickým zaměřením, kdy je věnován prostor populárním hercům a zpěvákům, což je oblíbené téma spíše u dívek. U starší mládeže klesá sledovanost všech těchto pořadů.²³³

Ukazuje se, že děti mají v oblíbě také kreslené pohádky a seriály. Holinová uvádí, že mezi oblíbené dětské pořady se řadí i zahraniční kreslený seriál o dobrodružství dvou myšek *Kiki a Miki*, který sleduje více jak čtvrtina dotazovaných dětí. Popularita tohoto pořadu je podle Holinové dána jeho seriálovou formou a netrpělivým očekáváním dalších příhod. Dalším sledovaným pořadem je německý televizní film *Krupp a Krause*, jehož děj popisoval osudy Kruppova koncernu a osudy jeho zaměstnanců. Pořad měl děti informovat především o historii období tohoto koncernu. Přestože soutěžní pořady děti ve výzkumu oblíbenosti žánrů uváděly jako velmi oblíbené, pořady tohoto druhu *Súboj s pamäťou* a *Pokus pre dvoch* se však umístily na předposledním místě sledovanosti. I u těchto pořadů platí, že starší děti sledují spíše náročnější formu, v tomto případě soutěž *Súboj s pamäťou*. Pro mladší děti je vhodnější druhý z pořadů.²³⁴

²³²MICHALEC, Z. *Teorie a praxe skladby programu Čs. televize*, s. 61-62.

²³³HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*, s. 297-299.

²³⁴Tamtéž, s. 311-316.

3.3.4.5. POŘADY PRO DĚTI A MLÁDEŽ A SOCIALIZAČNÍ EFEKT

Naučné a didaktické prvky jsou součástí pořadů pro všechny věkové kategorie dětí. Jejich prostřednictvím mohou děti nahlédnout do světa blízkého i vzdálenějšího a seznamovat se se skutečnostmi každodenní reality. Nejen vysílání pro děti školou povinné, ale i vysílání pro děti do 7 let má v Československu kvalitní zastoupení, například pořady *Co už umíme*, *Pohádky televizního kotouče*, *Hrajeme si* nebo seriál *O světě kolem nás*, *Pohádkový zeměpis* či cyklus *Je nás pět* o různých druzích povolání.²³⁵ Pořady pro takto malé děti mají být především jednoduché a srozumitelné. Příběh má obsahovat drobné morální poučení, které dětem přináší stálé postavy živých herců nebo loutek. *Pohádkový zeměpis* tak pomáhá dětem pochopit problematiku družnosti a přátelství, pořad *Je nás pět* poukazuje na zajímavé okolnosti reálného světa, například jak se pečou chleba, kde se vyrábí čokoláda, kam putují dopisy nebo co se dělá z mléka. Pořad *Co už umíme*, předkládá dětem návody na jednoduchou a levnou výrobu hraček a ozdob a podporuje tak jejich tvořivou činnost.²³⁶ Děti se mohou učit základním dovednostem ještě před nástupem do školy.

Vysílání pro děti předškolního věku (Vysílání pro nejmenší), nazývané také „mateřinky“, má nejmenší děti vychovávat už v mateřských školách. Už v tomto věku jsou dětem promítány pořady informativní, například pořad *Na co si dneska hrajeme*, který je pedagogy velmi kladně hodnocen, nebo pořady psychologicky zaměřené. Názory vychovatelek a učitelek na náročnost pořadů pro děti předškolního věku se liší podle typu mateřské školy. V jednotřídkách převládá zájem o animované pohádky s jednodušším dějem, ve školkách rozdělených do oddělení je naopak přihlíženo spíše k náročnějším a výchovnějším pořadům. Mezi učitelkami v mateřských školách ale panuje obecná shoda v tom, jakými rysy by se měl pořad pro tuto věkovou skupinu vyznačovat. Především by děj měl být spíše jednodušší a pomalejší a mělo by se dbát na užívání spisovného jazyka. Nezbytné je vymezení vhodnosti z hlediska věku a větší důraz na reálnost prostředí. Ideálním pořadem pro děti předškolního věku je každou neděli vysílané *Studio Kamarád*. Redakce Vysílání pro nejmenší zařazuje do programové nabídky jak pohádky, obsažené například v cyklu *Už nám byly tři* nebo *Bylo nebylo*, tak vzdělávací pořady, například cyklus matematiky pro děti předškolního věku *Jedna dvě, už to jde*. U těchto pořadů vzdělávacího typu oceňují učitelky zvláště souhrnné opakování na konci každého dílu, avšak některé díly

²³⁵DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 19.

²³⁶ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE PRAHA. Volf, M. *Současný stav a perspektivy VDM*, 1966, s. 2.

hodnotí jako příliš náročné. Ukázky ze světa sportu dětem přináší relace *Ahoj děti*, která je mezi nimi oblíbená, přestože se často potýká s výtkami upozorňujícími na nespisovný projev jejího moderátora Petra Nárožného. Pořad z reálného světa práce *Pojďte s námi za mámou, pojdte s námi za tátou* zase své diváky učí vztahu k práci. Významná výročí má dětem vysvětlovat relace *Co to dnes slavíme*, k samostatnosti ve světě dospělých je má připravovat pořad *Poprvé sám*.²³⁷ Významné postavení v televizní tvorbě pro děti má také *Večerníček*, který těm nejmenším z nich signalizuje, že po jeho skončení nastává čas ukládání se k spánku. Tradice večerní pohádky má počátky v roce 1966, kdy se začal vysílat pořad *Kouzelné zrcátko*. Rok poté vzniká *Večerníček*, který však ještě není každodenní záležitostí. Pravidelně každý den je vysílán až od roku 1969 a stává se tak součástí denního režimu dětí. Sedmiminutová pohádka před spaním je většinou animovaná nebo loutková, z klasických nebo papírových loutek, například *Rumcajs*. Některé pohádky mají i hranou podobu, například cyklus *Krkonošských pohádek*.²³⁸ Také *Večerníček* má vykazovat jistou výchovnou hodnotu. Děti se mají naučit samostatně uvažovat a rozlišovat dobro od zla. Prostřednictvím pohádky má být v dětech podněcován smysl pro pravdomluvnost, úcta k lidské práci a ohleduplnost k okolí.²³⁹ O tom, jak je úsilí autorů této krátké pohádky zhodnoceno, vypovídá zájem dětí, které ji nejen sledují, ale se zájmem o ní diskutují v kolektivu vrstevníků v mateřských školách.²⁴⁰

Oblíbeným publicistickým pořadem pro nejmenší děti je *Studio Kamarád*, v jehož rámci je dětem představen hudební cyklus *Veselé písčání*, který seznamuje děti například se základními pravidly hry na zobcovou flétnu. Tato hudebně-pedagogická rubrika může inspirovat rodiče dětí, včetně těch s dýchacími potížemi, pro které je flétna vhodnou zdravotní pomůckou.²⁴¹ Televizní pořady rozvíjejí zájem dětí o hudbu, ale také o další oblasti. Ukazují dětem možnosti, čemu se mohou v budoucnu věnovat.

Důležitý je také **morální aspekt**. Na mnoha pořadech se mohou děti učit rozlišovat dobro od zla, kladné postavy od záporných, což podle Michalce skutečně zvládají. Děti oceňují filmy o odvaze jejich hrdinů, například celovečerní film *Práce* o chlapci působícím v Československém armádním sboru v SSSR, který pomáhal partyzánům. Ceněná jsou také díla o dětech a o lidech, kteří podvádějí, ale dokážou se napravit, například hra *Latka*, nebo

²³⁷KOVAŘÍKOVÁ, H. Mateřinky aneb televize nejmenším. *Československá televize*, 1981, roč. 81, č. 49, s. 8-9.

²³⁸Článek Dobrý večer, děti. *Československá televize*, 1979, roč. 79, č. 43, s. 4.

²³⁹ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

²⁴⁰Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. BAKALÁŘOVÁ, D. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 8, s. 16.

²⁴¹Článek Veselé písčání. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 13, s. 8-9.

příběhy o dětech a zvířatech, film *Trápení*. K oblíbeným tématům patří také touha po bohatství, která špatně skončí, například *Ostrov pokladů*, nebo film *Májové hvězdy* o přátelství mezi československými a sovětskými lidmi.²⁴² **Morální tematika** má důležité poslání také v **pořadech pro mládež**. Typickým a velmi populárním pořadem je dvakrát do měsíce uváděný cyklus *Zvědavá kamera* nebo bratislavský magazín *Mladýma očima*.²⁴³ Právě *Zvědavá kamera* je charakteristická tématy o sociální spravedlnosti, demokracii, náboženství, zločinnosti, lidských vztazích, pravdě a lži, přátelství a hrdinství.²⁴⁴ Jedná se o pořad, který dokáže oslovit mladé lidi natolik, že ho pojmu za svůj. Jediným jeho nedostatkem je nepravidelnost, s jakou přichází na televizní obrazovky.²⁴⁵ Je specifický také tím, že mnoho jeho témat není zaměřeno výhradně na mládež, ale je určeno také dospělým divákům. Proto musí jeho redakce přísně dbát na zachování pedagogické metodiky při jeho tvorbě.²⁴⁶ Při řešení aktuálních společenských problémů má pořad spolupracovat s autoritami v daném oboru, které vysloví svůj odborný názor, nebo s osobami, kterých se daný problém přímo týká. Jedná se například o téma útěku na Západ, ke kterému se vyjadřují nejen mladí lidé, kteří se o útěk pokusili nebo se vrátili, ale i jejich rodiče, učitelé a vychovatelé.²⁴⁷

Morální aspekt a otázka dobra a zla je dětem předkládána také prostřednictvím filmových a inscenovaných pohádek. Dobrodružná pohádka podle románu Marka Twaina *Princ a chudšas* vypráví o klasickém vítězství dobra nad zlem, což připomíná svým pozitivním koncem také výpravný sovětský film *Mrazík*. Loutková hra *Kocour v bačkorách* pak pojednává o lenosti a sobectví, dalších negativních lidských vlastnostech.²⁴⁸ Také lidové pohádky poukazují na konečné vítězství spravedlnosti, například pohádky *Zlatovláska*, *Zbojník Ondráš* a *Poklad krále Davida*.²⁴⁹

Odvaha a schopnost napravit se, stejně jako vědomí, že peníze a bohatství nejsou vše a že podvádět se nemá, je dětem a mládeži vykreslováno na příbězích a osudech hrdinů. Obliba dějových žánrů, které své diváky oslovují atraktivními zápletkami, je tak pro tvůrce odesílající toto poselství dětem a mládeži velmi příhodná.

²⁴²MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 27-29.

²⁴³Tamtéž, s. 50.

²⁴⁴DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 27.

²⁴⁵HAJNÁ, D. Cesta k mladému divákovi. *Československá televize*, 1969, roč. 69, č. 24, s. 2.

²⁴⁶ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE PRAHA. Volf, M. *Současný stav a perspektivy VDM*, 1966, s. 8.

²⁴⁷VYSÍLÁNÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ ČS. TELEVIZE. *Návrh, jak zvýšit účinnost televizního působení na mládež*, 1965, s. 5-6.

²⁴⁸VYSÍLÁNÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ. Dětem, Vánoce v televizi pro děti. *Československá televize*, 1971, roč. 71, č. 52, s. 12.

²⁴⁹ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

Morální výchova a každodenní problémy mají být probírány také v pořadu určeném pro **společné sledování dětí a jejich rodičů**, *Maminko, tatínku, dívejte se s námi!*, jehož dramaturgyní je významná osobnost tvorby pro děti a mládež, Štěpánka Haničincová. Pořad otevírá otázky o reálných životních událostech, jako jsou drobné krádeže, vady řeči, život mimo rodinu, citové vydírání či vztah k domácím zvířatům. Poukazuje na chybné jednání dětí i dospělých a přitom se snaží na danou situaci nahlížet z pozice dětí, které jsou součástí pořadu. Zásadní je také zapojení názorů odborné autority, psychologů, pedagogů, logopedů a dalších. Cílem pořadu je vychovávat v dětech schopnost poradit si v podobných situacích i ve skutečném životě.²⁵⁰ Součástí dopoledních víkendových pásem pro mladší děti jsou pak tematicky podobné pořady *Rodiče mi nerozumějí*, *Modrý telefon* nebo *Táto, máš chvíli čas* a pro starší děti určený pořad *Signály*, zabývající se vzájemným porozuměním v rodině, mezilidskými vztahy a vztahy ke společnosti, prvními láskami a obecně citovou a estetickou linií výchovy nejen v socialistických, ale i v kapitalistických a rozvojových zemích.²⁵¹

Výchovný, ale zároveň **zábavný charakter** má pořad *Malý televizní kabaret*. Jitka Molavcová společně s Josefem Dvořákem vedou děti prostřednictvím humoru k dodržování pravidel slušného chování. Právě prvek humoru je významným komponentem výchovných pořadů.²⁵² Pořad má děti vést ke správnému společenskému chování. Předkládá jim návod, jak správně stolovat, jíst nebo jak se chovat na návštěvě. Zabývá se také otázkou vkusu a výběru volnočasových zájmů.²⁵³ Z oblasti etiky čerpá své náměty také měsíčník *Jiskra* nebo pořad *Kolik to stojí?*, který je zaměřen na vztah dětí k penězům, problematiku přátelství nebo žalování.²⁵⁴ Tyto a další pořady tedy zábavnou formou ukazují dětem, co je vhodné a co nikoliv.

Podstatnou složkou výchovných praktik televizních pořadů pro děti a mládež je také **oblast politická**. Televize a její náplň hraje neopomenutelnou roli při formování světového názoru a rozvíjení pracovní a morální výchovy mládeže, při obohacování vědomostního rámce, politického a kulturního rozhledu. Prostřednictvím televizních pořadů je k dětem promlouváno a dětem nasloucháno. Tuto funkci dětského důvěrníka plní chvályhodně pionýrský magazín *Vlaštovčí zpravodajství* nebo *Vlaštovka*, která dětem napomáhá při vytváření názorové orientace a přípravě na zvolené povolání. Podobně se této tematiky dotýká

²⁵⁰KOVAŘÍKOVÁ, H. Maminko, tatínku, díváte se s nimi? *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 12, s. 8-9.

²⁵¹KOVAŘÍKOVÁ, H. Víkend s televizí. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 46, s. 8-9.

²⁵²Článek je součástí rubriky Představujeme vám. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 44, s. 13.

²⁵³Článek Malý televizní kabaret. *Československá televize*, 1977, roč. 77, č. 42, s. 12.

²⁵⁴ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Ideový plán programu pro děti a mládež na rok 1964, s. 2.

také publicisticko-zábavný týdeník *Televizní klub mladých*. K důslednějšímu ideově-výchovnému působení má televize přispět pomocí speciálních moderovaných pásem, zařazených do sobotního a nedělního dopoledního vysílání pro děti. Tímto způsobem upevňuje televize vztah dítěte k rodině, škole a k pionýrské organizaci. Struktura těchto pásem sestává mimo jiné z magazínů *Vlaštovčí zpravodajství* a *Vlaštovka*, které jsou speciálně uzpůsobeny k plnění těchto výchovných úkolů. Své místo zde má také *Televizní klub mladých*, jehož hosté působí jako přední aktivisté SSM (mladí poslanci, vedoucí BSP²⁵⁵ a mládežnických kolektivů nebo vedoucí PO SSM²⁵⁶). Pořad je zaměřen na rozvoj tvořivé a aktivní práce dělnické a zemědělské mládeže v rámci plnění cílů plánovaného hospodářství. Témata pořadu vycházejí z oblasti práce, sportu, kultury nebo vědeckotechnického rozvoje. Na televizní obrazovky však přicházejí také speciálně tematicky zaměřené výroční pořady, například cyklus k 60. výročí založení KSČ. Opět se zde setkáváme s apelem na rozvoj morálně hodnotných lidských vlastností, čestnosti, poctivosti, obětavosti a pracovitosti. Vyzdvižována je i odvaha, kázeň a kolektivismus. Odsuzovány jsou naopak projevy maloměšřáctví, lajdáctví, lhostejnosti a spotřebního způsobu života.²⁵⁷ *Televizní klub mladých* má znázorňovat vzorový klub podněcující a vybízející k činnosti klubů SSM. Kromě zmiňovaných témat má představovat také úspěchy z přehlídek a soutěží SSM.²⁵⁸ Mimo tato striktně výchovná témata se *Televizní klub mladých* orientuje i na široký záběr témat z rozmanitých oblastí společenského dění. Odkrývá dětem například prostředí cirkusové manéže a představuje jim živého tygra.²⁵⁹ Jeho tvůrci, moderátoři i hosté se snaží zábavnou, ale přitom poučnou formou přistupovat k celospolečenským jevům z nejrůznějších oblastí, jako jsou otázky vnitřní i zahraniční politiky, výstavba společnosti, veřejná činnost nebo ochrana životního prostředí. V rámci pořadu jsou vysílány písničky, reportáže, besedy a setkání se zajímavými lidmi. Na tvorbě pořadu se podílí všechna studia Československé televize.²⁶⁰

Mimo tyto uznávané pořady vysílá televize relaci přibližující **vztah mládeže a dospělých**. Pořad nazvaný *Rozhovory dvou generací* se soustředí na témata o odpovědnosti, o trestné činnosti mládeže nebo o problémech pracovní morálky.²⁶¹ Podíl na jeho realizaci má pražské, brněnské, ostravské i bratislavské studio. Každé z nich klade důraz na jiný okruh témat.

²⁵⁵Brigáda socialistické práce

²⁵⁶Pionýrská organizace Socialistického svazu mládeže

²⁵⁷BATRLA, L. Televize a mladá generace. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 36, s. 3.

²⁵⁸ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

²⁵⁹FOUSTKA, I. Tygr v manéži. *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 11, s. 12.

²⁶⁰DANIELOVÁ, E. Televizní klub mladých. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 45, s. 9.

²⁶¹ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

Bratislavské studio je zaměřené na problematiku zemědělství, ostravské nahlíží na téma fluktuace a téma pracovních sil, brněnské studio otevírá témata morálky a rodinných problémů.²⁶² Televize se snaží, aby pořady, vedoucí mladé diváky k porozumění starším generacím nebyly upozadňovány, proto jim věnuje náležitou pozornost.

Dalším tématem z okruhu politického zaměření je například téma pohlížející na osudy generace, která se v roce 1948 účastnila staveb mládeže a brigád, nebo témata týkající se budoucnosti.²⁶³ Magazín *Mladýma očima* má přispívat k politické a ideové orientaci mládeže, zároveň má však poskytovat nezkrácený pohled na svět a lidské problémy. Jeho cílem je napomáhat mladým v rozpoznání skutečných hodnot, v rozlišení vkusu od nevkusu. Ani zde nemá chybět téma o odvaze, cti a hrdinství. Pořad je koncipován tak, aby neposkytoval pouze strohé informace, ale aby do svých diskuzí aktivně zapojoval i mladé diváky. Proto na veškeré diskutované problémy nahlíží optikou mládeže.²⁶⁴ Zabývá se například tématem zapojení mládeže do řízení ekonomiky, vědy a kultury, jejich účastí na exportních zakázkách či problémy socialistické integrace. Rozebírána jsou také témata postavení ženy ve společnosti a v manželství, účast na výstavbě hlavního města, role hromadných sdělovacích prostředků nebo levicové hnutí mládeže v západní Evropě a podíl mládeže na tvorbě kulturních hodnot.²⁶⁵ Ideový plán pro vysílání pořadů pro děti a mládež stanovuje některá konkrétní témata, která mají být v rámci budovatelského zájmu tímto magazínem pokryta. Jedná se o téma východoslovenských železáren a přípravy kádrů pro tento kombinát, o téma výstavby železničního uzlu v Košicích. Dále má být zmíněna problematika organizačních, morálních a politických problémů kolem staveb mládeže a problém spolupráce mládeže ze Slovenska a z Čech nebo otázka kvality práce.²⁶⁶

Relace pro děti a mládež mají své diváky vést nejen ke slušnému chování, ale také **k pohybu a fyzické zdatnosti**. Tomuto účelu slouží **soutěžní pořady**, mezi nimiž si získává značnou přízeň pořad *Piškvorky*, později vystřídán relací podobného zaměření *Jiskra chce pohyb*. Žáci rozdělení do dvou družstev zde soutěží v deseti disciplínách, spočívajících ve skoku přes švihadlo, štafeti či řešení hlavolamu. Hlavním úkolem pořadu je vést děti k pohybovým aktivitám a podnítit je k navrhování a realizaci vlastních skupinových

²⁶²Článek Úterní obrazovka mladých. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

²⁶³VYSÍLÁNÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ ČS. TELEVIZE. *Návrh, jak zvýšit účinnost televizního působení na mládež*, 1965, s. 5-6.

²⁶⁴KOVAŘÍKOVÁ, H. Dívat se na svět mladýma očima. *Československá televize*, 1972, roč. 72, č. 34, s. 3.

²⁶⁵ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

²⁶⁶ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Ideový plán programu pro děti a mládež na rok 1964, s. 23.

sportovních soutěží.²⁶⁷ Ke sportu má vybízet také pořad *Na značky!*, který je připraven speciálně pro nácvič na Československé spartakiádě. Tento pořad je cenným pomocníkem pro cvičitele i cvičence, kterým pomáhá rychleji si osvojit spartakiádní sestavy.²⁶⁸ K pohybovým a tvořivým činnostem mají vybízet **pořady speciálně tvořené pro pionýry**. Výše zmiňovaný týdeník *Vlaštovka* je určen pionýrům, týdeník *Plamínek* mají sledovat jiskry a budoucí pionýři. Oba pořady vycházejí z koncepce ÚV SSM o Výchovném systému PO. *Vlaštovka* se na televizních obrazovkách objevuje již od roku 1958 a je nejstarším publicistickým pořadem pro děti. Původně byla vytvořena jako speciální program navíc k poctě XI. sjezdu KSČ. Rostoucí sledovanost rychle přiměla jeho autory přetvořit tehdejší čtrnáctideník na týdeník, vysílaný od roku 1961. Pořad velmi účinně propaguje pionýrskou činnost prostřednictvím reportáží z celé republiky. Podobně také *Plamínek*, vysílaný od roku 1974, sklízí nemalou oblibu u dětí předškolního věku, jisker, mladších pionýrů i u jejich vedoucích. Je tvořen speciálními rubrikami pro děti od 6 do 9 let, které však nemají stálý obsah a formu. Jedná se například o okénko dětí s nadprůměrným talentem v nějaké činnosti, ukázky z tvorby pro děti, upoutávky na akce a celostátní soutěže pro jiskry a mladší pionýry, návrhy na nejrůznější hry a aktivity do kluboven i do přírody, ukázky ručních prací, výroby hraček, dárků nebo přehlídky dětských pěveckých souborů, lidových škol umění. Dále jsou dětem představovány výsledky lidské práce prostřednictvím exkurzí do závodů a továren, postřehy z cest oddílů a ukázky ze života dětí v zahraničí nebo ukázky ze života pěstitelské a chovatelské činnosti pracovníků zoologických zahrad.²⁶⁹ Hlavním cílem těchto pionýrských pořadů je vychovávat v mládeži cit pro odhalování a odstraňování nedostatků ve společnosti, v jejich životě a v jejich organizaci. Mládež se má aktivně podílet na budování a upevňování materiálně-technické základny socialismu, na propagování dobrých příkladů podílením se na rozvoji a pomoci hospodářství například sběrem surovin, zkrášlováním okolí, šetřením státního majetku, výsadbou sadů a lesů či stavbou hřišť. Mládež má být tedy vedena zejména ke společensky prospěšným činnostem, k plnění povinností, ke kolektivnímu cítění, popřípadě i k hrdinství.²⁷⁰ Takovéto pořady vybízející k aktivitám mnoha druhů dokazují, že televizní vysílání se skutečně pokouší své diváky vést spíše k činorodému přístupu než k pasivnímu sledování.

²⁶⁷ SOUKUP, K. Piškvorky nám končí, ale... *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 12, s. 12.

²⁶⁸ Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. STUCHEL, V. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 19, s. 16.

²⁶⁹ JANEBA, J. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*, s. 85-89.

²⁷⁰ ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Ideový plán programu pro děti a mládež na rok 1964, s. 15-16.

Televize se svými pořady tedy snaží zapůsobit na malé i starší diváky nejen zajímavými náměty a tématy jednotlivých pořadů, ale snaží se v nich probouzet například zájem o sport, o nejrůznější společensky prospěšné činnosti, o přírodu a další. Děti a mládež se zapojují i do spolupráce s televizí, mladší děti kreslí a posílají do redakcí své obrázky, starší děti návrhy a dotazy z oblasti vědy a techniky, například do pořadu *Víš, co nevíš*. K aktivní účasti v soutěžích vybízí pořad *Vlaštovka*. Zdeněk Michalec uvádí jako příkladný vzor gymnastku a olympijskou vítězku Věru Čáslavskou, kterou ke sportu přivedl právě pořad Československé televize s Evou Bosákovou.²⁷¹

Část pořadů slouží výhradně ke **vzdělávacím účelům** nebo mají čistě **informační charakter**. Poskytují informace o cizích zemích formou cestovatelských a dobrodružných pořadů. Mezi nejoblíbenější patří pořad o Hanzelkovi a Zikmundovi nebo cestovatelský seriál *Kamera na cestách*. Vysílají se také pořady z různých oblastí zájmových aktivit, pořady o sportu, zvířatech, vědě a technice.²⁷² Informace z kulturní sféry přináší televizní měsíčník *Metronom*. Tento kulturně-politický magazín pro děti a mládež si klade za cíl informovat dvanácti až sedmnáctiletou mládež o nejrůznějších kulturních událostech, výstavách knih, obrazů a ilustrací a přibližovat jim umělecké úspěchy recitačních, pěveckých či divadelních pionýrských souborů.²⁷³

Vzdělávací charakter mají **naučné pořady pro mimoškolní doplnění a obohacení znalostí**. Jedná se především o jazykové kurzy či pořady o matematice a dalších vědách.²⁷⁴ Mnohé z těchto pořadů poskytují znalosti atraktivním způsobem, a proto je o ně velký zájem. Naučné pořady poskytují informace z oblasti astronomie a astrofyziky, například pořad *Okna vesmíru dokořán* nebo *Hlubiny vesmíru*. Další vědní disciplíny pak přibližují pořady *Věda pro praxi* či *Laboratorium*.²⁷⁵ Některé vzdělávací pořady mají žákům poradit při jejich rozhodování o dalším studiu a nabádat je ke studiu oborů, o které není tak vysoký zájem. Například cyklus vzdělávacích pořadů *Směr studia – technika* má žáky nalákat ke studiu technických oborů. Odborníci z oblasti techniky provádí diváky studiem na vysokých školách a snaží se v nich probudit kladný vztah k této vědní oblasti. Pořady tohoto typu mají učňovskou mládež především podněcovat k zamyšlení nad společenskými otázkami a nad

²⁷¹MICHALEC, Z. *Dítě a televize*, s. 25.

²⁷²DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*, s. 28.

²⁷³ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.

²⁷⁴ROTH, J. Co přinese letos televize dětem. *Československá televize*, 1972, roč. 72, č. 10, s. 3.

²⁷⁵DAMELOVÁ, E. *Vzděláváme se s televizí? Československá televize*, 1984, roč. 84, č. 28, s. 9.

tématem vztahu dělníka k práci.²⁷⁶ Oblast vzdělání má významný podíl v celé programové skladbě.

Pořady, které Československá televize přináší, mají vychovávat a vzdělávat nejen děti, ale i jejich rodiče k tomu, aby své děti dokázali kvalitně připravit do života. Proto se Hlavní redakce vzdělávacích pořadů obrací také směrem k rodičům a zařazuje do programu i **pořady, jež se věnují otázkám rodinných problémů**. Jedná se o pořad *Děti mezi námi* z roku 1972 nebo mladší seriál *Děti a náš svět*. Tyto pořady jsou určeny rodičům a dalším vychovatelům a zabývají se tématem dětí, mládeže a jejich výchovy. Významně tak přispívají do výchovného systému, ačkoliv spíše zábavnou a odlehčenou formou, a to i díky tomu, že pořadem provází herec Otakar Brousek.²⁷⁷ Původním záměrem pořadu *Děti mezi námi* mělo být však ještě širší zapojení rodičů do probíraných témat, například i prostřednictvím vydávání rozšiřujících příruček ke každému dílu pořadu nebo organizací rodičovských klubů při kulturních domech a školách.²⁷⁸

3.3.4.6. PAN TAU, ARABELA A DALŠÍ OBLÍBENÉ SERIÁLY

Významné místo v televizním programu patří také zábavné formě pořadů, především **seriálům pro celou rodinu**. I tyto pořady přinášejí, ačkoli spíše odlehčenou formou, svému publiku mnoho často nevědomých a na první pohled neidentifikovatelných ideologických odkazů.

Oblíbeným pořadem náležícím do této žánrové linie je seriál *Pan Tau*. Pohádková postava muže s buřinkou vstupuje na televizní scénu v režii Jindřicha Poláka a brzy si získá své publikum. Na jeho vzniku se podílí Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež ve spolupráci se dvěma zahraničními partnery. Seriál je určen pro celou rodinu a svými zábavnými prvky a kombinací reálna s nadpřirozenem má spíše charakter komedie.²⁷⁹ Režisér Jindřich Polák spolu se scénáristou Otou Hofmanem spolupracují na tvorbě tohoto seriálu s dětskou skupinou státního filmu na Barrandově, s Thalia Film Vídeň a s německou televizí. Z jejich

²⁷⁶ŠEBRLOVÁ, V., VALTROVÁ, O. Československá televize mladým. *Československá televize*, 1977, roč. 77, č. 38, s. 2-3.

²⁷⁷SYNKOVÁ, M. Děti a náš svět. *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 21, s. 3.

²⁷⁸KOVAŘÍKOVÁ, H. Děti mezi námi. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 29, s. 3.

²⁷⁹FOUSTKA, I. Pan Tau se vrací. *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 26, s. 4.

vzájemné spolupráce vzniká jeden z nejpůvodnějších seriálů na československé i zahraniční televizní scéně.²⁸⁰

Aspekt vítězství dobra nad zlem se objevuje také v seriálu *Arabela*. Seriál Miloše Macourka a Václava Vorlíčka spojuje podobně jako *Pan Tau* prvky reálného světa se světem pohádkovým. Příběh má zároveň uvádět do kontrastu svět technologií a svět životního prostředí. Na protikladu těchto dvou odlišných světů chtějí autoři poukázat na technickou přesycenost světa reálného, který by měl techniku využívat jen pro konání dobra.²⁸¹ Pohádkový seriál vzniká v Hlavní redakci vysílání pro děti a mládež, která na jeho tvorbě spolupracuje se západoněmeckou televizí (WDR) z Kolína nad Rýnem. Proto musí být jeho obsah vytvořen tak, aby byl srozumitelný československým i německým divákům. Do děje jsou vsazeny nadpřirozené postavy s mezinárodní povahou, například sedm trpaslíků. Naopak postavy specificky české, například vodník, musejí být vyloučeny.²⁸²

Taťana Rysová, odborná asistentka Kabinetu dětské literatury a literární výchovy Pedagogického ústavu J. A. Komenského Československé akademie věd, hodnotí seriál jako „velmi zdařilý příklad využití specifických televizních prostředků v souladu se zásadami působení na mladou generaci. Je to dílo prosáklé životností, je tu dobro a zlo, moderní jazyk, současné problémy dnešních lidí, mezilidské vztahy atd., a to vše ve vyvážené formě.“²⁸³

Ze spolupráce Miloše Macourka a režiséra Václava Vorlíčka pochází také další oblíbený seriál *Létající Čestmír*, který stejně jako *Arabela* vzniká v koprodukcii se západoněmeckou televizí a pojednává o postavách vyznačujících se negativními lidskými vlastnostmi.²⁸⁴

Známým seriálem, vysílaným i v Československé televizi, je polský seriál *Čtyři z tanku a pes*, který sklízí obdiv i v Sovětském svazu. Popisuje příběhy tankistů polské lidové armády, kteří bojují společně se sovětskou, běloruskou a ukrajinskou armádou za svobodu Polska.²⁸⁵

²⁸⁰KALOUS, M. Dobrý den, pane Tau! *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 14, s. 5.

²⁸¹Článek Zlatá vánočka pro Arabelu. *Československá televize*, 1981, roč. 81, č. 9, s. 13.

²⁸²HOMOLOVÁ, M. *Arabela*. *Československá televize*, 1979, roč. 79, č. 49, s. 5.

²⁸³Článek je součástí rubriky Řekli o televizi. RYSOVÁ, T. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 43, s. 16.

²⁸⁴RAISEROVÁ, N. Miloš Macourek. *Československá televize*, 1984, roč. 84, č. 9, s. 14.

²⁸⁵SURUZOVÁ, A. Čtyři z tanku a pes. *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 40, s. 5.

3.3.1.2. SHRNUTÍ

Kapitola o pořadech pro děti a mládež nabízí pohled na některé významné pořady a jejich charakteristiku. Československá televize musí při realizaci svých pořadů pro děti a mládež dbát na několik aspektů. Malí i dospívající diváci tvoří specifickou skupinu publika, kterou je potřeba vzdělávat, vychovávat, ale především zaujmout zajímavými televizními obsahy. Aby mohl pořad naplňovat své výchovné, vzdělávací, socializační či propagandistické cíle, musí diváka nejprve bavit a zajímat. Před pracovníky televize tak nejprve stojí nelehký úkol oslovit svého diváka. Nutností se stává pečlivá diverzifikace všech pořadů podle věku dětí a podle jejich výchovného a pedagogického záměru. Československá televize nabízí rozmanitý výběr relací od pohádek pro nejmenší diváky a inspirativních rubrik pro pionýry až po mládežnické bloky. Témata pořadů mají široký záběr od otázky dobra a zla, lenosti a pracovitosti až po složitější problematiku kriminality a mezilidských vztahů. Televize má v divácích vzbudit zájem o nejrůznější oblasti lidského života. Vztah ke sportu, přírodě, ke kultuře, vědě a technice je pěstován a rozvíjen pomocí pestré škály pořadů, které mají nejen informovat, učit, vychovávat, ale i podněcovat k samostatné tvůrčí činnosti. Osobnosti promlouvající denně z televizních obrazovek se stávají společníky i rádci, napomáhají studentům ve výběru dalšího studia či povolání, odpovídají na složité společenské otázky. Všestranná nabídka pořadů umožňuje každému divákovi zvolit si podle svého vlastního vkusu. Přestože ani v pořadech pro děti a mládež nesmí být opomenuty ideově-výchovné rysy, slouží tyto pořady svým divákům jako užitečné pomůcky a zdroje poznání.

4. ZÁVĚREČNÁ INTERPRETACE

V závěrečné části práce budou interpretována výsledná zjištění o socializačním (výchovně-vzdělávacím) působení pořadů pro děti a mládež. Poznatky z předcházejících tří částí o postavení hromadných sdělovacích prostředků, o roli televize jako výchovného nástroje a o pořadech pro děti a mládež a jejich cílech budou zhodnoceny ve výsledném přehledu. Z dílčích zjištění bude sestaveno schéma vypovídající o sledované problematice.

4.1. HROMADNÉ SDĚLOVACÍ PROSTŘEDKY A JEJICH POZICE V ŽIVOTĚ DĚTÍ A MLÁDEŽE

Význam masových sdělovacích prostředků je zdůrazňován zejména v souvislosti s jejich vlivem na děti a mládež. Je to logické vzhledem k tomu, že tato skupina populace má mnohem snazší přístup k médiím než generace před nimi a navíc je obecně známo, že je nejnáchylnější k podléhání vlivům působícím v jejím okolí. Masovým médiím je připisována schopnost formovat národní vědomí společnosti, na kterou mohou intenzivně působit písmem, obrazem i mluveným slovem. Zvláště děti a mládež jsou nejvíce ohroženou skupinou, která si teprve vytváří svůj světonázor na základě vnějších okolností. Proto se o hromadné sdělovací prostředky poté, co se stávají dostupné prakticky všem, začínají zajímat vyšší politické sféry, které v nich vidí hrozbu, ale i mocenský prostředek. Nutná regulace mediálních obsahů předkládaných této skupině diváků zajišťuje, aby byla jejich pozornost orientována žádoucím směrem. Veškeré výsledky práce zaměstnanců médií musejí být v souladu s politickým režimem a povahou společnosti. Média mohou na děti a mládež působit přímo obsahem specificky tvořeným pro jejich věkovou skupinu nebo také obsahem, který není určen přímo jim, a tudíž může mít škodlivé dopady na jejich vývoj. Úkolem médií je vychovávat v generaci budoucích pracujících pozitivní vztah k socialistické společnosti a jejím idejím. Zároveň má být znemožněno pronikání nežádoucího obsahu, zejména z médií západních zemí. Mohutný potenciál hromadných sdělovacích prostředků po jejich rozšíření nelze podceňovat a měly by být zahrnuty do systému vzdělávání a výchovy. Na tom se shoduje řada odborníků z mnoha oblastí a oborů. Hromadné sdělovací prostředky zaujmají významné místo ve volném čase dětí a mládeže, na což by měl být brán zřetel. Informace předkládané médií mohou znamenat nebezpečí, ale také vhodný didaktický nástroj. Mohou podkopávat

snahy o budování socialistické společnosti, zároveň však mohou sloužit jako mocný propagátor jejích idejí. Ačkoli ve společnosti zaznívají názory o možném ohrožení autoritativní moci školy jako hlavního nositele a zprostředkovatele vzdělání, rostoucí vliv médií není možné zastavit a je potřeba s nimi počítat. Ve většině případů platí shoda v tom, že význam hromadných sdělovacích prostředků jako vlivného socializačního činitele by neměl být přehlížen, ale naopak zdůrazňován. Hlavní zbraní médií je jejich rozšíření a atraktivní způsob předávání informací, čímž se stávají významným konkurentem mnohdy nezáživné školní výuky. Z obavy před nesprávným uchopením mediálních informací je kladen důraz na jejich začlenění do systému výuky a do školních osnov. Pokud by školy a vzdělávací systém celkově bránily začlenění hromadných vzdělávacích prostředků do svých osnov, hrozilo by, že žáci, kteří k nim mají přístup téměř kdykoliv ve svém volném čase, si jejich obsahy budou vykládat vlastním, mnohdy kontraproduktivním způsobem. Současně se objevují také kritické ohlasy především z řad psychologů a sociologů, kteří se obávají pasivního přístupu dětí a mládeže k takovému způsobu přijímání informací. Kritizovány jsou také školy, jež nedokážou dostatečně využít přínos hromadných sdělovacích prostředků pro rozvoj výuky.

4.2. TELEVIZE V KONTEXTU VÝCHOVY

Za nevlivnější hromadný sdělovací prostředek je považována televize, která je v dané době médiem nejmladším, avšak velmi rychle se rozvíjejícím. Z kolektivního sledování v raných dobách televizní historie se přechází ke sledování individuálnímu a rozšiřování televizního obsahu dává možnost výběru podle vlastního vkusu. Televize je v daném období médiem moderním a velmi vyhledávaným. Již po svém rozšíření získává televize velkou oblibu a stává se součástí denního režimu každé rodiny. Jako jediné médium také dokáže působit slovem, obrazem, zvukem i hudbou a zasahuje tak svého diváka nejintenzivněji. Její názornost a schopnost přenášet autentické informace je náležitě ceněna. Proto se o televizi velmi brzy začíná hovořit v souvislosti se vzdělávací funkcí a velká část vysílaných obsahů je určena přímo dětem a mládeži.

Častým tématem se stává distinkce mezi televizním vysíláním v socialistických a kapitalistických zemích. Západní kapitalistické televize jsou odsuzovány za malou či dokonce žádnou regulaci vysílaných obsahů, které tak mohou mít nepříznivý vliv zejména na děti a mládež. Často se objevují úvahy o škodlivosti západní televize, která nedbá vymezení

svých obsahů podle vhodnosti a vysílá především za účelem zisku. Kapitalistický způsob smýšlení je v Československu obecně vykreslován jako něco nepatřičného. Televize dbá na to, aby vychovávala národ kolektivně smýšlející a pracující v zájmu celé společnosti. Spotřební způsob života je důrazně odsuzován a zavrhován. Bohatství a peníze jsou zobrazovány jako něco, co člověka žene spíše do záhuby. Podstatnější je rozvoj a budování pevné společenské základny. Ani pečlivá kategorizace pořadů podle věku však nemusí zajistit, že děti nebudou sledovat pořady pro ně nevhodné. Podle některých názorů mohou televizní obsahy negativně působit na děti a mládež v kterékoli společnosti, pokud nejsou dostatečně regulovány. Mnoho diskuzí se zaměřuje také na definování poslání televize v dané společnosti. Socialistická televize se sama hlásí k roli agitátora a organizátora společnosti a jasně tak udává směr svého zájmu. Kapitalistická televize je založena spíše na tvorbě zábavných obsahů a naplňování podnikatelských cílů. Avšak mocný vliv tohoto média je podle některých odborníků využíván k propagandistickým účelům a k upevňování společenské povahy jak v zemích socialistických, kde je televize ve vlastnictví státu, tak v zemích kapitalistických, kde je televizní vysílání vnímáno jako podnik. Navzdory tomu je západním televizím vytýkána povrchnost a názorová nevyhraněnost.

Československá televize má jasně definovanou svoji společenskou pozici a taktéž tvorba pro děti a mládež podléhá striktním pravidlům. O kvalitě československé televizní produkce svědčí mnohá ocenění a uznání i zahraničními tvůrci. Pracovníci televize však musejí za všech okolností respektovat politická nařízení. Televize je vedena a regulována Komunistickou stranou Československa, která řídí veškerou její činnost. Význam televize je primárně politický, jejím úkolem je šířit a upevňovat politickou ideologii. Programová skladba musí být pečlivě propracována v souladu s Ideově tematickým plánem. Zároveň musí být tato ideologie zakotvena do obsahů, které budou pro děti a mládež poutavé a zajímavé. Televize nachází své uplatnění zejména ve výchově a vzdělávání. Značná pozornost je věnována zdokonalení a rozvoji jejího výchovného potenciálu. Do procesu televizní výchovy jsou zapojeni také pedagogové a výchovní pracovníci, kteří se musejí taktéž sami vzdělávat, aby mohli získané poznatky předat svým žákům a studentům. Vhodným způsobem, jak tyto diváky oslovit, je například hra, která by měla napomáhat dosažení výchovných a vzdělávacích cílů. Proto se náplň televizního programu stává také záležitostí mnoha dalších specialistů, od psychologů a sociologů až po lékaře, kteří přispívají svou erudicí k metodice její tvorby.

Spolu s tím, jak televize nabývá na významu a stává se součástí života dětí a mládeže, se vyskytují pochybnosti o jejích nežádoucích dopadech. Skutečnost, že televize významně zasahuje do volného času dětí a mládeže, je již známá. Objevují se obavy z možného zanedbávání domácích a školních povinností v důsledku nadměrného sledování televize, odvádění pozornosti od jiných volnočasových aktivit, například čtení, nebo její negativní vliv na dětské zdraví. Často zmiňovaným rizikem je také pasivní příjem informací bez jakéhokoliv kritického zhodnocení. Přesto panuje shoda v pozitivním významu televize a to, zda bude televize dětem škodit či ne, je do značné míry záležitostí rodičů a vychovatelů, kteří musejí dohlížet na její správné využití. Televize nabízí příliš mnoho výhod na to, aby byla jednoduše zatracena. Dohady o škodlivém vlivu televize jsou tedy spíše vyvráceny. Televize sice mění a ovlivňuje volný čas dětí a mládeže, ale neodvádí děti od četby, jak se původně předpokládalo. Některé literární pořady děti naopak podněcují k četbě konkrétní knihy či autora. Mnoho pořadů navíc aktivně zapojuje své diváky a vybízí je k tvůrčím činnostem. Úkolem televize není jen poskytovat strohé informace, ale také inspirovat diváky a přinášet jim možné návrhy na aktivní způsob trávení volného času. Proto ani výtky o pasivním příjmu televizních obsahů není zcela relevantní. Ani dětské zdraví není televizí nikterak ohroženo, což potvrzují testy a měření jejího záření. Televize i přes tyto spekulace zaujímá významné postavení ve výchovně-vzdělávacím procesu.

Nezpochybnitelná je tedy skutečnost, že televize má v životě dětí a mládeže značný význam. Ačkoli je v rámci volnočasových aktivit na předních místech, vztah dětí k televizi není zcela jednoznačný. Podle některých názorů pozice televize v životě dětí slábne spolu s věkem. Starší děti upřednostňují spíše vlastní poznání před poznáním zprostředkovaným. Přesto slouží právě televize jako nejčastější zdroj informací. Ukazuje se, že skutečně rozvíjí poznání, životní zkušenosti však každý získá především v praxi. Také tento názor zaznívá a vyvrací tak tvrzení o televizní závislosti a pasivitě.

Nemalý podíl nese televize na úkolu vzdělávacím. Svoji roli má nejen při školní výuce, ale také v zařízeních mimoškolních, jako jsou školní družiny, kluby, pionýrské organizace či rodina. Na významu narůstá také sledování individuální. Vzdělávací pořady, například z oblasti technické nebo estetické výchovy, mají rozšiřovat a obohacovat dětem a mládeži jejich znalosti už od předškolních let. Výhodou televize je aktuálnost informací, které poskytuje prostřednictvím svých pořadů. Nevýhoda naopak spočívá v absenci autority učitele, která by měla být při individuálním sledování nahrazena rodiči. Právě role rodiče je v procesu televizní výchovy a vzdělávání nepostradatelná.

Rodiče mají zásadní podíl zodpovědnosti za sledované obsahy a jejich možné nežádoucí dopady. Podle některých průzkumů děti mnohdy sledují pro ně nevhodné televizní pořady. Rodiče však spíše popírají, že by své děti nechali sledovat obsahy, které neodpovídají jejich věku. Výhrady k chování některých rodičů, kteří staví televizní obrazovku spíše do role „chůvy“, vedou k množství rad a doporučení, jak by měla být uplatňována regulace televizního sledování. Četná doporučení se týkají především zapojení samotných rodičů do dětské televizní konzumace. Stát ani pracovníci televize nedokážou sami o sobě zajistit, aby televizní obsahy, přísně ohraničené podle věkové vhodnosti, skutečně přijímali jen ti diváci, pro které jsou určeny. Proto je nutné zapojit do tohoto televizního výchovného procesu také rodiče a rodinné příslušníky. Společné sledování a následné diskuze patří mezi nejčastější způsoby vhodně aplikované regulace. Dále je kladen důraz také na výchovu ke správným sledovacím návykům, tedy zákaz sledování televize, dokud nebudou splněny všechny školní a domácí povinnosti. Avšak televize může být nápomocna mladým rodičům při výchově potomků. Může je kupříkladu naučit, jak ji používat tak, aby byla dětem přínosem, nikoli zhoubou.

4.3. POŘADY PRO DĚTI A MLÁDEŽ – DŮLEŽITÝ NÁSTROJ

Při tvorbě pořadů pro děti a mládež je podstatné dodržovat dvě základní kritéria. Jedná se o kritérium věkové vhodnosti pořadu a kritérium výchovných cílů, které má daný pořad naplňovat. Po vzniku speciální redakce vysílání pro děti a mládež se programová nabídka těchto pořadů značně rozšiřuje a je tvořena širokou škálou pořadů nejrůznějších žánrů a druhů. Na tvorbě pořadů se podílejí všechna studia Československé televize, která mnohdy vzájemně spolupracují. Redakce pro tvorbu výchovných a vzdělávacích pořadů vytváří relace pro školní i mimoškolní vzdělávání. Každý pořad musí být vymezen pro určitou věkovou skupinu dětí, popřípadě podle pohlaví či zájmové orientace. Tato důkladná kategorizace je při naplňování výchovných požadavků důležitá. Je silným argumentem pro to, že stát i televize přísně dbají o bezpečný a žádoucí způsob konzumace vysílaných sdělení. Vznikají tak pořady určené dětem předškolního věku a žákům prvního stupně základní školy, pořady pro starší děti a pionýry a pořady pro dospívající mládež. Výchovného cíle je u každého typu pořadů dosahováno různým způsobem. Od umělecké a hravé formy, charakteristické pro pořady určené nejmladším dětem, přes pořady organizující pionýry a jejich tvůrčí činnosti, až po

cykly pořadů, které se zabývají složitějšími společenskými problémy, lidskými vztahy a otázkami spravedlnosti. Morální apel se však objevuje už v pořadech pro děti předškolního věku v podobě distinkce dobra a zla představované pohádkovými postavami. Již takto malé děti se prostřednictvím loutkových, inscenovaných i filmových pohádek učí kriticky hodnotit okolní svět a odlišovat dobro od zla, pravdu od lži a podobně. Rozvíjen má být dále pozitivní vztah k práci, čestnost, pravdomluvnost a kolektivní cítění. Dětem a mládeži je předkládán jakýsi ideál socialistického člověka, jenž pracuje oddaně a obětavě ve prospěch celé společnosti. Lenost a marnotratnost jsou zobrazovány jako lidské vlastnosti, které naopak člověku k dobrému životu nepomohou.

Neustálá snaha o zkvalitnění vysílání pro děti a mládež přináší další nápady a návrhy na metody jejich tvorby. Tvůrci těchto pořadů by měli být obeznámeni se základními znalostmi psychologie, aby dokázali zhodnotit schopnosti dané věkové skupiny a vytvořit pro ně vhodný pořad. Měli by také znát žánrové a obsahové preference dětí a mládeže, například že s rostoucím věkem klesá zájem o pohádky. Důležité je také počítat s přítomností rodinných příslušníků a zaměřit se i na tvorbu takových pořadů, které budou podněcovat ke společným rodinným diskuzím. Vznikají tak například pořady přímo určené pro kolektivní rodinné sledování. Tedy nejen samotné děti, ale i jejich sociální prostředí patří mezi důležité roviny tvorby pořadů, které je potřeba zohlednit. Nejen rodina, ale také zájmové a pionýrské organizace by se měly zapojovat do realizace pořadů, ať už přímo, například natočením zajímavého příspěvku, nebo nepřímo, například tím, že se pořadem inspirojí a danou aktivitu napodobí v rámci pionýrského setkání. S oblibou televizních soutěžních pořadů roste význam kolektivních sportů, soutěží nebo například spartakiádního cvičení. Děti jsou nabádány k sestavování družstev a organizování tělovýchovných aktivit. Významně jsou podporovány kolektivní aktivity a rozvoj skupinových zájmových činností. Politické vedení se tak snaží podchytit širší společenské okolí tak, aby možnost průniku nežádoucích informací k nejmladším generacím diváků byla co nejmenší. Vznikají pořady hodnotné a mezi dětmi velmi populární. Výchovné a vzdělávací prvky je potřeba začlenit především do pořadů tohoto typu, protože patří mezi pořady nejsledovanější. Podle některých výzkumů převládá obliba dějových žánrů, především filmů a televizních inscenací, nad pořady čistě vzdělávacími. Mezi nejsledovanější pořady patří publicistické magazíny, které představují také vlivný prostředek pro naplňování politickovýchovných cílů. Pořady o mladých a pro mladé patří k pořadům nejžádanějším. Dokážou na daný problém nahlédnout perspektivou svých mladých diváků a zároveň pokrývají široký záběr témat. Pořady čistě vzdělávací jsou

sledovány méně. Informují především o nejrůznějších oblastech lidské činnosti a práce, čímž napomáhají žákům například při přípravě na další studium nebo povolání. Během sledovaného období, kdy je Československo pod vládou komunistického režimu, který zásadním způsobem zasahuje také do tvorby pořadů pro děti a mládež, vzniká celá řada cenných televizních děl. Každé z nich plní funkci výchovnou, vzdělávací, socializační, ale v neposlední řadě také zábavnou. Televizní vysílání pro děti a mládež dokáže své diváky upoutat, zaujmout a zároveň poučit. Mnohé z pořadů tak získávají četné publikum, které pravidelně usedá před televizní obrazovku s očekáváním, co dalšího mu televize přinese.

4.4. SCHEMATICKÉ ZNÁZORNĚNÍ SITUACE HROMADNÝCH SDĚLOVACÍCH PROSTŘEDKŮ, TELEVIZE A TELEVIZNÍCH POŘADŮ

Pojetí hromadných sdělovacích prostředků ve vztahu k dětem a mládeži v Československu

- Významná součást volného času dětí a mládeže
- Formotvorný nástroj osobnosti a světonázoru
- Zdroj informací, poznání a vědění
- Významný „konkurent“ vzdělávacích institucí (školy)
- Nutná regulace obsahů i způsobu jejich recepce a orientace názorů žádoucím směrem
- Rozporuplnost v názorech o negativních/pozitivních důsledcích jejich vlivu
- Účinný nástroj propagandy

Pojetí televize ve vztahu k dětem a mládeži v Československu

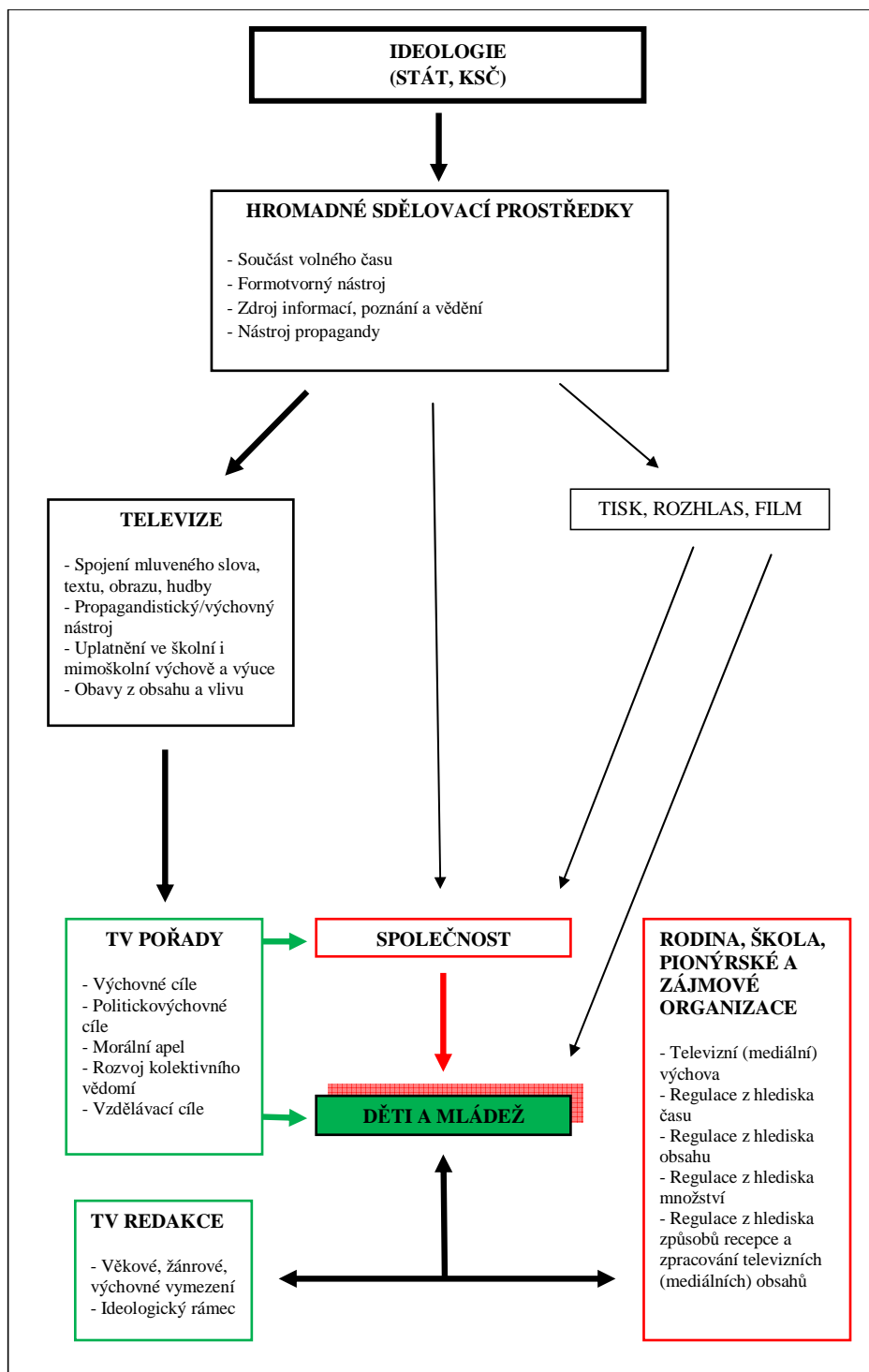
- Nejmladší, ale rychle se rozvíjející médium
- Výhoda spojení mluveného slova, textu, obrazu, hudby
- Oblíbené médium a součást volného času
- Četné diskuze o roli televize v socialistických a kapitalistických zemích
- Obavy z ohrožení dětí a mládeže škodlivým obsahem (narušujícím ideologii, duševní a fyzický vývoj)

- Silný propagandistický/výchovný nástroj všude ve světě, televize jako politický aparát
- Striktní pravidla tvorby vysílání v Československé televizi (pod vedením KSČ)
- Časté diskuze o negativním/pozitivním vlivu na děti a mládež (na zdraví, školní prospěch, trávení volného času, formování osobnosti)
- Poznávání role televize v životě (ve volném čase dětí a mládeže)
- Uplatnění ve školní/mimoškolní (školní kluby, družiny, pionýrské organizace, zájmové organizace) výuce
- Důraz na zodpovědnost rodičů/vychovatelů za negativní/pozitivní dopady televize na děti a mládež
- Návrhy a doporučení rodičům/vychovatelům pro výchovu ke správným sledovacím návykům

Pojetí televizních pořadů ve vztahu k dětem a mládeži v Československu

- Kategorizace pořadů podle věkové vhodnosti a výchovného cíle
- Zohlednění psychologických a sociálních aspektů dětí a mládeže
- Spolupráce s odborníky z oblasti psychologie, pedagogiky, estetiky a dalších oborů
- Spolupráce všech studií Československé televize (Praha, Brno, Ostrava, Bratislava, Košice)
- Pestrá nabídka obsahů, žánrů, druhů pořadů podle vlastního zájmu
- Postava moderátora jako průvodce pořadem
- Vzdělávací a výchovný aspekt předáván atraktivní formou
- Možnost naplňování politickovýchovných cílů prostřednictvím oblíbených pořadů
- Morální apel, zobrazování pozitivních/negativních lidských vlastností
- Pěstování zájmu o společnost, okolní svět, životní prostředí, kolektiv
- Zapojení diváků do aktivní spolupráce, nabádání k tvůrčím činnostem
- Rozvoj poznání, schopností, tělesné zdatnosti, pracovitosti a společenského uvědomění

4.5. GRAFICKÉ ZNÁZORNĚNÍ SITUACE HROMADNÝCH SDĚLOVACÍCH PROSTŘEDKŮ, TELEVIZE A TELEVIZNÍCH POŘADŮ

Zdroj: vlastní

Graf zobrazuje situaci hromadných sdělovacích prostředků, televize a televizních pořadů pro děti a mládež v období vlády komunistického režimu. Veškeré sdělovací prostředky jsou regulovány státem, tedy Komunistickou stranou Československa, která nese značný podíl na tvorbě a šíření ideologicky orientovaných mediálních obsahů. Hromadné sdělovací prostředky jsou hodnoceny jako vhodný propagandistický nástroj, který musí být využit způsobem korespondujícím s danou politickou atmosférou. Televizi je přitom připisován nejsilnější vliv, vzhledem k mimořádným možnostem předkládat informace názorným způsobem. Televizní programová skladba zahrnuje široké pole různých pořadů, z nichž je kladen důraz zejména na pořady pro děti a mládež. Redakce těchto pořadů působí na tuto skupinu populace jako výchovný a vzdělávací činitel, rozvíjí jejich osobnost v souladu s požadavky společnosti. Zároveň musí vytvářet takové pořady, jimiž osloví i tu část společnosti, která je pro naplňování výchovných a vzdělávacích cílů nejvíce kompetentní, tedy rodinu, školu, pionýrské a zájmové organizace. Tyto instituce pak společně s pracovníky televize vytvářejí komplexní výchovně-vzdělávací systém.

5. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo vytvořit pohled na situaci kolem československé televizní tvorby pro děti a mládež a jejích socializačních účinků. Pro dosažení tohoto cíle bylo sledováno rozsáhlé názorové ovzduší, především šlo o stanoviska odborníků z řad pedagogů, psychologů, lékařů, výchovných pracovníků a pracovníků Československé televize.

Práce se věnuje problematice hromadných sdělovacích prostředků, televize a televizních pořadů pro děti a mládež v socialistickém Československu. Na dané téma je pohlíženo především z perspektivy politického kontextu, který ve sledovaném období, tedy v 60. až 80. letech, významně zasahoval do veškerého dění ve společnosti. Tento fakt se promítl i do televizní tvorby a mnoho diskuzí kolem pořadů pro děti a mládež je tedy orientováno právě kolem politickovýchovného a ideového akcentu. Zvolenou metodou práce s historickými prameny bylo sledováno na publikacích a příspěvcích specialistů, jak se realizovala tehdejší socialistická televizní výchova a jaké ohlasy ve společnosti vyvolávala. Vzhledem k tomu, že televize zaujímala v dané době místo nejmladšího hromadného sdělovacího prostředku, část práce jsem věnovala postavení těchto prostředků obecně. Více prostoru však náleželo samotné televizi, jako vlivnému výchovnému médiu. Značná pozornost byla orientována na televizní pořady pro děti a mládež, což bylo hlavním cílem této práce. Zahrnuta byla oblast mimoškolní, a to proto, že televizní vysílání pro školy bylo již v minulosti dostatečně rozpracováno.

Snažila jsme se poskytnout čtenářům a zájemcům o dané téma ucelenější obraz toho, jak vypadala oblast televizní výchovy a socializační funkce televizních pořadů pro děti a mládež v dobách komunistické vlády. Přesto je nutné zdůraznit, že se nejedná o vyčerpávající výpověď o veškerých okolnostech kolem této problematiky. Tomu by bylo potřeba věnovat ještě další studium. Snad tedy tato práce poslouží alespoň jako podklad a výchozí bod pro další zpracování tohoto tématu.

6. POUŽITÁ LITERATURA

Sekundární literatura:

1. BARKER, Chris. *Slovník kulturních studií*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 206 s. ISBN 80-7367-099-2.
2. BEDNAŘÍK, P. Pan Tau, Arabela a Adam Bernau mezi Východem a Západem. *Mediální studia*, 2008, roč. 3, č. 2, s. 200-203. ISSN 1801-9978.
3. CYSAŘOVÁ, Jarmila: Československá televize a politická moc 1953–1989. In: *Soudobé dějiny*. Číslo 3–4, ročník 2002, s. 521–537.
4. ČESÁLKOVÁ, L. *Pan učitel televize – Hra vs. disciplína v raném vysílání pro školy ČSTV (1958-1969): diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2006. 132 s. Vedoucí diplomové práce Petr Szczepanik, Ph.D.
5. ČESKÁ TELEVIZE. *Televizní studio Brno a SATURKOVÁ, Jitka, ed. a kol. 50 let televizního studia Brno*. Praha: Česká televize, 2011. 165 s. Edice České televize. ISBN 978-80-7404-070-2.
6. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
7. HROCH, Miroslav a kol. *Úvod do studia dějepisu: celostát. vysokošk. učeb. pro stud. ped. a filoz. fak. stud. oboru učit. všeob. vzděl. předmětů - dějepis*. 1. vyd. Praha: SPN, 1985. 304 s. Učebnice pro vys. školy.
8. KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 310 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7367-698-8.
9. REIFOVÁ, Irena a kol. *Slovník mediální komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7.
10. SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 229 s. ISBN 80-7178-328-5.
11. SRUBAR, H. *Ambivalenzendes Populären. Pan Tau und Co. zwischen Ost und West*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz - UVK 2008. 400 s. ISBN: 978-3-86764-047-3.
12. STRAUSS, A. L.; CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. 1. vydání. Boskovice: Albert, 1999. 196 s. Scan; sv. 2. ISBN 80-85834-60-X.

13. ŠVIHÁLEK, Milan. *Padesát let Televizního studia Ostrava*. Vyd. 1. Ostrava: Česká televize, Televizní studio Ostrava, 2005. 198 s. ISBN 80-85005-53-0.

Archivní prameny:

1. BAKALÁŘOVÁ, D. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 8, s. 16.
2. BARTÁK, Jan. *Prostředky masové informace a propagandy v politicko-výchovné práci*. 2., přeprac. vyd. Praha, 1988.
3. BATRLA, L. *Televize a mladá generace*. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 36, s. 3.
4. BAUMANN, B. *Prostředky masového působení a škola*. *Socialistická škola*, 1965, roč. V, č. 7, s. 401-406.
5. BAUMANN, B. *Publikace z oblasti pedagogiky prostředků masového působení*. *Pedagogika*, 1964, roč. XIV, č. 1, s. 116-119.
6. BOREV, V. J. *Televize a problém formování osobnosti*. In ŠIMEK, M. *Postavení televize v socialistické kultuře: Sborník statí čs. a sov. autorů*. Praha, 1982.
7. CIMICKÝ, J. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 10, s. 16.
8. ČERVENÁ, A. *Hromadné sdělovací prostředky a škola*. *Socialistická škola*, 1984-1985, roč. XXV, č. 5, s. 220-224.
9. Článek z rubriky *Představujeme vám*. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 44, s. 13.
10. ČMOLÍK, O. *Mládež a svět informací: Studie k některým otázkám působení PMS mezi dětmi a mládeží v social. společnosti*. 1. vyd. Praha, 1980.
11. DAMELOVÁ, E. *Vzděláváme se s televizí?* *Československá televize*, 1984, roč. 84, č. 28, s. 9.
12. DANIELOVÁ, E. *Televizní klub mladých*. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 45, s. 9.
13. *Dobry večer, děti*. *Československá televize*, 1979, roč. 79, č. 43, s. 4.
14. DRDOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*. 1. vyd. Praha, 1966.
15. FABEROVÁ, M. *Hromadné sdělovací prostředky a výchova mládeže*. *Socialistická škola*, 1987, roč. XXVIII, č. 2, s. 59-62.
16. FELDSTEIN, V. *Televize včera, dnes, zítra*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1964. 260 s.
17. FOUSTKA, I. *Pan Tau se vrací*. *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 26, s. 4-5.

18. FOUSTKA, I. Tygr v manéži. *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 11, s. 12.
19. FRIC, O. Film, děti a pedagogika. *Socialistická škola*, 1965, roč. VI, č. 1, s. 45-48.
20. FRIEDRICHOVÁ, E. Hry pro mladé diváky. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 23, s. 5.
21. HAJNÁ, D. Cesta k mladému divákovi. *Československá televize*, 1969, roč. 69, č. 24, s. 1-2.
22. HAMAROVÁ, J. Vplyv prostriedkov masovej komunikácie na výchovu. *Pedagogika*, 1986, roč. XXXVI, č. 3, s. 313-320.
23. HOLINOVÁ, H. *Vplyv televízie na detského diváka: Rezortná úloha Min. kult. SSR*. 1. vydání. Bratislava, 1975.
24. HOMOLOVÁ, M. Arabela. *Československá televize*, 1979, roč. 79, č. 49, s. 5.
25. HORT, J. Televize a četba. *Socialistická škola*, 1965, roč. VI, č. 4, s. 244-247.
26. HOUSKA, K. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 45, s. 16.
27. HROMÁDKA, M. Postavení televize v kulturním procesu. In ŠIMEK, M. *Postavení televize v socialistické kultuře: Sborník statí čs. a sov. autorů*. Praha, 1982.
28. JANEBA, J. *Tisk, rozhlas, televize, kniha: Pomocníci pionýrského vedoucího*. 1. vyd. Praha, 1977.
29. KALOUS, M. Dobrý den, pane Tau! *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 14, s. 4-5.
30. KOLÁŘ, Z. VYUČOVÁNÍ – a prostředky masové informace. *Socialistická škola*, 1968, roč. IX, č. 3, s. 117-119.
31. Kolektiv školské redakce HRVP Čs. televize. Televize ve školním roce 1980/1981. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 42, s. 9.
32. KOVAŘÍKOVÁ, H. Děti a televize. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 45, s. 3.
33. KOVAŘÍKOVÁ, H. Děti mezi námi. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 29, s. 3.
34. KOVAŘÍKOVÁ, H. Dívat se na svět mladýma očima. *Československá televize*, 1972, roč. 72, č. 34, s. 3.
35. KOVAŘÍKOVÁ, H. Maminko, tatínku, díváte se s nimi? *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 12, s. 8-9.
36. KOVAŘÍKOVÁ, H. Mateřinky aneb televize nejmenším. *Československá televize*, 1981, roč. 81, č. 49, s. 8-9.

37. KOVAŘÍKOVÁ, H. Víkend s televizí. *Československá televize*, 1980, roč. 80, č. 46, s. 8-9.
38. KOZLANSKÁ, E. Co to dítě vidí? *Československá televize*, 1977, roč. 77, č. 24, s. programová příloha, list D.
39. KRÁLÍKOVÁ, M. K modernizaci metod výchovně vzdělávací práce. *Socialistická škola*, 1973, roč. XIII, č. 8, s. 337-351.
40. KRANÁT, E. Dětské oči a televize. *Učební pomůcky ve škole a v osvětě*, 1963-1964, roč. III, č. 1, s. 4-5.
41. Malý televizí kabaret. *Československá televize*, 1977, roč. 77, č. 42, s. 12.
42. MASOPUST, P. *Televizní výuka*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1974. 152 s.
43. MICHALEC, Z. *Dítě a televize*. 1. vydání. Praha: SPN, 1965. 53, [2] s. Rodičům o výchově dětí; Sv. 34.
44. MICHALEC, Z. Dítě a televize. *Československá televize*, 1967, roč. 67, č. 21, s. 1.
45. MICHALEC, Z. *Teorie a praxe skladby programu Čs. televize*. 1. vyd. Praha, 1980.
46. Náš vklad mládeži a míru. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 39, s. 3.
47. Obrazovka mladým. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 44, s. 3.
48. POLÁK, J. Mezinárodní úspěch československých filmů pro mládež. *Učební pomůcky ve škole a v osvětě: metodický časopis pro otázky názorného vyučování*, 1963, roč. II, č. 5, s. 82-83.
49. PRAVDA, R. Škola kontra televize? (Pohled nejenom češtinářský). *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 30, s. 3.
50. RAISEROVÁ, N. Miloš Macourek. *Československá televize*, 1984, roč. 84, č. 9, s. 14.
51. ROTH, J. Co přinese letos televize dětem. *Československá televize*, 1972, roč. 72, č. 10, s. 3.
52. ROTH, J. Televizní vysílání dětem. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 3.
53. ROTTEROVÁ, B., ČÁP, J. Projevy a utváření aktivity osobnosti ve volném čase mládeže. *Pedagogika*, 1972, roč. XXII, č. 1, s. 13-27.
54. *Rozhlas a televízia v osvetovej práci*. Bratislava: Osvetový ústav, 1962. 66 s.
55. RUDOLF, S. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 22, s. 16.
56. RYSOVÁ, T.. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 43, s. 16.
57. SEDLÁKOVÁ, L. Televize – ano či ne?. *Socialistická škola*, 1984-1985, roč. XXV, č. 7, s. 314-318.

58. SOUKUP, K. Piškvorky nám končí, ale... *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 12, s. 12.
59. STUCHEL, V. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 19, s. 16.
60. SURUZOVÁ, A. Čtyři z tanku a pes. *Československá televize*, 1970, roč. 70, č. 40, s. 5.
61. SYNKOVÁ, M. Děti a náš svět. *Československá televize*, 1975, roč. 75, č. 21, s. 3.
62. ŠEBRLOVÁ, V., VALTROVÁ, O. Československá televize mladým. *Československá televize*, 1977, roč. 77, č. 38, s. 2-3.
63. ŠIMEK, V. Kolik volného času věnují děti sledování televize? *Učební pomůcky ve škole a v osvětě*, 1970-1971, roč. X, č. 2, s. 21-25.
64. ŠTĚPÁNEK, B. Televize a ... mládí ještě zelené. *Československá televize*, 1974, roč. 74, č. 6, s. 9.
65. Televize a dětská kriminalita. *Československá televize*, 1972, roč. 72, č. 4, s. 9.
66. TESÁR, I. K problematice výzkumu vztahu mládeže k televizi a její programové tvorbě. In ŠIMEK, M. *Postavení televize v socialistické kultuře: Sborník statí čs. a sov. autorů*. Praha, 1982.
67. UHRIN, P. Za komunistickou výchovu v našich žiackych domovoch. *Socialistická škola*, 1961, roč. I, č. 1, s. 20-28.
68. Úterní obrazovka mladých. *Československá televize*, 1973, roč. 73, č. 7, s. 2-3.
69. VANČATA, O. Venkovská mládež a televize. *Socialistická škola*, 1970, roč. X, č. 3, s. 86-90.
70. Veselé pískání. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 13, s. 8-9.
71. VOCŮ, A. *Československá televize*, 1985, roč. 85, č. 34, s. 16.
72. VOLF, M. Současný stav a perspektivní možnosti vysílání pro školy. *Učební pomůcky ve škole a v osvětě*, 1964, roč. III, č. 7, s. 117-120.
73. VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby 1*. Vyd. 1. Praha, 1966. 52 s.
74. VRABEC, J. *Organizace televizní tvorby 2*. Vyd. 2. Praha, 1977. 132 s.
75. VYSÍLÁNÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ. Dětem, Vánoce v televizi pro děti. *Československá televize*, 1971, roč. 71, č. 52, s. 12.
76. Výtah ze statí prof. V. Puškina uveřejněný původně v časopise *Sovětskaja kultura*. *Československá televize*, 1976, roč. 11, č. 51, s. 7.
77. ZÁRUBOVÁ, E. *Československá televize*, 1986, roč. 86, č. 40, s. 16.

78. ZEMAN, S. Jak využívají žáci 6.-9. tříd volné soboty a neděle. *Socialistická škola*, 1969, roč. IX., č. 7, s. 308-311.

79. Zlatá vánočka pro Arabelu. *Československá televize*, 1981, roč. 81, č. 9, s. 13.

Archivní materiály Československé televize:

1. ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE PRAHA. Volf, M. *Současný stav a perspektivy VDM*, 1966
2. ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Ideový plán programu pro děti a mládež na rok 1964
3. ČESKOSLOVENSKÁ TELEVIZE. Materiál pro kolegium ústředního ředitele ČST. *Optimalizace výchovného působení televizních pořadů pro děti předškolního a mladšího školního věku*, 1979.
4. VYSÍLÁNÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ ČS. TELEVIZE. *Návrh, jak zvýšit účinnost televizního působení na mládež*, 1965.

Internetové zdroje:

1. Stránky České televize. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/vse-oc/historie/ceskoslovenska-televize/prehistorie/>.